BÉKÉS
MÁRTON

NEMZETI MAXIMUM

ÚJ IDŐK

Sorozatszerkesztő
Békés Márton

BÉKÉS
MÁRTON

NEMZETI MAXIMUM

K

KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI
TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOM KUTATÁSÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

BUDAPEST, 2025

Korrektor
Horváth Csaba

Borítóterv
Takács Tamás Péter

SOMOGYI KÖNYVTÁR 1008190 1881 300 SZEGED 25
323 B45
Somogyi-könyvtár, Szeged
S000841514

© Békés Márton, 2025
© Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, 2025

Felelős kiadó az Alapítvány főigazgatója

Talán pont ez az a kor
Mikor a felesleg végre leforr
Dühöng a fősodor
A kedve búskomor

Ákos: *Hazatalál*

ELŐSZÓ

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének immár tizenötödik esztendejében járva aligha lehet kétségünk afelől, hogy ami 2010-ben kormányváltásként kezdődött, majd egy-két cikluson belül a rendszerváltoztatás befejezéséhez s nyomában rögvest egy új rendszer kiépítéséhez vezetett, az egy önálló politikatörténeti korszak érvényére emelkedett. Ez egyben azt is jelenti, hogy a rendszerváltoztatás óta eltelt 35 esztendő első húsz évében uralkodó poszt-kommunizmus – mint politikai berendezkedés, gazdasági rendszer és kulturális hegemónia – után egy új időszak következik, melynek már most derengő láthatárát 2030-ban jelölhetjük meg. Ebben a politikai szituációban immár nemcsak maradandónak bizonyuló társadalmi tényeket kell megállapítanunk, hanem nagy horderejű történelmi összefüggéseket is. Ez utóbbiak azok, amelyek magasabb szintre emelik a fennálló rendszert. Mik ennek a lassan-lassan korszakká érő rendszernek a jellemzői, egyáltalán milyen céllal szerveződik, vannak-e előképei, és lesz-e folytatása – erről szól ez a könyv.

Teljesen nyilvánvaló, hogy *a Nemzeti Együttműködés Rendszerének létrejötte a rendszerváltoztatás óta eltelt időszak legfontosabb politikatörténeti eseménye.* A 2010 tavasza óta ez idáig eltelt másfél évtized az 1990 óta létező demokrácia értelemadó szakasza, a kiegyezéstől számítható polgári állam szerves része, parlamentáris berendezkedésű kor-

szakainak pedig legújabb folytatása, különösképpen a stabilitást teremtő és szuverenitást védő domináns kormányzó párt fennállása és nemzeti célrendszere tekintetében. Éppen e hosszú távú történeti összefüggésnek a dimenziójában érhető meg és helyezhető el az egymást követő Orbán-kormányok működése. Ez önmagában elegendő annak alátámasztásához, hogy miért szükséges ezeket rendszerbe foglalni, interpretálni és kontextusba helyezni.

Ebben a könyvben először is amellett érvelek, hogy míg a 2010-es évek a Nemzeti Együttműködés Rendszere kiépülésének jegyében teltek, addig a 2020-as évek már a korszak kialakulásának jegyében fognak. Ez így már két teljes évtizedet jelent, ami aligha a véletlen műve, éppen ellenkezőleg: közkeletű nevével illetve *a NER nem a kivétel, hanem a norma*. S mint ilyen, a rendszerváltoztatás utáni magyar történelem – úgy is, mint politika- és társadalomtörténeti jelenség – legnagyobb horderejű eredménye. Másodszor, ez a kötet nem egyszerűen folytatása a 2022 februárjában megjelent *Nemzeti blokk*nak, amely a Nemzeti Együttműködés Rendszerének politikai-társadalmi feltételeiről szólt, hanem úgy hasonlik hozzá, mint rendszer a korszakhoz, hiszen amannál távlatosabb, és mondanivalóját magasabb szinte emeli. Ez a mostani kötet jóval többről: a korszak kulturális-történelmi feltételeiről szól. Az előbbi kötet 2023 novemberében megjelent német nyelvű kiadásához csatolt zárófejezet a 2022. áprilisi választások mérlegét megvonva úgy végződött, hogy

a mai „Magyarországon fennálló domináns pártrendszernek megvan a maga társadalmi bázisa és uralkodó eszméje", további feladata pedig az, hogy „az egész társadalom horizontjára szélesedjék ki a nemzeti konszenzus".[1] Az elmúlt tizenöt év kormányon töltött időszaka, pontosabban az egymás után négy alkalommal elnyert alkotmányozó felhatalmazás, melynek jelenlegi ciklusa 2026-ig tart, joggal veti föl, hogy politikai rendszernél bizonyosan több formálódik Magyarországon, mégpedig egy önálló érvényre emelkedő történelmi korszak. Ez az állítás politikai értelemben mindenképpen tartható, a fő kérdés mármost a korszak kulturális tartalmának meghatározása lesz. Ez egyben az, ami a formálódóban lévő korszak történelmi karakterét is megadja, melyet céljai felől legkifejezőbben a *nemzeti maximum* fogalmával adhatunk meg.

Nézzük meg először azt, hogy miből is fakad ez a rendszer–korszak megkülönböztetés! A rendszer alatt működésmódot, jogi, politikai és gazdasági struktúraegyüttest értünk, a korszakot viszont a lehető legszélesebb értelemben fölfogott kulturális tartalomegyüttesnek, azaz szellemi körképnek, egy történeti tabló részének, hosszú időbeli szakaszon keresztül érvényesülő szellemi komplexumnak tartjuk. A rendszer időleges, legfeljebb időszakos,

1 Márton Békés: *Nationaler Block. Das System der Nationalen Zusammenarbeit.* Ford. Georg Nachtmann, Jungeuropa Verlag, Drezda, 2023, 111; Békés Márton: *Nemzeti blokk. A Nemzeti Együttműködés Rendszere.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Bp. 2022.

míg a korszak a maga idejét mindenestül jellemző, átható jelenség. Ezért mondjuk valami meghatározó eseményre, döntő jelentőségű történésre, hogy korszakos, korszakalkotó. Rendszer és korszak dimenziójukban különböznek, ami abban is megragadható, hogy itt a rend szellemisége állapítható meg, ott a korszellem természete is. A rendszer a politikatörténet tárgya, a korszak a történetpolitika alanya. *A rendszernek története van, a korszaknak történelme.* Innen érthető, hogy a korszakosság megállapítása nem lehetséges a szellemi tartalom, a vezéreszme (*Leitidee*) és a domináns ideológia nyomon követése nélkül.

A rendszer és a korszak megkülönböztetése után ezek egymásból következését is meg kell állapítanunk. Szögezzük le, hogy az új kor szükségképpen egy új rendszer életbe lépésével kezdődik, s idővel összegződik korszakká. A történeti feladatot végző rendszer és a történelmi hivatással – esetünkben a nemzeti maximum képviseletével – bíró korszak úgy viszonyul egymáshoz, mint a működés módja és a megvalósulás értelme. A rendszer a korszakba ágyazódik, a korszak medrét pedig a rendszer vájja. Ezt azt jelenti, hogy konkrét formai-politikai megvalósulás nélkül nehezen ragadható meg egy korszak tartalmi-kulturális veleje, s nélküle aligha képzelhető el hosszú távú fennállása. A korszakot a rendszer relevanciájában és történelmi kontextusban a következők jellemzik:

1. Huzamos időtartamot ölel fel, amelyben folyamatosság érvényesül. Kezdete jelentős politikai eseményekkel egyértelműen meghatározható, és további útját is ilyenek szegélyezik. *A korszak a történelem egy önálló szakasza.*
2. Jól azonosítható politikai szerkezet működik benne, intézményi állandóság és politikai stabilitás jellemzi. Ennek megfelelően speciálisan hozzá tartozó, maradandó jogszabályi környezetet hoz létre, benne olyan alkotmányjogi struktúrával, amelyet jogfilozófiailag alapoznak meg.
3. Az állam vezetésében személyi kontinuitás érvényesül, amely a végrehajtó hatalom legfelsőbb vezetésének személyében (Magyarországon a kormányfőében) manifesztálódik. Ez jelenti minimum két, de inkább három országos választás megnyerését és e parlamenti ciklusok kitöltését, valamint a törvényhozásban legalább az abszolút, ha nem rögtön az alkotmányozó többség birtoklását, és ezen kívül a kormányfő mögött álló s alkalmasint általa vezetett kormánypárt(ok) vitathatatlan dominanciáját is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy mintegy „szokás szerint" ez a nagy nemzeti kormánypárt nyeri a választásokat.
4. Egy korszakban benne élve érezzük, hogy benne élünk. Fennállása alatt a béke, a kiszámíthatóság, a társadalmi nyugalom és a gyarapodás jut róla eszünkbe, sőt egy idő múlva nemzeti konszenzus övezi. Utóbbi alatt nem egyszerűen a kormányzó erőnek a választásokon megnyilvánuló

relatív vagy abszolút szavazattöbbségét kell érteni, hanem azt is, hogy a növekvő aktív támogatás mellett a szélesedő passzív-semleges elfogadás is hozzájárul fennállásához.

5. Közös emlékezet, hagyomány és örökség létrejötte tartozik hozzá, amit megerősít, hogy a közgondolkodásba, társadalmi diskurzusba beépülő kulturális teljesítményeket hoz létre, mégpedig ikonikus művek, emlékezetes történelmi események, maradandó épületek, közös sikerek és kollektív mítoszok formájában. Míg tart, kulturális hegemónia, sőt a korszellem kormányzása jellemző rá, később pedig jobbára egybehangzó, pozitív emlékezet övezi.[2]

Ebből is látható, hogy a napjainkban Magyarországon fennálló jogi-politikai természetű rendszer bírálgatása mennyire hiábavaló, főképp, ha csak azért űzik, hogy a társadalmi-kulturális korszak egyre nyilvánvalóbb kiépüléséről ne kelljen beszélniük. A körülmények közepette óhatatlanul előforduló hibákra való fókuszálás és az állandósult kritikai szemlélet terméketlensége ebből a szűk látókörből fakad. De némi ellentmondás a másik oldalon is fennáll, hiszen a csupasz rendszerműködés és ennek csupán önmagáért való (apologetikus, hatalomtechnikai, kommunikációs, netalántán üzleti érdekekből történő) védelmezése, a korszakfunkció fölismerése, megértése és ellátása nélkül legföljebb technikai jelentőséggel bír. Utóbbi pozíció összességében azért tarthatatlanabb, mert a korszakos hivatás nem az egyszeri pillanatért tartozik felelősséggel, hanem önmagát a történelem előtt kell igazolnia.

2 Békés Márton: *Kulturális hadviselés. A kulturális hadviselés elmélete és gyakorlata.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2020, 48–95.

Annál is inkább belátható, hogy a korszak perspektívája történelmi horizonton bontakozik ki, más szavakkal *a történelem a korszakok története.* Az egymásra következő nemzedékek láncolata és a rendszerek rendszere maga a történetiség. A korszak alapkőletétele, legyen az egy állam megalapítása, a népszuverenitás ünnepélyes kinyilvánítása vagy a politikai közösség alkotmányának lefektetése, a szó szoros és átvitt értelmében véve egyaránt új törvény szabását jelenti, amely nemcsak jogi kötőerővel bír, hanem történelmi kinyilatkoztatással is jár. A konkrét korszaktudat nem más, mint az általános történelmi korfeladat aktuális tudatosítása. Ha erre szert teszünk, akkor hirtelen minden szó, gondolat és cselekvés más hangsúlyt és jelentőséget kap, és a hétköznapi tettek a történelem horizontján sorra értelmet nyernek. A mai korfeladat könnyen felismerhető: a 2010 óta életbe léptetett jogi, gazdasági és társadalmi alrendszerek sűrűsödő interferenciájához egyre bővülő kulturális struktúrák társítása – a korszak ezek tartalmának konvergenciája révén képződik meg.

Itt érkezünk el a második ponthoz, vagyis a korszakformálás tartalmi részéhez. Kifejezetten a politika felől nézve úgy áll a helyzet, hogy a magyar történelemből jól ismert, nemzeti célrendszerű, nagy

domináns kormánypártok (Szabadelvű Párt, Nemzeti Munkapárt, Egységes Párt) mintázatának további érvényesülése mellett jelenleg a kulturális hegemónia kialakítása van soron. A politikai dominanciához ugyanis kulturális hegemónia dukál. Már csak ezért sem szakítható el egymástól a rendszer és a korszak; összetartoznak ezek, mint az alap és a fölépítmény, s hozzájuk hasonlóan oda-vissza hatnak egymásra. A politikai győzelmek sorozatos megszerzése és a társadalmi támogatottság biztosítása természetesen a legfontosabb és folyamatosan megválaszolandó politikai kérdés, de a széles körű nemzeti konszenzus kialakulása kulturális eszközökkel érhető el. Ezek részben állami kézben vannak, részben azonban polgári kezdeményezés révén állnak elő, így kultúrpolitikai és civiltársadalmi területen egyaránt megtalálhatóak. Szögezzük le: a nemzeti konszenzus természetéből fakadóan nem lehet más, mint inkluzív, befogadó, barátságos és népies.

Szögezzük le, hogy *akié a kultúra, azé az ország*, merthogy akié az ország, még nem jelenti azt, hogy azé a kultúra is. Éppen ez volt a polgári-nemzeti erők 1990–1994 és 1998–2002 közötti regnálásának nagy tanulsága, amikor is a konzervatív jobboldal hatalomban töltött kétszer négy éve a liberális baloldal húszéves uralmának árnyékában telt. Ez nem más, mint a rövid távú hatalom és a hosszú távú uralom jól ismert problémája. Max Weber meghatározása, amely a német nyelvben a magyarhoz hasonlóan elkülönülő hatalom (*Macht*) és uralom (*Herrschaft*) fogalompárjához köthető, úgy hangzik,

hogy „hatalomról akkor beszélünk, ha egy társadalmi kapcsolaton belül van rá esély, hogy valaki saját akaratát az ellenszegülés ellenére is keresztülvigye", viszont „uralomról beszélünk, ha van rá esély, hogy egy meghatározott tartalmú parancsnak megadható személyek engedelmeskedni fognak".[3] A hatalom és az uralom különbsége úgy is jellemezhető, mint a dominancia és a hegemónia, a parancsolás és a vezetés, a kényszer és a konszenzus, vagy a legalitás és a legitimitás dimenziói közötti távolság. Míg az előbbi pusztán az erő érvényesítésén vagy legalábbis annak kilátásba helyezésén múlik, amely lehet csupán normakövetésre bírás és a jogszabályok egyszerű betartatása, addig utóbbi konszenzuális, sőt önkéntes, merthogy egyetértés övezi. Az előbbi kénytelen-kelletlenül megy végbe, az utóbbi önként és dalolva történik. A hatalom megszerzése és az akarat érvényesítése ideig-óráig puszta erővel is lehetséges, de megtartása, különösen huzamosabb ideig, konszenzusteremtéssel történik, amely a lehető legszélesebben értelmezett kultúrán – mint az emberi közösségek szabályrendszerén, országos művelődési tartalmon, az intellektuális életen, a kor szellemén – keresztül lehetséges.

Mondani sem kell, hogy abban a többségi demokratikus politikai környezetben, amely a mai Magyarországon jellemző, a nemzeti egyetértésen nyugvó, széles körű társadalmi konszenzus kialakítása

3 Max Weber: *Gazdaság és társadalom* [1922]. Ford. Erdélyi Ágnes. Közgazdasági és Jogi, Bp. 1987, I:77.

a cél. Ez önmagában bizonyítja, hogy esetünkben a rendszerstabilizálásnál jóval többről, egyenesen korszakformálásról van szó. A folyamat, melynek során lassan és szervesen korszak lesz a rendszerből, több annál, minthogy egy hosszú ideig maradandó rendszer mintegy szükségszerűen átnő egy történelmi korszakba. Persze, nagyon is érthető, ha egy évtizedes, stabil, politikatörténetileg is meghatározó rendszert – többnyire névadójáról – politikai, sőt társadalmi értelemben is korszakos jelentőségűnek tartanak. Nem lehet azonban elégszer elmondani, hogy az, hogy korszak lesz-e egy rendszerből, nagyban függ a tágan értelmezett kultúrától. A történelmi korszakká nemesülést a történelmi cél megléte és a köré kanonizálódó kultúra biztosítja.

Nézzük a továbbiakban onnét az új kor, azaz a mi korszakunk ügyét, hogy létezése mennyiben tudatos, mennyire a közbeszéd része. A rendszerkorszak kérdésről a 2018-as, sorrendben harmadik kétharmados győzelem után indult duskurzus. Orbán Viktor az év nyarán rendezett tusnádfürdői találkozón ezzel kapcsolatban az mondta, hogy

> „felhatalmaztak bennünket arra, hogy kiépítsünk egy új korszakot. [...] Azonban fontos arra emlékeztetni magunkat, hogy a korszak mindig több mint a politikai rend. A korszak egy sajátos és jellemző kulturális közeg. A korszak egy szellemi természetű rend, egyfajta közös hangulat, talán ízlésvilág is, egyfajta viselkedési mód. A rendszert, a politikai rendszert általában szabályok és

> politikai döntések adják, a korszak azonban több ennél. A korszakot inkább kulturális áramlatok, kollektív meggyőződések és társadalmi szokások adják. Most ez a feladat áll előttünk, vagyis kulturális korszakba kellene ágyaznunk a politikai rendszert. Ezért logikus, legkevésbé sem meglepő, hogy napjaink legizgalmasabb vitája éppen a kulturális politika területén robbant ki."

Öt évvel és egy újabb kétharmaddal később, a 2023 nyarán szintén Tusnádfürdőn tartott beszédében szám szerint hét alkalommal hangzott el, hogy „új korszakban" élünk, gazdasági és politikai értelemben legalábbis biztosan. Mint ekkor mondta, „a rendszerváltás húsz zavaros éve után [...] új korszakot nyitottunk 2010-ben [...] amelynek szellemi és gazdasági alapjai is vannak". Pontosan ez az a szellemi összetevő, azaz tartalmilag a nemzeti maximum teszi korszakká a korszakot.

Hogy lassacskán korszak lesz a rendszerből, sokan érzik. Amint Schmidt Mária egyszer fogalmazott, „a 2010-es évek Orbán Viktor évei voltak Magyarországon", és jó esély mutatkozik rá, hogy a 2020-as évekkel is ez lesz a helyzet. Négy, egymást követő kétharmaddal nehéz vitatkozni, főleg, ha két különböző választási rendszerben következtek be, ráadásul a mindezektől független önkormányzati és európai parlamenti választásokon, valamint a hazai népszavazásokon is megdönthetetlen Fidesz–KDNP-szavazattöbbség alakult ki. Bár, ami azt illeti, a 2006 őszén rendezett önkormányzati választások

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1008/190
1881
SZEGED

óta nem volt olyan megmérettetés, amelyen ne a jobboldal kapta volna a legtöbb voksot, sőt előzőleg már a 2004-es európai parlamenti választást is a Fidesz nyerte. A 2022-es választási győzelem óta alig akad olyasvalaki, aki ne tartaná – már most is – huzamosabb ideig fennálló, komplex rendszerré szerveződött, sőt a rendszerváltoztatás óta eltelt egynemzedéknyi időben korszakos jelentőségűnek Orbán Viktor tizenöt éve tartó kormányzását.

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének korszakos jelentőségűre emelkedését a vitathatatlan tények és a matematika hatására az ellenérdekelt felek között is kezdik sokan belátni, bár többnyire minden önreflexió híján és mindig anélkül, hogy ezt a politikán túlmenően – azaz történeti értelemben is – elismernék. Ez két okra vezethető vissza: egyfelől ezzel saját politikájuk kudarcát, mégpedig történelmi sikertelenségét kellene elismerniük, másfelől be kellene látniuk, hogy ez minden bizonnyal árnyékba borítja aktív életszakaszukat; legyünk igazságosak: ezeknek a következtetéseknek a levonása akár értelmiségi, akár politikus részéről bizony nem könnyű. Mégis, az a másik oldalról is egyre inkább látszik, hogy legalább középtávon érvényes a megállapítás, mely szerint „belátható időben nem fog változni a rendszer" (Parti Nagy Lajos), vagyis „még nagyon hosszú ideig hatalmon lesz a Fidesz" (Schiff András), adott esetben „egy egész nemzedéknyi időre" (Síklaki István). Azt is kezdik felismerni, hogy a jelenlegi „kormányzat csakis rendszerként váltható le [...], nem képzelhető el

kormányváltás rendszerváltás nélkül" (Antal Attila). Amikor olyan nézeteket hallunk, hogy „olyan mélyen átitatja a társadalmat a NER, hogy óhatatlanul mindenki érintkezésbe kerül vele" (Krusovszky Dénes), vagy hogy „az Orbán-kormányzat hallatlan ravaszsággal, kommunikatív ügyeskedéssel rágja bele magát a magyarok lelkébe" (Nádasdy Ádám), esetleg azt részletezik, hogy szerintük milyen eszközökkel fogalmazza meg „az uralompárt [...] a hétköznapi életbe is beleereződő mitológiáját" (Szabó Tibor Benjámin), akkor jobban tesszük, ha a terméketlen mérgelődést elengedjük a fülünk mellett, és azt szűrjük le belőlük, hogy a rendszer elkezdett a társadalomra, a társadalom pedig a rendszerre hasonlítani – azaz elindultunk a korszakká válás útján. Ez nem megy kulturális csere nélkül, amelylyel kapcsolatban még az imént idézettek is helyesen szokták észrevenni, hogy ennek közvetítőjéül a nyelv és a mindennapi élet szimbólumai szolgálnak. Ám itt sem valamiféle egyoldalú diktátumról van szó, hanem a fennálló rend elfogadottságáról; arról, hogy *a NER rendkívüli állapotból normálüzemmé vált*, a hétköznapok magától értetődő, voltaképpen meg sem kérdőjelezett részévé.

A szakszerűbb megfigyelések szerint mindennek oka abban keresendő, hogy „ez a párt érti ezt az országot" (Tölgyessy Péter), ráadásul a magyar történelem domináns pártoknak kedvező visszatérő mintázata is a kezére játszik, hiszen „a magyar társadalom nem tagolódik oly módon, hogy arra győztes ellenzéki stratégia lenne építhető"

(Csizmadia Ervin). Ezek a megállapítások mind egy hosszú távú történelmi-társadalmi folyamatra utalnak. A NER konszenzuális voltát erősíti annak korrekt elismerése, miszerint már a 2018-as választási eredményből is kiolvasható volt, hogy „a hatalmat közel tízéves kormányzás után [...] a társadalom jelentős többsége elfogadta, egy része szívesen csatlakozott az »erőhöz«", nem is beszélve arról, hogy a 2022-es választás eredményéhez mekkora mértékben járult hozzá, hogy „sokan elégedettek a sorsukkal, s amikor a Fideszre szavaztak, a *status quo* megőrzésére adták a voksukat".[4] S valóban: a 2022-es történelmi győzelem alkalmával több mint 3 millióan szavaztak a kormánypártokra, de még 2 millióan se az ellenzéki összefogás összesen hat pártjára; a vele egy időben tartott gyermekvédelmi népszavazáson pedig a kormánypártok által támogatott véleményt kérdésenként 600-700 ezren többen osztották, mint ahányan listájára szavaztak.[5] Mindez persze nem azt jelenti, hogy vége a történelemnek, és ez most már mindig így marad, hanem ellenkezőleg: a politikai rendszer szociális és kulturális dimenziója éppen amiatt mellőzhetetlen tényező, mert az anyagi elégedettség és az egyetértés állandósítása múlik rajta.

4 Wéber Attila: *A rendszerváltás kora. A magyar politikai rendszer három évtizede.* Osiris, Bp. 2022, 381; Kolosi Tamás – Szelényi Iván: *A magyar társadalom és politika változásai 2004 és 2022 között = Társadalmi riport 2022.* Szerk. Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György. TÁRKI, Bp. 2022, 518.

5 Békés Márton: Centrális erőtér után nemzeti blokk. *Magyar Politikatudományi Tanulmányok*, 2022/1–2.

Miközben a rendszer belediffundál a mindennapi életbe, egyben magasabb szintre is emelkedik, hiszen megszületik az érzés, hogy a kor, amelyben élünk, mindenestül történelmi korszak, és ennek köszönhetően nem az apály peremén, hanem az ár centrumában vagyunk. Míg ideát természetes megállapításnak számít, hogy politikai értelemben bizonyosan az Orbán-korszakban vagyunk benne, és hogy *folyamatosan történelmi időket élünk*, melynek tétje a nemzet megmaradása és önálló útjának kiteljesedése, amihez erőnket folyvást gyarapítanunk kell (ez volna röviden a nemzeti maximalizmus programja), addig a túloldalon választási vereségről választási vereségre a keserűség, a politikai depresszió és a jövőkép hiánya növekszik, közöttük pedig bizonytalan hátterű politikai messiások tünedeznek fel. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy nem dőlt el a kérdés, hogy az ellenzék rendszervagy kormányellenzék formájában folytatja-e pályafutását, az viszont egyre bizonyosabb, hogy a 2010–2022 között kipróbált utak mind ugyanabba a zsákutcába vezetnek, méghozzá éppen amiatt, mert nem értik, sőt nem is akarták megérteni a rendszert magát. De bárhogy is forgatjuk, 2010 óta szerkezeti értelemben arról van szó, hogy az új korszak politikai realitás, sőt az előző ciklus eredményének köszönhetően társadalmi tény, és amikor mindez kultúrává válik, akkor történelmi horizontra emelkedik.

Amint Guglielmo Ferrero írja, a demokrácia nem speciális kormányzati forma vagy a hatalom

korlátozása, hanem a legitimitás azon elve, amely a hatalom fennállására nem öröklés útján (arisztokratikus-monarchikus elven) ad okot, jogot és magyarázatot, hanem a kormányzottak önkéntes döntése és aktív beleegyezése révén (választási elven).[6] A népszuverenitás választásokon való egyértelmű kinyilvánítása és a törvényhozás tagjainak többségével támogatott kormányzat cselekedeteinek széles körű elfogadottsága jelenti a többségi demokrácia azon működését, amely a mai Magyarországra is jellemző. Ez a 2010 óta működő politikai rendszer *differentia specifikája*, röviden: ez a NER lényege. Ferrero további megfogalmazása szerint, ha egy nép legitimnek fogadja el az így felállt kormányzatot, akkor az annyit tesz, hogy „mindent egybevetve, összességében cselekedeteivel elégedett", és ha a népi elvárások egybeesnek a fennálló hatalom működésével, akkor teremtődik „esély a történelem egy boldog korszakára". Ennek kapujában állunk most.

6 Guglielmo Ferrero: *A hatalom. A legitimitás elvei a történelemben* [1942]. Ford. Járai Judit. Kairosz, Bp. 2001, 193.

MAGABÍRÓ MAGYARORSZÁG

AZ ÚJ ÁLLAM MÍTOSZA

Minden eddigi társadalom története a nemzetek története. A nemzet a történelem alanya, mi magunk pedig a nemzetéi. A legnagyobb történelmi erőfeszítések jól körülhatárolható, könnyen megnevezhető közösségekhez kapcsolódnak, amelyek valamilyen etnikumként vagy népként élnek együtt, s nemzetként szerveződnek politikai egységgé. Az állam létrehozása, a törvények bevezetése, a terület védelme és az együttélés alapját jelentő összetartozás-tudat kifejlesztése mind-mind hosszas történelmi erőfeszítés eredménye, melyeket közös hit táplál és kollektív akarat hajt végre. A szellem és a tett nem választható el egymástól: a társadalom képzelete mítoszokban fogalmazódik meg, történelmi megvalósításukról pedig a politikailag tudatossá váló közösség gondoskodik. A nép, a nemzet és az állam hármasa biztosítja a közösség történelmi életét – az állam fizikai alapja a nép, szellemének hordozója pedig a nemzet.

Társadalmi mítosz

A modern polgári társadalomban a puszta, személytelen szerződéses viszonyok és az állam pőre, adminisztratív-bürokratikus hatalma legföljebb neutrális vagy kényszer alapú kötelmeket keletkeztet, amelyek az egyéni élet végességére nem nyújtanak

megoldást, de az emberi egyedek sokaságának *ad hoc* együttélését sem képesek magasabb értelemmel felruházni. A barátságok és a szakmai-szomszédsági kötelékek természetesen tágítják az egyéni integráció köreit; a családi kapcsolat hozzájárul a személyes élet individuumon túli kiterjesztéséhez; az egyház pedig intézményesen köti a transzcendenshez a halandó egyént. Az átfogó, kollektív élet tapasztalatát viszont a hétköznapiságon felülemelkedő közös hit nyújtja, amely a társadalom számára „jelenvalóvá teszi azt, amit kénytelen önmagán kívülre helyezni: az ember történelmi és szellemi világát".[7] A tudomány túl speciális és ugyanakkor túl parttalan ehhez, az olyan ideológiapótlékok, mint a szekuláris hedonizmus vagy a multikulturalizmus pedig nem rendelkeznek társadalomegyesítő erővel, sőt éppen ellenkezőleg, szétfeszítő hatásúak. A társadalmi mítosz az a kollektív meggyőződés, amely a maga eposzi méretével és irracionális természetével a történelemhez köti az itt és most együtt élők közösségét, amikor közös cselekvésre sarkallja őket.

A kollektív cselekvés mindig politikai természetű jelenség, alanya egy olyan közösség, amelyet közös fizikai-természeti (biológiai és földrajzi) jellemzőkön túl kulturális-szellemi (érzelmi, nyelvi, jogi) kapcsok is összekötnek. Közelebbről a népről

7 Joachim Ritter: *A szellemtudományok feladata a modern társadalomban* [1963] = Uő.: *Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok*. Ford. Papp Zoltán. Atlantisz, Bp. 2007, 104.

és a nemzetről van szó, ahol „a nép életközösség, a nemzet kulturális egység", más szavakkal élve a nemzet nem más, mint a történetileg tudatos, politikailag szervezett nép.[8] A legjobban átélhető, szerves kollektívumnak, azaz a nemzetnek a történelemben kibontakozó, drámai erejű cselekvését és az egyén ehhez kapcsolódó érzését leginkább a költészet képes kifejezni. Ehhez tudni érdemes, hogy az igazán jó vers maga is a mítosz légköréből száll alá.

Szabó Lőrinc 1937-ben két verset is írt, amelyek közelebb visznek bennünket a megértéshez. Az egyik *Az örök Magyarországhoz* címet kapta, és a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának századik évfordulójára készült, a szerző kommentárja – és a versszöveg tanúsága – szerint „szociális intelmeket" is tartalmazott, amelyek voltaképpen a nép történelembe emelését követelték. A vers közvetlenül úgy szól, hogy „Urak és hősök, a ti véretek / kevés megtartani a nemzetet", szükséges ugyanis hozzá „a nép, mely itt köröttünk küszködik". A költemény ezzel összefüggésben álló, de elvontabb rétege a „másik hazánk, Földöntúli Ország" megidézése, amely nemcsak a nép egészéből kovácsol nemzetet, hanem az egyént is a kollektívumba kapcsolja, mondván „a múlandó lét benned tartamot kap / és szellemmé és öröklétbe nő". A költemény utolsó két sora ennek megfelelően hivatkozza meg

8 Halasy-Nagy József: *A kultúra = A mai világ képe*. Szerk. Kornis Gyula, Kir. M. Egyetemi Ny., Bp. 1938, I:163–168.

„az örök népet, melynek áramában / mi csak mint egy-egy hullám lüktetünk". A másik vers *Barátaimhoz* címmel készült, ezt szerzője Zilahy Lajosnak ajánlotta, akinek lakásán két évvel korábban – Féja Géza, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Németh László és Tamási Áron társaságában – beszélgetésre gyűltek össze Gömbös Gyula miniszterelnökkel. Bár az Új Szellemi Frontnak nevezett kezdeményezés nem folytatódott, a vers éppen arról az ihletett pillanatról szól, amikor szerzője megérti a történelem folyását, és a résztvevők távozása után hit ébred szívében a benne való részvételről. A költeményt érdemes hosszabban is idézni, hiszen a kollektív történelem érzete expliciten fogalmazódik meg benne:

s ekkor hirtelen megláttam a törvényt:
– Egész hazámmal csak tízannyi történt,
csak tízszer annyi, mint amennyi vélem...
Ezerből száz: az én rokoni részem!
– kiáltottam és árva testemen
átgyúlt, átcsapott a történelem

és ami messze volt és idegenség,
most mind körém gyűlt s lett egyszerre szomszéd,
apa, déd, ük és testvér és barát lett,
tíz magyar század egy közel család lett
és mint ismerős állt előttem ő,
a Honfoglaló, a Telepitő...

Felültem... Bennem dobogott az ország
s én fiatalnak éreztem a sorsát,
reménykedőnek, lángnak, magaménak...
S körülnéztem, kerestem a fiúkat
s mint erős érc, zengett bennem a hit:
hogy csinálunk mi itt még valamit!

Nem tévedünk, ha az individuális, majd a kollektív érzés versben rögzített megszületését mítoszi pillanatnak tekintjük, hiszen az egyéni élet valami nálánál nagyobbnak a részévé válik, s általa kap értelmet. Úgy is mondhatnánk, most már a költő társadalomtudós kortársával szólva, hogy „bármily kicsiny részt vállalhassunk is csak a megindítandó mozgalomból, a nagy egésznek jelentősége fog áthatni bennünket".[9] A nagy mozgalom, a nagy egész, a nagy mítosz nem más, mint a történelem, abban is a nemzetnek a története.

A nemzet csak történetileg létezhet. A nemzet születése és a nép közös cselekvése az a társadalmi mítosz, melynek mozgósító erejével semmi más nem versenyezhet. A közösségteremtő közakarat megnyilvánulása olyan erős, hogy intenzitásával leginkább a költői képek érnek föl, mert hiszen ki más tudná hitelesebben megfogalmazni, hogy „a nemzet: közös ihlet" (József Attila), a társadalom ragasztóanyaga pedig a „szociális összetartozás" (Kassák Lajos) érzése. A szóban forgó érzelmek minduntalan

9 Hajnal István: A múlt a jelen szolgálatában. *Napkelet*, 1928/5, 377.

a politika és a szépirodalom határán táncolnak. Megszületésükről híven tudósít az a sor, amelyet Csurka István írt a rendszerváltoztatás előtti politikai megnyilatkozásait összegyűjtő kötete hátuljára, amelybe olyan írásokat és beszédszövegeket vett föl, melyek megalkotása közepette „éreztem, hogy sorsom együtt fordul a közösség sorsával, mint színésszel a forgószínpad".[10]

A közösségi és az egyéni sors hiánytalan egymásra vetülése a politikai mitológia dimenziójában helyezkedik el. Georges Sorel igen eredeti megfogalmazása szerint ezzel kapcsolatban olyan „mítoszokról van szó, amelyekben egy nép, egy párt vagy egy osztály legerősebb törekvései jelennek meg; olyan törekvések, amelyek ösztönös erővel törnek be tudatunkba az élet legkülönbözőbb körülményei között, és teljesen reális jelleget kölcsönöznek a legközelebbi cselekvés reményeinek."[11] Hogy az analitikus elme ne tehesse szétbontó kritikája tárgyává, a politikai bátortalanság ne bizonytalaníthassa el és a racionalista utópiákkal se téveszthessük össze, Sorel leszögezte, hogy „vajmi keveset számít, hogy a mítoszok egyes részletei alkalmasak-e rá, hogy valóságosan megjelenjenek a jövő történelmének síkján", hiszen egyfelől a jelenben való hatás eszközeként a kollektív cselekvés előmozdítói, másfelől pedig „csak a mítosz összessége számít".[12]

10 Csurka István: *Új magyar önépítés. Politikai írások és előadások*. Püski – Magyar Fórum, Bp. 1991, hátsó borító.

11 Georges Sorel: *Gondolatok az erőszakról* [1908]. Ford. Burján Mónika és mások. Századvég, Bp. 1994, 116.

12 Uo. 117.

Ez utóbbi kitétel a legfontosabb, hiszen ez fejezi ki igazán a társadalmi mítoszok természetét, azt tudniillik, hogy egyfelől nem kevesebbek ezek, mint „a népi képzelet termékei", melyek egyetlen nagy történelmi tablóba sűrítik össze a közös cél felé törekvés drámáját, másfelől pedig, hogy ami igazán számít, az a kép egésze. A társadalmi mítosz tehát nem jövőtervezés, nem is a jelen extrapolációja vagy részletekbe menő utópiagyártás, újfent Sorel szavaival élve, ezek „nem dolgokról készült leírások, hanem akaratmegnyilvánulások", amelyek „harcra készítik fel az embereket". A társadalmi mítoszokkal kapcsolatban a legkevésbé sem részletes-praktikus, mégis nagyon gyakorlati-politikai jelenségekről van tehát szó.

Sorel előbbi megállapításait a forrongó előző századelőn tette mint a forradalmi szindikalizmus teoretikusa. A franciául 1908-ban kiadott *Gondolatok az erőszak*ról egyik helyén úgy fogalmazott, hogy a társadalmi mítoszokat „mint történelmi erőket, egészében kell felfognunk", a szintén az év során megjelent *A marxizmus fölbomlása* lapjain pedig azt írja ugyanerről, hogy a társadalmi mítoszban „a forradalom *en bloc*, oszthatatlan egészként nyilvánul meg".[13] Ezek a kifejezések a 20. század első felében két olyan gondolkodót is inspiráltak, akiknek az elképzelései jelen századunk eddig eltelt részében kezdtek el konvergálni, és az elkövetkezendőkben

13 Uő.: *Die Auflösung des Marxismus* [1908] = Uő.: *Sozialer Mythos und Revolution*. Ford. Joseph Bloch – Ernst H. Posse. Szerk. Erik Lehnert. Institut für Staatspolitik, Schnellroda, 2023, 179.

fognak kombinálódni egymással: Antonio Gramsciról és Carl Schmittről van szó.[14]

Előbbi, aki az I. világháború utáni években a torinói szakszervezeti mozgalom teoretikusaként olvasta a francia szerzőt, minden bizonnyal a Soreltől az iméntiekben idézett „történelmi erő" kifejezést és a „társadalmi mítosz" egységes egészként, szó szerint *en bloc* (mindenestül, teljes egészében) való fölfogását sűrítette össze saját fogalmába, mely úgy hangzik: „történelmi blokk" (*blocco storico*). Ez alatt azt értette, hogy ha „a vezetők és a vezetettek – kormányzók és kormányzottak – kapcsolatát a szerves összeforrottság jellemzi [...] azaz megvalósul az együttes élet, amely az egyedüli társadalmi erő; létrejön a »történelmi blokk«".[15] Gramsci „történelmi blokk" alatt több mindent is értett, amelyek mindegyike a szervesen kialakult egység nevében jött létre: az alap és a felépítmény dialektikus egysége, a különböző társadalmi osztályok szövetsége, az „organikus értelmiség" és a „nép-nemzet" egymásra találása, a politikai vezetés és a lakosság egészének egyetlen közösséggé válása, állami-kulturális megszerveződése. Ennek a kikezdhetetlen legitimációval rendelkező megbonthatatlan tömbnek,

14 Békés Márton: *Posztliberális szintézis. Gramsci, Schmitt és a nemliberális demokrácia = A népszerűség átka. Portrék, ideológiák, programok a populizmus múltjából és jelenéből.* Szerk. Heil Kristóf Mihály – Petri Bernadett. Jogállam és Igazság, Bp. 2023.

15 Antonio Gramsci: *Filozófiai írások.* Ford. Rozsnyai Ervin. Kossuth, Bp. 1970, 172; Fellegi Tamás László: A hegemónia-koncepció Gramsci felfogásában. *Társadalomtudományi Közlemények*, 1982/3.

történelmi egységnek a fennállását hegemóniának nevezte.[16]

Utóbbi a parlamentáris, de semmiképpen sem a többségi népakaratot kifejező weimari rendszer ellenében írott 1923-as könyvével (*Geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*) párhuzamosan írott esszéjében fogalmazott úgy, hogy a Sorel-féle „mítoszelmélet nagy pszichológiai és történeti jelentőségét egyáltalán nem lehet tagadni", ugyanis ez „cselekvésre és nagy hősiességre késztető erő, minden nagy történelmi aktivitás a mítoszra való képességben rejlik".[17] Úgy gondolván, hogy a kollektív erőfeszítésekhez szükséges ellentéteket semlegesítő, depolitizáló liberális rendszer szükségszerűen esküdt ellensége egy olyan nagy mítosz születésének, amely a társadalmat egy új állam megteremtése érdekében mozgósítja. A történelemre való hivatkozás Carl Schmittnél is megjelenik, mégpedig az individuális-liberális és a kollektív-populáris államfelfogás áthidalhatatlan különbsége kapcsán. Itt igen közel járunk kortársa, a Gramsci által leírt „történelmi blokk" – állami, társadalmi és kulturális – hegemóniájának elengedhetetlen politikai összetevőihez.

16 Lásd bővebben Cs. Kiss Lajos: A hegemónia mint politikafilozófiai probléma. *Leviatán*, I. Győr, 2004.

17 Carl Schmitt: *A mítosz politikai elmélete* [1923] = Uő.: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok.* Vál. és ford. Cs. Kiss Lajos. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Bp. 2002, 183, 179; Karácsony András: Organikus demokrácia kontra liberális jogállam. *Világosság*, 2010/3.

Az előbbiek alapján bátran kijelenthető, hogy a társadalmi mítoszok közvetlen politikai aktivitásra serkentenek, s mint ilyenek, a legjelentősebb történeti aktusok – államalapítások, forradalmak, nagy csaták, népfelkelések és szabadságharcok – erőforrásai. A társadalmi mítosz történelmi jelentősége kapcsán akár úgy is fogalmazhatunk, hogy „semmi emberileg jelentős nem történhet soha, ha a vízió hatalma olykor nem fogja össze az emberi lények elméjét, és ellenállhatatlan lendülettel nem kényszeríti őket közös cselekvésre".[18] A társadalmi mítosz azzal, hogy az összességet szólítja közös politikai cselekvésre, az abszolútumot, az eredetet és a véglegest helyezi kezükbe. Éppen ez az a tartomány, amelytől az újkori polgári állam – stabilitását féltendő – lemondott, de amely nélkül sem történelmi erőfeszítések, sem modern államalapítások nem képzelhetőek el.

A 15–16. század fordulóján, azaz a kora újkor hajnalán, amikor a késő középkor feudális világa elenyészett, és a reneszánsszal, majd a reformációval kezdetét vette a modernitás, Európában felvetődött az állam és a társadalom új legitimációjának kérdése. E kora modern viszonyoktól még jócskán távol állt a társadalmi szerződés racionális elmélete és a nacionalizmus érzelme által áthatott két-háromszáz évvel későbbi szabatos politikafilozófia, amely majd megteremti a nemzetállamok legitimá-

18 Tilo Schabert: *Boston Politics. A kreatív hatalomgyakorlás művészete.* Ford. Nagy Andrea – Szlukovényi Katalin. MCC Press – Alapjogokért Központ, Bp. 2022, 340.

cióját, de már arra ösztönöztek, hogy észszerűsíteni és központosítani kell a terület fölötti szuverenitást, mégpedig a rajta élők értékei és érdekei szerint. Roppant izgalmas, átmeneti kor volt ez, amelyben az újkori állami főhatalom kibontakozásának igénye antik áthallásokkal, a nagy fejedelmek háborúi pedig humanista szólamok közepette mentek végbe.

Mindenestül ennek a kornak az embere volt a 15. század második felének nagy magyar uralkodója, Hunyadi Mátyás, akinek 1458 és 1490 között fennálló birodalma az önálló Közép-Európa Kárpát-medencéből kiinduló megszervezését célozta a vele szemben egyaránt ellenséges Német-római Császárság és az Oszmán Birodalom között. A világtörténetileg is jelentős geopolitikai erőfeszítései mellett Mátyás a belpolitikában is korszakos uralkodó volt, elegendő csak állami, pénzügyi és haderőreformjára gondolni vagy a humanista magasműveltség udvari terjesztéséről megemlékezni. Mátyás király alakja szinte rögvest legendássá nőtt, köszönhetően többek között a csupán halála után harminchat évvel bekövetkező mohácsi vész nyomán fölbomló középkori Magyar Királyság utólagos emlékezetének. Történelmi főszerepe a kollektív emlékezet meghatározó részévé vált, ez a közös tudás alakította ki Mátyás máig tartó társadalmi mítoszát.

Mátyás személyes-történelmi alakja nem más, mint a késő középkori magyar fejedelem pompás megvalósulása. Egyfelől „Mátyás a humanista

fejedelmi eszmény képviselője" volt, aki a reneszánsz ideál megtestesítésével európai horizontra emelkedett, másfelől pedig olyan nemzeti királyságot valósított meg, melynek többlépcsős, hosszú távú geopolitikai céljai között szerepelt a Magyar Királyság megerősítése, aztán a társországokból egy önálló közép-európai övezet megteremtése, majd a német-római császári korona elnyerése, végül az oszmánok kiszorítása Délkelet-Európából és a Balkán-félsziget visszaintegrálása a keresztény civilizációba.[19] Ez a program távolról sem valamiféle szűkkeblű „nemzeti öncélúság" jegyében állt, hanem éppen ellenkezőleg: etnopluralista, regionális együttműködésen alapuló és szövetségépítő volt. Mátyás király kora, azaz a 15. század második fele volt az utolsó közép-európai szinkronitás, amelyet a nyugati befolyás növekedése és az oszmán hódítás együttesen szakított meg. „Mátyás, ki a világ két császára közé ékelődött" (Bonfini), volt az, aki utoljára meg tudta szervezni Közép-Európát.

Nem csoda hát, ha a magyar történetpolitikai gondolkodásban Mátyás uralkodásának értékeléséhez kötődik a legtöbb olyan megállapítás, amely egy önálló útra lépő Magyarország számára bel- és gazdaságpolitikai, valamint kül- és geopolitikai értelemben is érvényes – lokális és regionális – modellt kínál, méghozzá időtől függetlenül. Így nem véletlen, hogy Mátyás késő középkori uralkodásának és közép-európai államépítésének számos kommen-

19 Nagy Miklós: Mátyás király. *Budapesti Szemle*, 1941/761.

tátora akadt idehaza: történészek, politikusok és történetpolitikusok időről-időre megemlékeztek róla (gróf Zrínyi Miklós: *Mátyás király életéről való elmélkedések*. 1656/57, Fraknói Vilmos: *Hunyadi Mátyás király, 1440–1490*. 1890, Beksics Gusztáv: *Mátyás király birodalma és Magyarország jövője*. 1905, Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Mátyás király*. 1939, Joó Tibor: *Mátyás és birodalma*. 1940), példát merítve belőle saját koruk kihívásaihoz.

Mátyás uralkodása egy világtörténeti korfordulóra esett, amely nemcsak Európa, hanem Magyarország számára is meghatározó jelentőségű volt. A magyar történelemben Mátyás az Árpád-ház kihalása utáni Anjou-királyok (1308–1382), majd Luxemburgi Zsigmond uralma (1387–1437) után be-bekövetkező bizonytalan időszakok végére tett pontot egy stabil, a régióban is terjeszkedő nemzeti királysággal. Az erőskezű, magyarcentrikus király halála után a rákövetkező évtizedek viszont ismét regionális visszahúzódást, gyenge uralmat és idegen, Jagelló-dinasztiát (1490–1526) hoztak, végül Mohácsnál elveszett a Magyar Királyság integritása. A Magyar Szent Korona országaival együtt egész Közép-Európa veszített. Európa történelmében, nem függetlenül attól a változástól, amely a „középkor alkonyát" (Johan Huizinga) nyomon követte, a 15. század második és a 16. század első fele egyébként is olyan szellemi változásokkal (reneszánsz, humanizmus, reformáció) és geopolitikai átalakulásokkal (oszmán hódítás Délkelet- és Közép-Európában: 1448 – Rigómező, 1453 – Konstantinápoly, 1521 –

Nándorfehérvár, 1541 – Buda) volt terhes, amelyek hosszú ideig meghatározók maradtak. Ennek az évszázados változásnak a derekán, a 15. század utolsó harmadában tudta Mátyás még egyszer (és utoljára) önerőből integrálni a Kárpát-medencét és innen kiindulva stabilizálni Közép-Európát, szellemi-katonai hatósugarát kiterjesztve Nápolytól kezdve Havasalföldig és Sziléziától egészen Boszniáig. Ehhez olyan államfilozófia kellett, amely két pillérre támaszkodott: nemzeti királyság és közép-európai önállóság.

A Mátyás-mítosz első megfogalmazója Zrínyi volt, mégpedig egy nemzeti királyság hasznáról szóló történeti vázlat keretében, amelyet válaszul írt egy olyan centralizációs röpiratra, amelyik örökletessé javasolta tenni a Habsburg-házat. Ebben történeti bizonyítékot szolgáltatva megelőlegezte az *Az török áfium ellen való orvosság* (1661) mondanivalóját, vagyis hogy a török megszállás alatt álló magyarság egyesegyedül önmagára számíthat. Éppen ezért Mátyás útját kell követni, írta, melynek elemei a nemzeti királyság, a szilárd központi hatalom, az észszerű pénzügyi rendszer és az állandó hadsereg. A 17. század derekának legnagyobb geopolitikai kihívása ugyanaz volt Közép-Európa számára, mint a 15. század második felében: a délről jövő oszmán hódítás és a nyugat felől érkező beolvasztási szándék között csak egy közép-európai blokk tudja garantálni a régió szuverenitását. (Ezt a gondolatot nyomatékosította, hogy írása végén Zrínyi egy horvát nyelvű verset közölt, Mátyás cseh-

országi hadjáratát helytelenítette, akárcsak az ellene lázadó hazai főurak lengyel támogatását.) Így amikor Zrínyi a német-római császár kapcsán arról írt, hogy ha „valamit akara a király cselekedni, mindjárt amaz hátulról megént megüté az országot", ám ennek ellenére „a király hadakozék a két császár ellen egyenlő szerencsével és készséggel", akkor saját korának is üzent.[20] Ahogy a későbbi évszázadoknak is.

A történelmi analógiák erejét bizonyítja, hogy egy hasonlóan szorongatott helyzetben, 1940-ben emlékeztek meg a nagy király születése ötszázadik évfordulójáról (Hunyadi Mátyás születési évét még 1890-ben határozták meg az 1440. esztendőben, ma már – egy 1943-ban kelt tanulmánynak hála – azonban tudjuk, hogy valójában 1443-ban látta meg a napvilágot), amikor egy sereg történetpolitikai értékelés jelent meg róla és halhatatlan művéről. A II. világháború második évében meghirdetett Mátyás-emlékév idején a magyar és közép-európai sorsközösség kérdése különösen aktuálissal bírt. Félezer évvel később ugyanis ismét fennállt a geopolitikai kutyaszorító, melynek hatására Mátyás egykori kétfrontos küzdelme a térség önállóságáért újra felértékelődött. A korban adott geopolitikai konstellációban a Mátyás közép-európai királyságát és annak szövetségeseit közvetlenül fenyegető oszmán hódítás élethalálharc volt, a Magyar

20 Zrínyi Miklós: *Mátyás király életéről való elmélkedések* [1656/57] = *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái.* 2. javított kiadás. Zrínyi, Bp. 1976, 284–285.

Királyság mellett az egész régiót érő, országait egymás ellen kijátszó császári befolyás visszaszorítása pedig jogi és fegyveres szuverenitásküzdelem.

Az emlékév során megjelent, ma is igen korszerű munkájában Joó Tibor – a két világháború közötti szellemtörténeti iskola legfelkészültebb tagja, nacionalizmuskutató, konzervatív publicista – azt írta, hogy Mátyás stratégiai célja kezdettől fogva a török kiszorítása volt, nyugat felé így a megegyezést kereste, amikor azonban ez a kísérlete kudarcba fulladt, sőt III. Frigyes császár Podjebrád György cseh és IV. Kázmér lengyel királyt is ellene fordította, miközben az oszmán offenzíva sem gyengült, csak akkor kezdett más taktika után nézni. S miután „e táj országainak uralmi egységében látta a megoldást, a szóban forgó országok koronáit egy fejen egyesítő, egy kéz által kormányzott birodalomban" kezdett gondolkodni, melynek létrehozása után egy Itáliától Délkelet-Európáig érő szövetségi rendszer közép-európai centrumaként – mint cseh királlyá választása következtében a hét választófejedelem egyike és a régió legerősebb európai haderejével rendelkező uralkodója – sikerrel pályázhat a német-római császári címre, majd végre megkezdheti a nagy déli kereszteshadjáratot.[21] Miután a déli frontra koncentrálni akaró Mátyásnak nyugat felől a hátát is állandóan biztosítania kellett, ezért az 1477-es gmundeni–korneuburgi békeszerződésben a százezer aranyforintnyi kárpótlás mellett

21 Joó Tibor: *Mátyás és birodalma.* Athenaeum, Bp. 1940, 51–54.

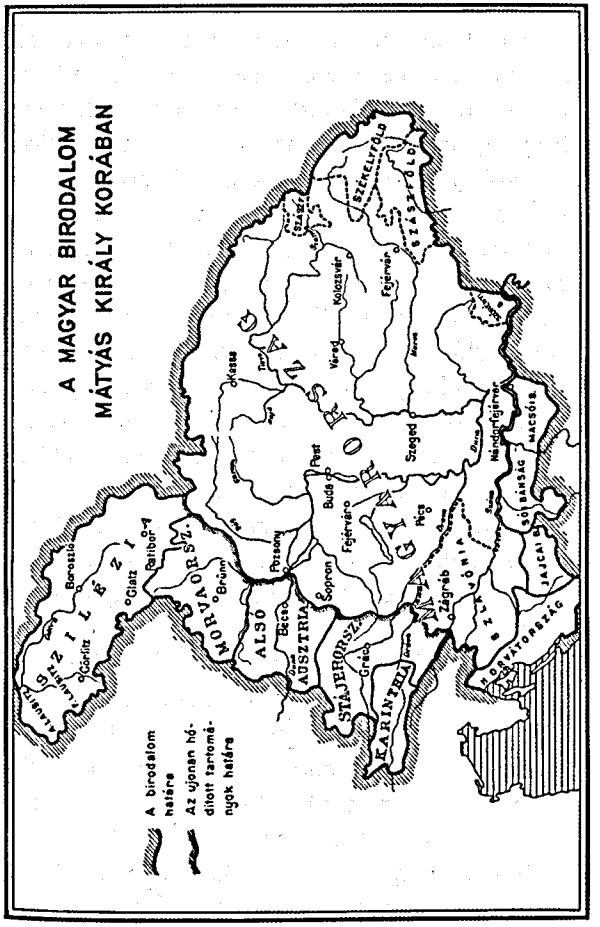

Mátyás és közép-európai államszövetsége
Mályusz Elemér: *A magyar állam a középkor végén = Magyar művelődéstörténet.* Főszerk. Domanovszky Sándor. Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1939, II:54.

nemcsak cseh királyi címének császári elismertetését csikarta ki, hanem a cseh királyi esküjét dokumentáló, császárnak szóló hűségreverzálisba a biztonság kedvéért beleíratta azt is, hogy „a Magyar Királyság mindig is teljesen mentesült a szent birodalomtól" (*regnum hungariae, qui ab ipso sacro imperio prorsus exempti semper*).[22] Ez a közel 550 éves formula különösen fontos, ha Mátyás mitikus alakjának időfölöttiségét *és* korszerűségét meg akarjuk érteni, bizonyítva egyúttal azt is, hogy „a mítosz időtlen valóság, amely ismételi magát a történelemben" (Ernst Jünger). De idézzük föl azt is, hogy Mátyás 1481-ben a brandenburgi választófejedelemnek büszke reálpolitikusként a következőt vetette oda: „Magyarország mindig szabad ország volt és a birodalommal kapcsolatban soha sem állott. Rang tekintetében a császárt magasabb állásúnak ismerjük el; de az uralkodói hatalom szempontjából magunkat vele egyenlőknek tekintjük, annyira egyenlőknek, hogy tőle egyáltalán nem félünk".[23] A Mátyás-terv végül a 1480-as évek legvégére összeállt: szent volt a lengyel–magyar béke, itáliai szövetségi rendszere apósa, a nápolyi király révén kibővült, egy fegyverszünet lélegzetvételnyi felszabadulást hozott az oszmán nyomás alól, és Frigyes fia, Miksa komoly szándékkal békülni akart. Mátyás 1490 virágvasárnapján meghalt.

22 Idézi Karl Nehring: Mátyás külpolitikája. *Történelmi Szemle*, 1978/3–4, 431.

23 Idézi Fraknói Vilmos: *Előszó = Mátyás király levelei.* MTA, Bp. 1895, II:XXXIV.

Mátyás korában tehát, Joó Tibor plasztikus megfogalmazása szerint „Dél és Nyugat fogóként szorult egymásra" Közép-Európa s benne a Magyar Királyság ellen. A Mátyás-hagyomány szerint Közép-Európa önvédelmét és megszervezését egy olyan magyar fejedelem képes ellátni, aki a *belülről vezérelt Magyarországot* a közép-európai önrendelkezés középpontjába helyezi. Találóan írta Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzetiradikális függetlenségi politikus, hogy Mátyásnak a „világerők ütközőpontjára állított állama" egyszerre védte meg a belső szabadságot és a külső függetlenséget, ez utóbbihoz pedig az kellett, hogy szomszédjai szövetségével erősítse meg a magállam nyugatról és dél felől egyszerre támadott pozícióját – ez a harminckét éven keresztül épülő konstrukció volt az „utolsó magyar eposz".[24] Ezért lett mitikussá.

A 16. század első harmadának nagy jelentőségű alkotásaként tartjuk számon Niccolò Machiavelli 1512–13-ban írott és halála után öt évvel később, 1532-ben megjelent *A fejedelem* című könyvét, amely önmagán jócskán túlmutató jelenséggé vált, és rövidesen a leggyakrabban interpretált kora modern politikafilozófiai alapvetés érvényére emelkedett. A klasszikus mű kései királytükrön túl modern politikafilozófiai traktátus, újkori államelméleti értekezés és cselekvési terv is. Helyesen is tesszük, ha az utolsó fejezet (*Buzdítás Itália elfoglalására és*

24 Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Mátyás király.* Athenaeum, Bp. 1939, 38, 71, 8.

a barbárok keze közül való kiszabadítására) mondanivalóján keresztül olvassuk az egészet, amelyben egy „új fejedelem" által hozott „új törvény" és egy ezen alapuló „új rend" kívántatik, mégpedig a tartományokra szaggatott, idegen megszállás alatt sínylődő olasz földek egyesítése érdekében; mondván: „Mindenkinek büdös már ez a barbár uralom."[25]

Machiavelli tizennégy éven keresztül szolgált a Firenzei Köztársaság második kancelláriájának és a Tízek Tanácsának titkáraként, egészen addig, míg a Mediciek egy spanyol *condottiere* segítségével el nem foglalták a várost. Ezt követően Machiavelli birtokaira vonult vissza, kérésükre azonban tanácsaival látta el a város új urait, akik Itália egyesítésére készültek. Könyvét is II. Lorenzo de Medicinek, Firenze urának (*signore*) és Urbine hercegének (*principe*) ajánlotta, hiszen szavai szerint Itália egyesegyedül „Nagyságtok nemes családjába" vetheti utolsó reményét. Az egységes állam megteremtésén túl a szerző abban is reménykedett, hogy „ha Nagyságtok tekintetét magas méltóságából valaha erre a mélyen fekvő vidékre fordítja, tán észreveszi, mily méltatlanul tűröm itt a sors szeszélyét".[26] Az uralkodás modern művészetének összefoglalását ezek érdekében készítette tehát el. Machiavelli olaszul írta művét, címe *Il principe*, amely herceget, de fejedelmet is jelent. Az olasz egység megteremtését szolgáló mű az abszolút monarchia itáliai megteremtését javasolta, benne

25 Niccolò Machiavelli: *A fejedelem* [1532]. Ford. Lutter Éva. = *Machiavelli művei*. Európa, Bp. 1978, I:83–86.
26 Uo. 8.

egységes főhatalommal (szuverenitás), egy meghatározott néppel (nemzet) és központilag irányított, sorozott, több fegyvernemből álló katonai erővel (hadsereg).

A már szóba hozott Antonio Gramscit – mint a torinói sztrájkok főszervezőjét, a *L'Ordine Nuovo* hetilap alapító-főszerkesztőjét, a Komintern olaszországi küldöttét, az Olasz Kommunista Párt társalapító-főtitkárát és parlamenti képviselőjét – 1926-ban tartóztatták le, s húszévnyi börtönbüntetésre ítélték. 1932 első hónapjaiban feljegyzett kommentárjai alapján tudjuk, hogy a börtönben Machiavelli munkáját kritikusan-kreatívan interpretáló művet tervezett írni. Megállapításait a szerinte nem kellően reális, a valóságban meg nem jelenő fejedelem személye helyett 1) egy konkrét forradalmi pártra, 2) a kollektív akaratra és 3) a szellemi-erkölcsi reformra vonatkoztatta, minduntalan „népi-nemzeti" (*nazionale-popolare*) alapon; ezt az összességet nevezte „új fejedelemnek" (*moderno principe*). Mindez nem egyszerűen Machiavelli halálának 1927-ben megült 400. évfordulója okán foglalkoztatta, amikor a szerzőről és legismertebb művéről polgári-liberális és fasiszta-etatista interpretációk is megjelentek, hanem népi-nemzeti irányban gondolta tovább a Risorgimento nemzetegyesítő hagyományán keresztül olvasott híres-neves könyvet.[27]

27 Felhasznált irodalom: Sallai Géza: Gramsci és Machiavelli. *Filológiai Közlöny*, 1974/3–4; [Lelio La Porta:] *Moderno Principe = Dizionario Gramsciano, 1926–1937*. Szerk. Guido Liguori – Pasquale Voza, Carocci, Róma, 2009; Peter D. Thomas: The Modern

Gramsci egyesítette egymással Machiavelli politikai realizmusát és Sorel társadalmi mítoszát, hogy elméleti alapot vessen egy konkrét kollektív akaratnak, amely létrehozza az „új államot", ezzel válva a „tényleges történelmi dráma főszereplőjévé" – ahogy ő maga fogalmazott. Amint olvassuk is: „Az új fejedelem, a fejedelem mint mítosz nem lehet valóságos személy, konkrét egyén; csak szervezet lehet; összetett társadalmi elem, amelyben máris konkrét formát kezd ölteni a cselekvésben felismert és részben érvényre jutó kollektív akarat. Ezt a szervezetet már létrehozta a történelmi fejlődés, s ez a szervezet a politikai párt." De ezen túl jelenti általánosságban „a népi-nemzeti kollektív akarat cselekvő megnyilvánulását", azaz aktuális történelmi működését, valamint ennél is tágabban a „szellemi és erkölcsi reform szervezőjét", amely „a modern civilizáció magasabbrendű formájának megvalósítása" érdekében dolgozik.[28] Az „új fejedelem" értelmezésének mindhárom szintje hegemóniát, azaz széles körű társadalmi egyetértéssel övezett politikai dominanciát kíván meg.

A Mátyás-mítoszból és *A fejedelem*-interpretációból témánk számára az következik, hogy az új állam megteremtése egy új legitimáció elméletét és egy új társadalmi rend gyakorlatát igényli. Előbbi kollektív akaraton nyugszik, utóbbi pedig közösségelvű

Prince: Gramsci's Reading of Machiavelli. *History of Political Thought*, 2017/ősz.

28 Antonio Gramsci: *Az új fejedelem. Jegyzetek Machiavellihez*. Ford. Betlen János. Helikon, Bp. 1977, 11, 13, 16.

berendezkedést jelent. A középkori magyar állam utolsó jelentős uralkodója és az olasz egység úttörője annyiban is hasonlatos egymáshoz, hogy mindkettő mögött ott tudjuk koruk nagy történeti drámáját, amely egy új állam születéséhez és a feudális kötelmek helyébe lépő modern közösség hajnalhasadásához kapcsolódott. Éppen ezért Mátyás és *A fejedelem* mítoszának egyaránt jelentős vonása a független és önálló állam megteremtése mellett a társadalmi dimenzió. Ezt fejezi ki a közmondás (*Meghalt Mátyás, oda az igazság*), vagy az a sor, mely szerint „a népeket csak a fejedelem ismeri, és a fejedelem dolgait csak olyasvalaki, aki a népből való".[29] További, ezúttal strukturális hasonlóság, hogy az egyesítő erőt minduntalan a fejedelmi hadsereg biztosítja mint a kollektív politikai akarat vasba öltözött megtestesülése. Mátyás királyi bandériumának híres alakulata, a Fekete Sereg soknemzetiségű volt, élén kisnemesi sorból fölemelkedett kapitányokkal (Kinizsi Pál, Wilhelm Tettauer, Jan Zeleni), Machiavelli pedig egyenesen azt írta, hogy „saját hadseregednek mondhatod az alattvalóidból, polgáraidból, híveidből állót", sőt 1521-ben külön is írt erről *A háború művészetéről* ben. Az új állam megszületése eszmeileg és a gyakorlatban is akkor következik be, amikor a történelem kohójában a népből nemzet formálódik.

29 Machiavelli, i. m. 7.

Népi-nemzeti egység

A társadalmi mítosz nem egyéb, mint egy nagy történelmi feladat egész társadalmat mozgásba hozó késztetése, a politikai képzelet legmagasabbrendűbb megnyilvánulása. A legtöbb népnek van valamilyen nemzeti mítosza, olyasmi, mint a németeknek a „titkos Németország", az oroszoknak a Harmadik Róma vagy „Szent Oroszország" ideája, a szerbek számára a Szent Vitus napján zajlott 1389-es koszovói ütközethez kapcsolódó népi mitológia, az amerikaiak esetében a *manifest destiny*, de ide sorolható Izrael állam megalapítása is. Épp egy ilyen társadalmi mítosz ösztönözte az 1956-os forradalom és szabadságharc fő törekvését, azaz a független Magyarország és a nemzeti önrendelkezés – e kettőt el nem választó, sőt kölcsönösen egymásra vonatkoztató – megvalósítását. E nagy nemzeti cél mögött össztársadalmi egyetértés, azaz össznépi egység alakult ki, amint a társadalmi célokat is az egész nemzet osztotta. 1956-ban az volt az általános – egyénileg megfogalmazódó és kollektívan kinyilvánított – érzés, hogy „minden egyénnek részt kell vennie valamilyen éppen érlelődő grandiózus dologban, amelynek minden nemzet, minden párt, minden szekció, minden csoport, minden egyén egy molekulája".[30] Ebben a kitüntetett történelmi pillanatban egyesült egymással a nép és a nemzet, mégpedig azáltal, hogy előbbi magasztos történelmi hivatást talált magának, utóbbi pedig kollektív társadalmi talapzatot nyert. „Emelkedő nemzet" és „vezér nélküli felkelés" – ahogyan Németh László a forradalom és szabadságharc napjaiban megfogalmazta.[31]

30 Antonio Gramsci a mozgalomról és a jövőről [1917]. Ford. Szabó Tibor. *Világosság*, 1988/1, 2.

Mit jelent 1956? – forradalom és szabadságharc, szabadság és függetlenség, fölfegyverzett nép és hadra kelt nemzet. 1956 októberében–novemberében a politikai filozófia leszállt a földre, pontosabban az utcák kövezetére, amikor a magyar nép önkezébe vette magát az Igazságot. A népszuverenitás megrázó kinyilvánítása és a nemzeti szuverenitás kivívása ezekben a napokban hajszálpontosan egybeesett. Egyszerre döntötték meg a zsarnokságot egy példátlanul demokratikus lépéssel és harcoltak az idegen megszállás ellen hősies tettek sorozatával, ugyanakkor teremtettek szabad országot és szuverén államot, ami beillett spontán alkotmányozásnak. 1956 őszén a társadalom nemzetként szabadult föl, és a nemzet egésze valósította meg a társadalmi szabadságot. A fegyveres harc utolsó napjaiban ezt írta naplójában Illyés Gyula: „Ez a forradalom elsősorban nemzeti forradalom volt. A bányászokat a régi magyar címer és nem a régi bérezés visszaállítása foglalkoztatta. Előbb gondoltak az ország függőségének megszüntetésére, mint saját anyagi függőségükével."[32]

31 Németh László: *Emelkedő nemzet* [1956] = Uő.: *A magyar forradalomról*. Szerk. Görömbei András. Nap, Bp. 2011, 53–58.
32 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1956–1957. Atlantisz sorsára jutottunk*. Szerk. Illyés Mária – Horváth István. MMA – Magyar Szemle, Bp. 2016, 60.

1956-ban politikai értelemben a népszuverenitás és a nemzeti szuverenitás egymásra vonatkozott, olyan páratlan történelmi együttállást alakítva ki, melyben az állami és a társadalmi önrendelkezés elválaszthatatlanná vált egymástól. Nem véletlen, hogy október 23-án a forradalom a politikai rendszerváltás igényével indult, a rákövetkező héten a függetlenséget kivívó szabadságharcként folytatódott, majd november 4. után még másfél-két hónapig országos munkástanács-mozgalom, illetve passzív ellenállás formájában maradt fönn. 1956 legfőbb történelmi eredménye a népi-nemzeti egység reális megszületése – máig tartó forró emlékezete és energiát adó öröksége ezért élénk. 1956-ban köztünk élt a mítosz, pontosan emiatt tekintett rá erkölcsi-politikai ősforrásként a rendszerváltoztatásból születő s még inkább a 2010 utáni új magyar állam. Az Alaptörvény preambuluma, a *Nemzeti hitvallás* rögzíti is, hogy „egyetértünk az első szabad Országgyűlés képviselőivel, akik első határozatukban kimondták, hogy *mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki*". A kiemelt rész világosan utal rá, hogy a mai magyar állam erkölcsi-jogi rendjét megalapozó Alaptörvény 2011 húsvétjára datált szövege egy csak (!) 55 évvel korábbi mitikus, de nagyon is valóságos történelmi eseményből származtatja legitimációját (ehhez képest a szintén a maga forradalmi legitimációjára hivatkozó amerikai és francia állam normatív forrása idestova több mint 230 éves, ám egyáltalán nem élő, kihűlt már).

A népi-nemzeti egység 1956. október–novemberi megszületését bizonyító egykori feljegyzéseknek se szeri, se száma, ami azért fontos, mert a mítosz valósággá válását menet közben is érezték.[33] Mindenekelőtt a forradalom és a népfelkelés ösztönösségét állapították meg, amely önmagában sokat elárul. Illyés Gyula naplójegyzete szerint „a fölkelés [...] teljesen önkéntelen s ösztönös volt", Obersovszky Gyula az elsőként kiadott forradalmi újság legelső számában úgy fogalmazott, hogy „a nép politizál. Politizál fegyverrel a kezében", Németh László pedig a következőt írta: „A történelemben igen ritka dolog esett itt meg, amit eddig csak elszigetelten, parasztfölkelésekben láttunk: egy nemzet, amely magától föltámadt, s maga keres ott a harc hevében pillanatnyi vezetőket magának."[34] A népi kezdeményezés a forradalom minden mozzanatában tetten érhető. Az október 23. estéjén skandált jelszavak a köznép ajakán születtek s terjedtek szájról-szájra a diáktüntetés délutánján (*Lengyelország példát mutat – kövessük a magyar utat*), aztán a kora esti tömegtüntetésen (*Munkás, paraszt gyerekek – együtt megyünk veletek*), végül esteledvén a Sztálin-szobor felé menet (*Nem állunk meg félúton – sztálinizmus pusztuljon*). Az október 23–30. közötti forradalmi

33 Békés Márton: *Gerillaháború. A fegyveres felkelés elmélete és gyakorlata.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2017, 127–271.

34 Illyés, i. m. 63; A Nép nevében! *Igazság*, 1956. október 25. 1; Németh László: *Nemzet és író* [1956] = Uő: *A magyar forradalomról*, i. m. 62.

harc hetében egyre-másra maguktól alakultak a felkelőközpontok (Baross tér, Corvin köz, Kisfaludy köz, Móricz Zsigmond körtér, Práter utca, Széna tér, Tompa utca, Tűzoltó utca), és velük párhuzamosan jöttek létre az üzemi sztrájkokat és gyárőrségeket szervező munkástanácsok (Beloiannisz Híradástechnikai Gyár, csepeli Vas- és Fémművek, Danuvia, Gamma, Ganz, Ikarusz, Láng, MÁVAG, MOM, Óbudai Hajógyár). A tervezetlenség magas szintű szervezettséggel, a spontaneitás nagy fokú öntudattal járt együtt. Miután október 28-án Nagy Imre – öt nap késéssel – elismerte a 23-ai pontok egy részét, röplap készült azzal a követeléssel, hogy a rendfenntartást együtt végezzék „a nemzeti bizottságok, a munkástanácsok karöltve az ifjúság forradalmi fegyveres szervezeteivel", egy nappal később pedig már az üzemieket összefogó kerületi munkástanácsok is megalakultak, mégpedig azzal, hogy a Nagy-budapesti Munkástanács későbbi vezetőjének szavai szerint „természetesnek tartottuk, hogy a forradalom kivívta: ne az igazgató dirigáljon, hanem mi vegyük kézbe a gyárat".[35] Mi más ez, ha nem a népi-nemzeti egység születése?

A győzelem kivívása után lehetett igazán látni, hogy a szabadságharc népfelkelésként zajlott, és már menet közben kialakult a spontán nemzeti-

35 *Felhívás a kormányhoz! Vonják ki a szovjet csapatokat!* című röplap. ÁBTL, 3.1.9. V-150006/14; Rácz Sándor interjúja [1983] = *„Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!" Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből.* Szerk. Kozák Gyula – Kőrösi Adrienne. Századvég – 1956-os Int., Bp. 1993, 152.

demokratikus rend. Ezt bizonyította a minden központi szervezés nélküli, egy-egy karizmatikus parancsnok (Angyal István, Bárány János, Dudás József, Iván Kovács László, Nickelsburg László, Pongrátz Gergely, Szabó János) köré gyűlt fiatal felkelők katonailag sikeres budapesti városvédő harca, a nagyobb városokban lezajlott hatalomátvételekkel és a vidék forradalmával együtt; a népi önigazgatás pedig abban mutatkozott meg, hogy a széteső kommunista kormány és közigazgatási szervei híján a nemzeti bizottságok, valamint helyi és munkástanácsok végig megőrizték a rendet, és hatékonyan szervezték az életet. Sem politikai káosz, sem társadalmi anarchia nem alakult ki egyetlen napra sem. A társadalom önszerveződése látható abból is, hogy a fegyvernyugvás napjaiban újraindultak az alapvető közellátást biztosító üzemek (kenyérgyárak, péküzemek, vágóhidak), sőt október 29-én a fővárosban már lehetett taxit fogni, és ismét működött a postaszolgáltatás. Október 30-án az élelmiszerüzletek közel háromnegyede kinyitott, másnap reggelre lett elegendő kenyér Budapesten, és aznap a fővárosi autóbuszüzemben elkezdték a sérült járművek kijavítását, és a vasút ismét üzemelt. November első napjaiban a termelés is újraindult. November 4. vasárnapra esett, a megállapodások szerint a rákövetkező napon indult volna újra országosan szervezett körülmények között a közigazgatás, a közlekedés, a tanítás és az áramellátás, és a két legjelentősebb munkásönigazgató szervezet, a Csepeli Központi Munkástanács és az Újpesti

Forradalmi Bizottság is úgy döntött, hogy ötödikén fölveszik a munkát.

A forradalom és szabadságharcot mindvégig össznépi támogatás övezte. Az előbbire elegendő csupán Bárány János felkelőparancsnok szavait idézni, aki a forradalom alatt azt nyilatkozta, hogy „nem tudtunk olyan lakásba benyitni, ahol ne segítettek volna. Ételt, ruhát adtak. [...] A nép mellettünk volt", az egyik corvinista visszaemlékezése szerint „volt olyan, hogy bementem egy trafikba, akartam venni egy csomag cigarettát. A trafikos azt mondta: »Maguk fiúk bármikor jöhetnek, és kérhetnek, nem kell érte fizetni«."[36] Legendák szólnak a harcoló fővárosba érkező vidéki élelmiszer-szállítmányokról, amelyek a nép önzetlen nagylelkűségét és a nemzeti egység szolidaritását egyszerre bizonyítják. Íme, egy egykori beszámoló október legvégéről: „Ládákkal, zsákokkal, csomagokkal színültig megrakott teherautók, pöfögő traktorok sokasága [...] Kartonlapra, vászonra, deszkára írt feliratok olvashatók a járművek homlokán, oldalán. »A pócsmegyeri nép adománya a hős Budapest népének.« [...] benn a kocsiban káposztadombok, gyümölcsösládák, tejeskannák, hagymás és zöldséges zsákok, baromfikkal tömött ketrecek, a pócsmegyeri áldozatkész parasztok jó szívvel adott ajándékai [...] A másik autón Sárbogárd község népének értékes élelmiszeradománya érkezett Budapestre, a szolnokiak ajándékait egész autókaraván hozta fel [...] A szolnoki nyolc teherautó-rakomány élelmiszer az V. és VII. kerületbe jut el. A kelenföldi pályaudvarról 13 vagon élelmiszert szállítottak a különböző kerületekbe."[37] Egy másik riporter azt jegyezte föl, hogy a XIII. kerületi Lehel téri piacon faluról érkező „hízott kacsát és libát osztanak ingyen a lakosságnak", egy másik budapesti piac vezetője pedig úgy nyilatkozott, hogy „nagyobb a felhozatal, mint békés időben [...] Ma például 96 darab félsertést, marhahúst és tizenöt mázsa felvágottat kaptunk".[38]

36 Idézi A bordósapkás Jancsi. *Magyar Ifjúság*, 1956. november 3. 2; Vándor Béla interjúját közli: *Üzenet a barikádokról.* Szerk. Orbán Éva. Kráter, Bp. 1996, III:187.

1956 két fontos történelmi vonását, vagyis a kollektív akarat konkrét történelmi működését és a népi-nemzeti egység reális kialakulását számos résztvevő és megfigyelő megerősítette. „Harcunk spontán volt és tiszta. Nem népes értekezleteken történt döntés, senki sem várt utasításra. Amikor ütött az óra, Budapest csatatérré lett, élet-halál harc közben szerveződött egy világváros felkelése" – írta például Pálóczy Horváth György az Írószövetség lapjának november másodikai vezércikkében.[39] Déry Tibor ugyanott megjelent szavai szerint ez volt „az első győzelmes forradalom, amióta a magyar történelmet jegyzik. Ezt nem egyes emberek, nem politikai csoportok, nem nézetek és vélemények szították

37 Gárdonyi Jenő: A falu népe a hős Budapest népének... *Magyar Nemzet*, 1956. október 31. 4.

38 Emberfeletti hősies küzdelem Budapest ellátásáért. *Népszava*, 1956. október 30. 2.

39 Pálóczy Horváth György: Lábhoz tett fegyverrel. *Irodalmi Újság*, 1956. november 2. 1.

és hajtották végre, hanem a népakarat."[40] A Tűzoltó utcai felkelők parancsnoka, Angyal István jegyezte föl, hogy a forradalom napjaiban az örökké taktikázó, késlekedő kommunista, illetve koalíciós kormányok és a történelemformáló nép között az volt a különbség, hogy „a kormányok, a Parlament, a politikusok kullogtak az események után [...] a nép az utcán cselekedett, csinálta a forradalmat a gyakorlatban [...] A Parlament csak konstatálni tudta a történteket, de nem irányítani a forradalmat."[41] Amit Angyal, a vasbetonszerelő felkelőparancsnok a barikádon tapasztalt, később megerősítette a politikai filozófia is, miszerint is 1956 megrendítő ereje abból fakadt, hogy „a forradalmat az egész nép együttes cselekvésének puszta lendülete hajtotta előre" (Hannah Arendt). 1956 a bizonyság rá, hogy egy nép nem mehet szabadságra a történelemből, de ahhoz, hogy saját történelme legyen, szabadságra van szüksége.

Az új állam

21. századi társadalmi mítoszunk akkor fogalmazódott meg, előbb homályos érzelemként, majd elméleti reflexióként, végül politikai akaratként, amikor a rendszerváltoztatás befejezetlensége immár tarthatatlanná vált. Ez a kétezres évek második felére esett, arra az időre, amikor a 2006-os őszödi be-

40 Déry Tibor: Barátaim. *Irodalmi Újság*, 1956. november 2. 1.
41 *Angyal István saját kezű vallomása* [1956]. Szerk. Eörsi László. Pesti Szalon, Bp. 1991, 114.

széd nyomán a szociálliberális koalíció legitimációs krízise, valamint a 2008-as gazdasági válság s mindezek kumulált következménye kiváltotta a rendszerváltoztatás utáni időszak legnagyobb belpolitikai válságát. Ekkor legfőbb ideje volt az új magyar állam fölépítésének, mégpedig új elvek szerint és új törvények mentén. Egy állam születése és megvédelmezése márpedig a történelmi mítoszok leggyakoribb tárgya, különösen, ha nemzeti keretek között megy végbe.

Az időhorizont felmérését megkönnyíti, ha figyelembe vesszük, hogy „az állam századokban gondolkodik" (Dékány István). Az 1848-ban született és 1867-től kiteljesedő modern magyar állam 1918–19-ben kis híján megsemmisült, majd 1920 és 1944 között újraalapították, hogy a II. világháború következtében elvesző szuverenitását csak az 1989/90-es rendszerváltoztatás folyamán állíthassák részben-egészben helyre. Ezt követően húsz évet kellett várni, hogy olyan politikai erő és mögötte álló társadalmi fölhatalmazás jelenjék meg, amely képes az állami és nemzeti szuverenitás teljességét birtokba venni, és ennek alkotmányjogi alapot is vetni, majd eredményét hathatósan megvédelmezni. Az Alaptörvény 2012. január elsejei hatályba lépése, a törvényhozás számos – gazdaság- és médiaszabályzást, szociál- és kultúrpolitikát érintő – egyéb rendelkezésével együtt ismételten újraalapította a magyar államot, melynek tíz éven belül az intézményi berendezése is megtörtént. A legutóbbi időkben különösen aktuálissá vált

annak a kezdettől fogva megfogalmazott általános igénynek a kielégítése, miszerint is „egy állam megalkotása egyenlő egy *Weltanschauung* megalkotásával".[42] Az új állam létrehozása fizikailag (intézményesen, gazdaságilag) és szellemileg (erkölcsileg, eszmeileg) egyaránt új rendet jelent, amely a jogtól kezdve a társadalom mindennapi életén át mindent áthat.

Az állam nem pusztán szervezeti keret, adminisztratív-bürokratikus gépezet és jogtechnikai, legföljebb politikai konstrukció, hanem szellemi alkotás, erkölcsi egység és az egyik legnagyobb történeti-filozófiai kérdés. A modern polgári állam 19. századi megszületése természetes módon hívta életre egy újabb legitimációs elv megszületését, amely a nemzetállamban és a lakosok véleményének valamilyen fokú kikérésében – azaz egyetértésük önkéntes kinyilvánításában – öltött testet. A 18. század derekán kezdődő és radikalizálódó felvilágosodás bizonyos mértékű lecsillapodása, a forradalmi és napóleoni háborúk levonulta, majd a részben ezekre válaszul érkező ellenhatások (ellenforradalom, restauráció, romantika, vallási újjáéledés) stabilizálódása az 1820-as, '30-as években viszonylagos megnyugvást hozott. Ennek a kornak volt vezető gondolkodója G. W. F. Hegel, 1818 és 1831 között a koalíciós háborúk egyik győztese, a Porosz Királyság berlini egyetemének jog- és történetfilozófia-professzora. Vele kapcsolatban, im-

42 Gramsci: *Filozófiai írások*, i. m. 136.

már kontinentális méretekben, az 1815 és 1848 közé eső Szent Szövetség korának első, érdemesebbik felének jellegadó filozófusáról van szó. Éppen erre a másfél évtizedre estek heidelbergi-berlini évei – e kor Hegelje azonos volt Hegel korával.

Hegel, mint mondani szokás, a klasszikus német idealizmus csúcspontja, az objektív idealizmus atyamestere. Jelentőségét aligha lehet túlbecsülni, Martin Heidegger szerint „Hegel halála óta minden csak ellenmozgalom", Miguel de Unamuno igen szellemesen azt is megállapította, hogy „a hegeli filozófia asztaláról vett morzsákból élnek azok is, akik azt a legjobban szidják".[43] Mindmáig vitathatatlan, hogy „Hegelé az eddigi világtörténelem egyetlen teljes egészében kiépített történelemfilozófiája" (Carl Schmitt), minden bizonnyal azért, mert úgy dolgozta ki rendszerét, „mintha ő lenne a világon a legutolsó filozófus, rendszere a legvégsőbb rendszer" (Emil Cioran).

Hegel filozófiai rendszere rendszerfilozófia, racionálisan szervezett gondolati építmény. Hegel nemcsak a Világszellem (*Weltgeist*), hanem az Állam filozófusa is volt, főleg, hogy roppant konstrukciójában e kettő szorosan összefüggött egymással, mégpedig a Történelmen keresztül. Az alapokat letevő *A szellem fenomenológiája* (1807) és az 1822–1831 közötti egyetemi előadásokon alapuló, posztumusz megjelent *Előadások a világtörténet*

43 Suki Béla: *Hegel filozófiai rendszerének alapkérdései*. Magvető, Bp. 1981; Sebastian Ostritsch: *Hegel. Der Weltphilosoph*. Propyläen Verlag, Berlin, 2020.

filozófiájáról (1837) tartalmazza a szellem és a történelem összefüggéseit, a kettő között megjelent, összefoglaló igényű *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai*nak utolsó, *A szellem filozófiája* (1817) című harmadik kötetében, illetve *A jogfilozófia alapvonalai*ban (1821) pedig az államra is bővebben kitért.

Mint ismert, a triádok végigkísérik az egész hegeli életművet. Ez számos módon megnyilatkozik. A módszertan és a levezetés lényege a tézis–antitézis–szintézis; a világtörténet három stációja az antikvitás, aztán a római császárkortól a francia forradalomig tartó bő 1800 év, majd a polgári korszak; a *Weltgeist* fejlődése először önmagán belül zajlik, majd elidegenedve saját magától anyaggá válik, végezetül pedig visszatér önmagába; ennek mintájára mozog a Szellem is, mint 1) szubjektív szellem, amely a tiszta észnek felel meg, 2) mint objektív szellem, azaz a természeti világ és 3) mint abszolút szellem, amely az ember világában nyilvánul meg. Ez a hármas egység a tudományok hegeli osztályozásában is jelentkezik, mégpedig először a tudat tárgyalásában (antropológia, lélektan, logika), másodszor a természet- és jogfilozófiában, harmadszor pedig a vallásban, a művészetekben és a bölcseletben. Nem tévedünk, ha úgy véljük: ebben a lépten nyomon előkerülő „hármasságban lényegileg a keresztény vallás alaptételeinek jellegzetesen európai nézőpontú, magas filozófiai megfogalmazása" rejtőzik, nem is annyira titkoltan.[44] Annál is inkább így van ez, ha

44 Suki, i. m. 68.

elolvassuk, mivel zárta a világtörténelemről szóló előadásait; ott ugyanis az áll, hogy „az, ami történt és mindennap történik, nemcsak Istentől jön és nincs Isten nélkül, hanem lényegileg Istennek a műve".[45] Íme Hegel, a Gondviselés történetfilozófusa.

Hegel rendszerében a természetté vált szellem (*Geist*) az emberi társadalomban és annak intézményes formájában, azaz az állam létében ragadható meg, az abszolút szellem pedig a kultúrában, annak is leginkább filozófiai ágában. Az *Előadások a világtörténet filozófiájáról* utolsó fejezete az újkorral, azaz Hegel jelenkorával foglalkozik, ennek végén áll a következő magyarázat: „Szándékunk volt megmutatni azt, hogy az egész világtörténet nem más, mint a szellem megvalósulása és vele a szabadság fogalmának fejlődése, s hogy az állam a szabadság világi megvalósulása."[46] Már ebből az összefüggésből is látható, hogy a hegeli állam nemcsak szellemi alkotás, hanem magának a Szellemnek az alkotása, sőt a világtörténelem egy bizonyos szakaszában éppenséggel a szellem az állam alkotása – legalábbis kora porosz államrendjében ezt ismerte fel. A Porosz Királyságot „valóságos államnak", azaz a szellem alkotó-hordozójának tartotta, s rá is érvényesítette általánosságban megfogalmazott axiómáját (*ami észszerű, az valóságos, és ami valóságos, az észszerű*). Olyannyira, hogy 1816-ban a Rajna-menti

45 G. W. F. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról* [1822–1831/37]. 2. kiadás. Ford. Szemere Samu. Akadémiai, Bp. 1979, 746.
46 Uo. 745–746.

Badeni Nagyhercegségéhez tartozó Heidelbergi Egyetemen elmondott székfoglalójában is úgy fogalmazott, hogy a napóleoni háborúk végeztével „a német nemzet túl van a legnehezebbjén, miután megmentette nemzetiségét, minden eleven élet alapját [...] számunkra csak eszmék lehetnek érvényesek, és az, ami eszünk előtt igazolódik. Közelebbről azután a porosz állam az, ami értelmességen épült."[47] Speciálisan a porosz államot organikusan kialakult, tagolt és racionálisan szervezett, történelmileg létrejött intézményegyüttesnek fogta föl, melynek az alkotmányos monarchia irányába kell továbbfejlődnie. Ezért aztán nem túlzás megállapítani, hogy Hegel „annyiban filozófusa a porosz államnak, amennyiben a porosz államot egy reformpolitikát folytató alkotmányos monarchiának lehet nevezni".[48]

Hegel szerint az állam ész által alkotott történeti tényező, pontosabban az „ész képe és valósága", amely szellemet hordoz, és amit hordoz a szellem. *A szellem filozófiájá*ban a szellem szubjektív és abszolút állapota közötti állomás, vagyis az objektív szellem – melynek működését a társadalmi létben tapasztaljuk meg – hierarchikus megnyilvánulása a család, a polgári társadalom és az állam. A törvényeken alapuló állam ezért nem más, mint „a család

47 Uő.: *Szélfoglaló beszéd a Heidelbergi Egyetemen 1816. október 16-án* = Uő.: *Előadások a filozófia történetéről.* 2. kiadás. Ford. Szemere Samu. Akadémiai, Bp. 1977, I:15–16.

48 Simon Ferenc: Az ésszerű államjog. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1985/5–6, 715.

és a polgári társadalom elvének egyesülése", mégpedig magasabb szinten. A jobboldali hegeliánus konszenzus szerint ezért aztán „az állam nem állítható helyre azon erkölcsi erők restaurálása nélkül, amelyek konkrét formáját és szervezetét adják, ez pedig a család" (Giovanni Gentile). Ahogy nincs nemzet néptalaj nélkül, úgy nem létezik társadalom család híján.

Összefoglalva az eddigieket, a hegeli állam létezése észszerű, működése szervezett, felépítése tagolt, és túl azon, hogy az általános szellem reális, történeti megnyilatkozása, mindig az őt megalkotó nép szellemének terméke.[49] *A jogfilozófia alapvonalai*nak erkölcsről szóló része harmadik szakaszában szó szerint úgy fogalmaz, hogy a szokott hármas fejlődés során a család szférája először a polgári társadalomba, az pedig az államba fejlődik át. Definitív megállapításai szerint az „állam az erkölcsi eszme valósága", aztán „az állam [...] az erkölcsi egész, a szabadság megvalósulása s az ész abszolút célja", végül „az állam a konkrét szabadság valósága".[50] Hogy a hegeli állam milyen távol áll a liberális államfelfogástól, azt mi sem jellemzi jobban, mint az a kitétel, mely szerint az államot nem szabad összetéveszteni a polgári társadalommal, és feladatát csupán „a tulajdon és a személyes szabadság biztonságában és

49 G. W. F. Hegel: *A szellem filozófiája* [1817] = Uő.: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai.* Ford. Szemere Samu. Akadémiai, Bp. 1968, 316–330.

50 G. W. F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai* [1821]. 2. kiadás. Ford. Szemere Samu. Akadémiai, Bp. 1983, 261, 265, 269.

védelmében" látni, hiszen ez azt jelentené, hogy „az egyes embernek [...] az érdeke a végső cél"; ezzel szemben ugyanis „az egyes emberek [...] legfőbb kötelessége, hogy az állam tagjai legyenek [...], az egyénnek csak úgy van objektivitása, igazsága és erkölcsisége, hogy tagja az államnak".[51]

A filozófiailag az iméntiek szerint egyszer és mindenkorra megalapozott ideális *és* valóságos állam nem más, mint *a közérdek mentén szervezett közösségelvű állam*, amely formájában történeti és demokratikus, tartalmában nemzeti és családcentrikus. Ennek roppant történeti erőfeszítését éltük az elmúlt másfél évtized Magyarországán. Mint már volt szó róla, 1956 az 1989/90-es és a 2010 utáni Magyarország alapító mítosza, éltető ereje, végső legitimációja. A különbség az, hogy míg előbbinél ez a népi elvárások szintjén maradt meg, hiszen az új állam berendezésekor hivatkozgattak ugyan rá, de nem vonták le végső konzekvenciáit (alkotmányjogilag nem kodifikálták, az 1949. évi XX. törvényt módosították és átszámozták), pedig a rendszerváltoztatás egyik szimbóluma a lyukas zászló volt. 1989-ben ráadásul számos olyan párt éledt újjá, melyek utoljára 1956-ban adtak hírt magukról, s vállalták is ennek kontinuitását (FKgP, KDNP, Szociáldemokrata Párt), továbbá a folyamat kitüntetett pillanatában, azaz Nagy Imre és társai újratemetésén a legemlékezetesebb beszédet a forradalom és szabadságharc alapvető követelésének, vagyis a szovjet

51 Uo. 262; Georg Nachtmann: Hegel jobbról és balról. Ford. Hárshegyi Zsuzsanna. *Kommentár*, 2023/3, 180–184.

csapatok kivonulásának azonnali érvényre juttatását sürgető Orbán Viktor mondta. A posztkommunista–liberális erők húsz éven keresztül mindent megtettek, hogy a forradalom szellemét visszazárják a restauráció palackjába. A 2010-es elsöprő választási győzelemmel kapcsolatban ezzel szemben valóban arról volt szó, hogy „forradalom történt a szavazófülkékben", hiszen „a magyarok bebizonyították, hogy van értelme a demokráciának, mert demokratikus keretek között olyan nagy horderejű változást tudunk véghezvinni, amelyet régen csak a forradalmak tudtak" – amint azt Orbán Viktor a győzelem éjszakáján kijelentette. Valóban forradalom történt tehát, nem csupán metaforikus értelemben véve. A rákövetkező fundamentális átalakulások rendre a külső-belső önrendelkezés jegyében álltak, hiszen a nemzeti szuverenitás és a többségi demokrácia érvényre juttatását szolgálták.

Folytatva a történelmi beszédek sorát, idézzük fel a nevezetes 2014-es tusnádfürdői kormányfői előadást, hiszen abban nem kevesebbről, mint *expressis verbis* egy új állam megalapításáról volt szó. Bár a beszédnek legtöbbször a politikai-ideológiai kitételét, vagyis az „illiberalizmus" fogalmát szokták kiemelni, ami számunkra most különösen fontos, az a kontextus; eszerint „a magyar nemzet nem egyének puszta halmaza, hanem egy közösség, amelyet szervezni, erősíteni, sőt építeni kell. Ilyen értelemben tehát az az új állam, amit Magyarországon építünk, illiberális állam". A beszédben újra és újra megerősítettik, hogy „a magyar állam

újjászervezése zajlik, szemben a korábbi húsz év liberális államszervezési logikájával", és hogy „egy nemzeti érdekekből kiinduló állami újjászervezés történik". Ennek közösségi alapja a nemzet, tartalmilag pedig „a munkaalapú állam korszaka következhet [...] munkaalapú társadalmat akarunk szervezni" – mondta. A 2010-es évek második felében ehhez az államcélhoz a családközpontúság csatlakozott. Mindez nem lehetett újdonság annak, aki olvasta az Alaptörvény bevezető részét, a már idézett *Nemzeti hitvallást*, amelyben az áll, hogy „együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet [...] és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye".

Amiről itt szó van, az kimondottan a közösségelvű állam. Ezzel kapcsolatban ismét nem vagyunk hazai elméleti alapok nélkül. Dékány István filozófus-szociológus, egyetemi tanár a két világháború közötti tudományos-kulturális közélet számottevő, jelentős és több tudományterületet (állam- és társadalomfilozófia, földrajz, lélektan, pedagógia, szociológia) magas szinten művelő tagja volt. Tudományos munkásságára az idealista filozófiai alapokra épített, interdiszciplináris állam- és politikaelméleti tudás, valamint a polgári konzervatív fölfogás volt jellemző. Ezzel a módszertannal készültek az 1930-as években és a '40-es évek első felében írott nagy társadalomelméleti szintézisei. Az egyikben az állam közösségi alapjaival kapcsolatban azt írta, hogy ennek feltérképezéséhez „mindenekelőtt tág történeti szemléletre van szükség", merthogy az

állam „mögött sajátos térbeli, időbeli és szociális egységet kell meglátnunk s [...] vele együtt meg kell látnunk kollektív (társas) hordozóját" is, amelyet „történeti közösségeknek" hívott.[52] Ilyen államalkotó, történeti közösségnek tartotta egyik utolsó művében a népet, amely egy adott területet lakik, az államot pedig e „közösségre ránövő, közösségkiegészítő szervezetnek" nevezte. Az állam, mint írta, szintetikus alakzat: közösségi oldalát a természeti-történeti közösség (nép-nemzet) alkotja, szervezeti oldalát pedig egy mesterséges intézményrendszer (állam) adja.[53] Ebből az következik, hogy az állam talapzata mindig egy adott organikus-történeti közösség, amely népként biztosítja – úgy is mondhatnánk: termeli újra – szerves alapját, nemzetként alkotja a családok családját, és társadalomként szervezi meg a benne folyó mindennapi életet *(1. ábra)*. A közösségelvű állam röviden tehát organikus konstrukció, történelmi intézményesülés.

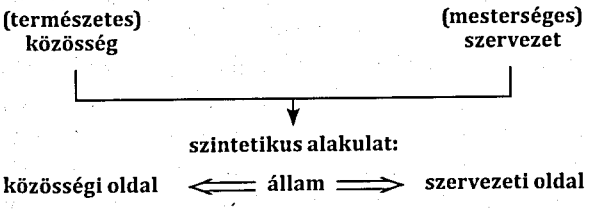

1. ábra. *Az állam szintézise*
Dékány István: *A mai társadalom*. Pantheon, Bp. 1943, 325.

52 Dékány István: *A társadalomfilozófia alapvonalai*. MTA, Bp. 1933, 301–302.
53 Uő.: *A mai társadalom*. Pantheon, Bp. 1943, 323–325.

Értékes megfogalmazása szerint tehát amint a nép szervesen, történetileg kialakult közösség, úgy az annak testét és területét hordozó állam is organikus intézmény, e kettő ráadásul egymást feltételezi. Ennek nyomán kell feltennünk a kérdést, hogy a közösségi értelemben megszerveződő *ethnosz*, azaz a nép és a politikai értelemben megszervezett nép, vagyis a nemzet által lakott és alkotott történeti intézmény, tehát az állam fennállása mire is irányul. Röviden: mi a sajátos államcél? Ez nem lehet más, csakis az államot alkotó nép-nemzet túlélésének, védelmének és gyarapodásának – úgy is mondhatnánk: történelmi folytonosságának – biztosítása, mégpedig földrajzi, biológiai, katonai, jogi, gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális értelemben. Egyet kell értenünk azzal az értékeléssel, hogy „a természetes államcél a népre visszaható immanens irányultság".[54]

Itt térhetünk vissza oda, hogy a hegeli állam, mint láttuk, alapvetően a szellem alkotása, és mint ilyen vesz részt a történelemben. Az államot a maga fizikai, történeti és társadalmi alapjai, vagyis a terület, a nép és a családok alkotják, és a szükséges jogi-intézményi keretek érvényén túlmutató nemzeti dimenziója emeli a világtörténelem alanyává. Az állam létét megalapozó filozófia biztosítja, hogy az aktuális állapot mindig a történelemhez legyen kötve. Ez az államfilozófia a mai Magyarország esetében márpedig a nemzeti közösség munkaalapú

54 Tóth Máté: Nép és államrend. *Kommentár*, 2024/1, 93.

és családközpontú köteléke. Valóban igazolódik tehát, hogy „az állam egy nép szelleme" (Hegel). Csak az lehet valóságos állam, amelyet az őt alkotó népnemzet alapít s alkot, mégpedig a saját szellemének megfelelően.

Történelmi felelősség

A társadalom és a történelem, a nép és a nemzet, a politika és a kultúra egy síkra kerülése a kitüntetett pillanatok ismérve, a nagy egység megvalósulása. Azt is mondhatnánk, hogy „a társadalmi valójában történelemként bontakozik ki, [...] mert történelme mindig csak a társadalomnak van".[55] Egyszerűbben szólva, a társadalmi létezés történelmi jellegű, a történelem pedig a társadalmi léthez kötött. A közösségi élet intézményesülése, legyen az a nemzetté válás folyamata vagy egy állam létrehozatala, a mítoszi küszöb átlépését jelenti. Amint az egyes ember a politikán keresztül kerül kapcsolatba a társadalommal, úgy a társadalom kollektív tettei révén – legyen az államalapítás, honvédő háború vagy szabadságharc – magával a történelemmel lép frigyre.

De mi következik mindebből napjainkra vonatkozóan, hiszen az előbb felsoroltak kétségtelenül a történelem ünnep- s olykor gyásznapjaihoz

55 Cornelius Castoriadis: *A társadalom mint képzeleti intézmény* [1975]. Ford. Kicsák Lóránt. Gondolat, Bp. 2022, 314.

tartoznak, a polgári társadalom közélete viszont mégiscsak a hétköznapok medrében csordogál. A felsorolt történelmi példákból jól látható, hogy a társadalmi mítosz a nép politikai képzelete, amely hol a Fekete Sereg, hol a körutat lezáró barikádok képében jelenik meg az anyagi valóságban. A történelmi küldetés véghezvitele alkotmányos-demokratikus körülmények között, mint amilyenek a mieink is, olyan aktorokra vár, akik a népi-nemzeti egységet először magukon, majd – vonzerejük, vezéreszméik és szervezőképességük révén – egyre szélesebb körben az egész társadalomban képesek megvalósítani. Az inkluzív népi-nemzeti egység etnikumra, nemi és osztályhovatartozásra, életkorra, végzettségre vagy településföldrajzi vonatkozásra való bármiféle tekintet nélkül mindenkit integrál; szerkezetileg definiálható úgy, mint horizontális társadalmi koalíció, azaz politikai alap, és úgy is, mint magasrendű történelmi vertikum, azaz kulturális fölépítmény.

Miután „az állam egy nép közvetlen valósága" (Hegel), ezért a nemzet történelmi hivatása (az arra mozgósító mítosszal és a megvalósítását szakadatlanul végző népi-nemzeti egységgel) természetes módon egy létező állam keretei között, annak segítségével érvényesül. Innen nem nehéz belátni, hogy a nemzeti-állami erők megőrzését, sőt fejlesztését célul kitűző történetpolitikai erő – mely ma kizárólagosan a hazai politikai jobboldal – nevezhető tulajdonképpen csak ilyenképpen, hiszen a másik, vagyis a globális-progresszív csoport program-

szerűen a magyar államiság feladását, azaz a külföldnek való kiszervezését, birodalmi beolvasztását tűzi ki célul. A mai magyar belpolitikában egyesegyedül a kormánypártoknak és a mögöttük tornyosuló szellemi fölépítménynek van történeti tudata és képzete a történelemről. Az sem a véletlen, hanem a politikai sors működésének eredménye, hogy a jobboldal(iság) mindig is történeti képződmény volt, történelmi genealógiával, ellenben a másik oldal büszkén vallott történelmi célja a múlt fölszámolása, esetleg a történelemnek, mint olyannak való véget vetés és a közösség fölbontása (*a múltat végképp eltörölni / a történelem vége / nyitott társadalom*).

A szélesen értelmezett magyar jobboldal egésze, mint felelős kormányzat, szuverenista–kereszténydemokrata pártszövetség, társadalmi mozgalom, nemzeti-konzervatív értelmiség és persze a szavazók milliói, egy szélességében és mélységében is tagolt, szervesen fölépült politikai erő, de több is ennél, hiszen céljai önmagán túliak, a politikánál távlatosabbak, sőt kulturálisnál is többek – tudniillik történelmiek. Céljait pontosan azért szükséges a társadalom valamennyi tagjának közösségi érdekeként képviselni s ekként is megvalósítani, hiszen azok nem egyéni vagy speciális pártérdekek, hanem össznemzeti horizontúak. Éppen emiatt határozott ambíciója a további bővülés, értve ez alatt a konszenzusteremtés képességét és az egész társadalom számára megfogalmazott mondanivalót. Legalább százötven éves elméleti-gyakorlati

hagyomány áll mögötte, három egymást követő és együtt dolgozó nemzedék alkotja, hivatása pedig nem kevesebb, mint találó reformkori kifejezéssel élve a „magabíró Magyarország" 21. századi megvalósítása – ez a nemzeti maximum.

TÖRTÉNELMI ERŐK

Történelmi erő az, amelyik képes korszakot formálni. A történelmi erőt politikai képessége mellett társadalmi súlya és szellemi kapacitása teszi azzá, ami. Előbbi támogatottságának fölényét, utóbbi értékrendjének filozófiai megalapozását jelenti. A jelen és a jövendő tartós meghatározása ugyanis nemcsak politikai, hanem kulturális kérdés is. Márpedig politika + kultúra = történelem. Ezzel a mércével kell mérni! Az első szabad választások óta ideáig eltelt harmincöt esztendő egy teljes nemzedéknyi időt jelent, amely egyben a magyar demokrácia első emberöltője is. Ebben a három és fél évtizedben két nagy korformáló áramlat érvényesült, mégpedig a távolabbi jövő meghatározásának igényével: egy globális-progresszív és egy nemzeti-konzervatív. Bár az utóbbit érvényesítő jobboldali pártok két alkalommal is képesek voltak kormányra kerülni az első húsz évben, azt mégis teljes egészében az előbbi hegemóniája határozta meg, a rákövetkező húszat viszont biztosan az utóbbié fogja. Ám a magyar demokrácia eddig eltelt 35 esztendeje úgy is olvasható, hogy benne összesen nem kevesebb, mint 23 éven keresztül volt hatalmon jobboldali kormány, ami az évek tekintetében közel kétharmados többséget jelent (65,7%), de ha csak a Fidesz vezette kormánykoalíciók éveit számoljuk, azaz összeadjuk az ezredfordulós „polgári kormány" (1998–2002) és a mostanra már tizenötödik éve egyhuzamban

tartó nemzeti kormányzás idejét, akkor is magabiztos abszolút időbeli többséget kapunk (54,3%). Ebben a 35 esztendőben a jobboldal hatszor alakíthatott kormányt, ebből öt alkalommal Orbán Viktor, aki kormányról háromszor nyert választást; a baloldali-liberális tábor ehhez képest összesen háromszor nyert választást, de csak egyszer sikerült újráznia. A jobbratolódás mértékét és sebességét kiválóan demonstrálja, ha figyelembe vesszük, hogy a felismert arányok többségében az elmúlt 15 évnek köszönhetők. Az iménti arányokból az következik, hogy a magyar jobboldal mennyiségét tekintve történelmi erővé vált, és minőségileg egy új korszak formálásába kezdett, amely a nemzeti maximum jegyében áll.

Történelmi erők Magyarországon

A 19–20. századra jellemző, köznapi politikai ideológiák (konzervativizmus, liberalizmus, szocializmus) szerinti besorolása helyett gyümölcsözőbb a hazai politikatörténet keresztmetszetét elkészíteni. Ennek eredményeképpen két történelmi erőt kapunk, amelyek idehaza jó százhúsz éve világosan fölismerhetők.

Létezik egy kívülről irányított Nemzetközi Párt, amely égtájkövető viselkedésű, hiszen rendre pillanatnyilag örökérvényűnek gondolt ideológiát importál és másoló politikát folytat. Valamint egy belülről vezérelt Nemzeti Párt, amely a „magabíró

Magyarország" örökké aktuális programját képviseli. Előbbihez tartozik a munkásmozgalom deklaráltan internacionalista szárnyának képviselete és a kozmopolita liberális pártok, főképpen ezek szövetkezése; utóbbihoz a nemzeti szabadelvűségtől a népieken át egészen a konzervatív kereszténydemokráciáig számos őshonos politikai csoport, amelyek olykor szintén fuzionáltak egymással. Ez a felosztás könnyen elhelyezhetővé teszi az olyan harmadikutasokat is, mint a kisgazdák, magyarázatul szolgál a kései Kádár-rendszer állampárton belüli megosztottságára (Aczél–Pozsgay-vita), valamint árnyalja azt a képet, hogy aki szociálisan érzékeny, az ne lehetne hazafias, és fordítva. Csurka István a nagy ellentétről, aktuálisan az Antall-kormány félidejéhez érkeztekor fogalmazta meg, hogy „itt voltaképpen két fél birkózik: a nemzeti centrum, amelyiknek éppen úgy van keresztény szárnya, mint népi és egykori parasztpártian szocialista elkötelezettségű irányzata, és a baloldali blokk, [...] amelyik végeredményben az 1945 óta folyamatos uralmat akarja fenntartani".[56]

A kívülről irányítottság és a belülről vezéreltség ott van a napi politikai küzdelmek mögött, közvetlenül táplálja az évtizedig folyó kultúrharcokat, és meghatározza a korokon átívelő történelmi konfliktusokat. Ezen túl azonban egy tágabb antropológiai-ismeretelméleti dichotómia tükröződését jelenti,

56 Csurka István: *Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán* [1992]. 6. kiadás. Magyar Út Körök Mozgalom, Bp. 2002, 23.

amely az élet szinte minden területén megnyilvánul, a politikai ellentét csak a jéghegy csúcsa, a kulturális vetület pedig tömegének közepe, a mélyben ugyanis az emberről alkotott kép különbözősége található. Az alapellentét rétegei a következők:

KÍVÜLRŐL IRÁNYÍTOTT	BELÜLRŐL VEZÉRELT
exogén (külső eredetű)	endogén (belső fejlődésű)
adaptív	innovatív
függő	független
másoló, utánzó	fejlesztő, önelvű
átültetés	honosítás
átvétel	szervesítés
importálás	önellátás
nemzetközi	nemzeti
progresszív	konzervatív
mintakövető	mintaadó

A történelmi erő magva minduntalan egy olyan politikai párt, amelyről Gramsci úgy fogalmazott kimerítően, hogy „új típusú államot kíván alapítani [...] és történelmileg alkalmas e célra". Egy-egy történelmi erő összetevői szerint azonban nemcsak párt vagy pártszövetség, hanem a céljait osztó társadalmi mozgalom és a hozzájuk tartozó értelmiség. Egy történelmi erő politikai-társadalmi szempontból két összetevő szerves egysége. Az egyik a nagy mértékű társadalmi támogatottság, melyet egy nagy kormányzópárt csatornáz be, illetve képvisel – ez a politikai dominancia. A másik az országosan meghatározó szellemi háttér, amely egy vezéreszme mélységében tagolt érvényesülését jelenti – ez

a kulturális hegemónia. A társadalmi támogatottság a szociológia eszközeivel jól megragadható, hiszen választásról választásra végigkövethető egy-egy párt vagy pártszövetség szavazóinak társadalom-földrajzi háttere, amelyből kiolvasható az adott politika mögött álló társadalmi koalíció összetétele. A szellemi háttér pedig praktikusan egy adott világnézetként, valamint a gyakorlati alkalmazását jelentő ideológia gyanánt ragadható meg, amelynek eszmetörténeti előzményei és történetpolitikai következményei egyaránt adódnak. E módszertan segítségével könnyen áttekinthetővé válik mindaz, ami 2010, sőt 1990, de akár 1945 vagy egyenesen a 19–20. század fordulója óta Magyarországon politikai harcok tekintetében végbement. Az aktuális közéleti események és tágabb történeti dimenziójuk nagyon is összefüggenek egymással, főleg, ha tekintetbe vesszük, hogy újfent Gramsci kifejező szavait idézve, „a politika nem más, mint a történelem mozgás közben".

Visszatérve az elejére, a rendszerváltoztatás óta eltelt egy emberöltő alatt Magyarországon két történelmi erő küzdött egymással: 1) az 1989/90 előtti politikai-gazdasági rendszer továbbéléséből és az attól rugalmasan elváló, vagy éppen hozzá reflexíven kötődő „demokratikus ellenzékéből" álló poszt-kommunista–liberális szövetség, amely a nemzetköziséget globalizmussá transzformálta; és 2) egy különböző formákban meg-megjelenő, fokozatosan fúzionáló, egyre jobban integrálódó nemzeti-konzervatív tömb. Mindkét csoport korábbi eszmetörténeti

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1008/90
1881
SZEGED

hagyományokból táplálkozott: az előbbi a századelőig visszamenőleg a Jászi-féle progresszív értelmiségiek (Polgári Radikális Párt) és a nemzetközi pártmunkások (Magyarországi Szociáldemokrata Párt) paktumáig s közös, 1918 őszi puccsukig („őszirózsás forradalom") követhető vissza; az utóbbi folytonossága a kiegyezéstől, sőt a reformkortól eredeztethető polgári szabadelvűségig és nemzetikonzervativizmusig tart.[57] E politikai csoportok (klubok, majd pártok) mellett értelmiségi bázisaik (egyesületek, folyóiratok) és támogatóik (osztályok, választók) is elváltak egymástól, földrajzi és kulturális értelemben egyaránt, szövetségeiken belül pedig egyre szorosabb együttműködésre törekedtek. Ennek eredményeként alakultak ki az egyes társadalmi tömbök, értelmiségi körök és pártszövetségek. A mindenkori nemzetközi tömb azt akarta, hogy Magyarország mennél inkább valamelyik égtájra hasonlítson, az örök *nemzeti blokk* azt, hogy önazonos legyen.

Két párt

A politikai cselekvés célja egy közösség megszervezése. Úgy értve: politikai közösségként való integrálása, társadalomként való egybefogása, nemzetként való képviselete és állami rendjének biztosítása.

57 Békés Márton: Nemzeti szövetség. A magyar jobboldal szervezetrendszere. *Kommentár*, 2024/4.

A rendszerváltoztatás utáni legfőbb, egyszerre politikai, szociális és szimbolikus kérdés éppen az volt, hogy az 1989/90-ben kialakított keretben melyik lesz az a történelmi erő, amely ennek a többszintű feladványnak a megoldását kreatívan végre tudja hajtani.

Erre a történelmi feladatra eleinte három politikai csoport vállalkozott, amelyek szervezett pártként, képviselni szándékozott sokaságként és a kettő között közvetítő értelmiségi frakcióként is jól megragadhatók. 1988-tól kezdve azonosítható volt egy népi-nemzeti, egy urbánus-liberális és egy pártállami-reformkommunista pólus. Nagyon rövid idő alatt, már az 1990-es taxisblokád-puccskísérlet idején, de legkésőbb az 1991-es Demokratikus Charta-kezdeményezés során kiderült, hogy az utóbbi kettő valójában ugyanannak a progresszív tömbnek a része, csak az egyik lukácsi újmarxista identitását nyugatos neoliberálisra cserélte (*Beszélő*-kör, SZDSZ), a másik pedig a késő kádári technokráciának és a pártállam másodvonalának összeolvadásából alakult utódpárttá (MSZP). Találó megfogalmazással élve, „a rendszerváltoztatást követően a visszarendeződés erői és a globális liberális erők egymásra találtak".[58] A kettő közötti szövetséget nemcsak évszázados eszmetörténeti hagyományuk erősítette, hanem az is, hogy egyaránt őrizték a kívülről kapott/hozott minták modernizációs

58 *Frontvonalban. Beszélgetések Szájer Józseffel.* Szerk. Baczoni Dorottya. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Bp. 2024, 104.

kurzusának kontinuitását. Az így megképződött posztkommunista–liberális blokk húsz éven keresztül tudott hegemóniát gyakorolni: 1994-től 1998-ig, majd 2002-től 2008-ig az MSZP–SZDSZ-koalíciók képében kormányzati hatalomként, de 1990-től egészen 2010-ig a kulturális hatalom birtoklásának értelmében mindvégig. Ehhez képest a népi-nemzeti-polgári tábor kezdettől fogva széttagolt volt, köszönhetően 1944–1948 közötti fölmorzsolásának, negyven éven keresztül tartó magvaszakadásának és természetszerű sokféleségének, amelyet konzervált a diktatúra tehetetlenségi nyomatéka és az újkeletű liberális kulturális hegemónia nyelvi represszió, pontosabban e kettő furfangos együtthatója. Évtizedekig tartott a jobboldalon érvényesülő pártpolitikai széttagoltság olyatén meghaladása, hogy közben a „polgári szövetség" belső táborainak autonómiájából fakadó teljesítőképessége egyre csak fokozódjék.

Nézzük most közelebbről a mindenkori Nemzetközi Párt rendszerváltoztatás utáni változatát, a kétkomponensű balliberális szövetségét, amely kormányzó pártszövetségként és értelmiségi csoportként egyaránt MSZP–SZDSZ-koalícióként nevesíthető! Értelmiségük már akkor közeledni kezdett, amikor a két párt ilyenformán még nem is létezett, és azután is kitart egymás mellett, hogy a kisebbik partner megszűnt, a nagyobbik meg hal utána. A '70-es évek végétől kezdtek el konvergálni, majd a '80-as évek végére melegedtek össze a reformközgazdászok és az urbánus-liberális „demokra-

tikus ellenzék" tagjai. Erről számos tevékeny szereplő megnyilatkozása volna idézhető, a párosodás ugyanis természetes frigy volt, semmiképpen nem szükségmegoldás. Lendvai Ildikó (a szocialisták valamikori frakcióvezetője, 2009–10-ben az MSZP elnöke) egy interjúban például úgy fogalmazott erről, hogy az 1991-ben kezdeményezett Demokratikus Chartában derült ki, hogy „kulturálisan az SZDSZ-esekkel beszéljük ugyanazt a nyelvet".[59] Hát igen, nem véletlen, hogy az első nagy chartás tüntetésen a tömeget a szocialisták szimpatizánsai képezték, akiknek a pódiumról szabaddemokraták szónokoltak – milyen jellemző! A gyökerek régre mentek vissza. A Lukács-iskola második nemzedékének vezéregyénisége, a *Beszélő* főszerkesztője, az SZDSZ első elnöke és a CEU tanára, Kis János filozófus úgy emlékezett vissza, hogy „a hetvenes évek elején a volt maoisták és a volt ifjúlukácsisták közeledni kezdtek egymáshoz", egy évtizeddel később pedig azok, „akik a formálódó ellenzék magját alkották, bár nagyobbrészt valaha marxisták voltak, az ellenzéki mozgalom kialakulásakor vagy már nem voltak azok, vagy politikai elképzeléseik szempontjából közömbösnek tekintették, azok-e vagy sem".[60] Az 1967-ig a budapesti maoista sejt vezetésében részt vevő Dalos György őszinte elmondása

59 Lendvai Ildikó: Azt gondoltuk, ha lesz felelősségre vonás, attól a Biszku-féléknek kell félniük, nem nekünk. 24.hu, 2020. május 26. https://24.hu/belfold/2020/05/26/lendvai-ildiko-interju-mszp-rendszervaltas-mszmp

60 Kis János: A Filozófiai Intézettől a *Beszélő* szerkesztőségéig – Csizmadia Ervin interjúja. *Valóság*, 1988/2, 101, 102.

szerint „jó egy évtized múlva sok régi ismerőssel találkoztam a demokratikus ellenzékben".[61] Ez egyértelmű utalás arra, hogy a Charta '77 aláírásától a szamizdatos *Beszélő* 1981-es megindításáig eltelt időben, azaz a „demokratikus ellenzék" előellenzéki hőskorában, az „igazi marxizmusért" síkra szálló két csoportosulás, azaz az ifjúlukácsisták és a balos disszidensnek számító magyarországi maoisták egymásra találtak; utóbbiak közé tartozott az imént nevezetten kívül az SZDSZ két alapító tagja, vezető funkcionáriusa, parlamenti képviselője: Demszky Gábor és Haraszti Miklós (előbbi a *Beszélő* nyomdásza, utóbbi szerkesztője). E konglomerátum tagjai voltak aztán igazán „a marxista skolasztika neveltjei, sőt többen ennek legbelsőbb és ezoterikusan zárt köréből származtak", akik még a marxizmussal való szakításuk után (ezt 1977-ben a *Marx a negyedik évtizedben* lapjain dokumentálták) sem szabadultak meg a marxizmus haladáselvű, materialista történetfilozófiájától, sem attól a meggyőződésüktől, hogy „bizonyos felsőbbrendűségi érzéssel eltelve a társadalom felszabadítóinak tekintették magukat".[62] Ez a jól körülhatárolható, a maga útját húsz év alatt a szélsőbaltól az ultaliberalizmusig megtevő budapesti értelmiségi közeg *A tőké*t többé nem kritikai irodalomként, hanem használati utasításként

61 Dalos György: Szalonkommunistaság, disszidencia, radikális kispolgárság – Csizmadia Ervin interjúja. *Valóság*, 1990/9, 46.

62 Faragó Béla: *Nyugati liberális szemmel. A mai magyar ellenzéki gondolkodásról.* Magyar Füzetek Könyvei, Párizs, 1986, 16, 27.

olvasta, viszont önmagát változatlanul az élcsapatnak tartotta (*Tudjuk, merjük, tesszük*). Nem kell tehát csodálkoznunk rajta, hogy a részben kádergyerekek (Bauer Tamás, Demszky, Haraszti, Kis, Pető Iván, ifj. Rajk László) által vezetett és a retorzióknak (ezért is) kevésbé kitett „demokratikus ellenzéket" kívülről-belülről ismerőknek már a '80-as évek derekán feltűnt, hogy „az ország valós irányítói »súgtak« bizonyos kiválasztott köröknek, hogy csinálunk nektek egy kis hírnevet, persze lesz egy pici kis vegzálás", így hát „az ellenzékben inkább a második vonalat püfölték", ezért aztán „nem sok szankciót kaptak".[63] Az 1994-es koalíciókötés idején végre hivatalossá vált a frigy, amikor is „a koalíción belüli szereposztás nyomán a főhatalmat az MSZP szerzi meg, rajta keresztül pedig a késő kádári technokrácia [...] a kulturális főhatalom birtokosává a demokratikus ellenzék [...] utóda, az SZDSZ válik".[64] Ez a munkamegosztás ismerős lehetett, hiszen közel negyedszázadra nyúlott vissza!

Folytassuk is innét, hiszen hamar kialakult – vagy sosem szűnt meg – az a közös elit, amelyben az egyik komponens „részint liberális, részint szociáldemokrata vonzalmú hajdani »reformkommunista«" volt, a másik pedig egy „főleg városi értelmiségiekből,

63 „Az ellenzékben inkább a második vonalat püfölték" – Interjú Nagy Jenővel, az AB szamizdatkiadó egyik vezetőjével (részlet) [2022] *Rendszerváltó Szemle*, 2022/4, 58.

64 Szalai Erzsébet: Rendszerváltás és a hatalom konvertálása. *Szociológiai Szemle*, 1997/2, 80; Uő.: *Az elitek metamorfózisa* [1995] = Uő.: *Az elitek átváltozása.* Új Mandátum, Bp. 1998.

vállalkozókból, hivatásos politikusokból álló kör".[65] Szövetségük szilárd pillérekre épült: mindannyian azonos korcsoportot (a magyarországi '68-asok Nagy Nemzedékét) képviselték, ennek minden szociokulturális előzményével és nyelvpolitikai következményével együtt; eszmei forrásvidékük és ideológiai fejlődési ívük azonos volt, mondhatni, egymással párhuzamosan jutottak el a reformkommunizmustól az újbaloldaliságon át a neoliberalizmusig; és azért is rokonszenveztek egymással, mert a progresszív reformizmus mintakövető, erősebben szólva: gazdasági és kulturális komprádor-magatartása jellemezte mindkettejüket. A két csoportosulást a kizárólagos nyugatos progresszió magyarországi képviselete hozta végleg össze – éppen ez volt az a cél, amelyet együttesük történelmi erőként meg akart valósítani. A kétezres évek derekán – a 2002-es ismételt kormányra kerülés és a 2006-os újrázás közötti években – úgy tűnt, hogy ez a baloldali liberalizmus lesz az, amely meghatározza a rendszerváltoztatás tartalmi jelentést és a magyar demokrácia politikai formáját. Annál is inkább, mert egyfelől az MSZP már 1994-ben egyedül is megszerezte a szavazatok egyharmadát, ami a mandátumok 54 százalékára jogosította, így az előző kormánykoalíció drámaian meggyengült pártjainak ellenzékbe szorításán túl saját koalíciós partnerét is dominálni tudta; másfelől pedig az MSZP–SZDSZ

65 Tellér Gyula: A három részmagyarország [1992]. *Századvég*, 1996/1, 54, 65.

volt az a pártszövetség, amelyet a rendszerváltoztatás addigi történetében 2006 tavaszán először választottak újra. Ebből következik, hogy az a pártszövetség, amely 1994–1998 között nem kevesebb, mint 72 százalékos (!) parlamenti többséggel kormányzott, és 2006-ban kormányról is 54 százalékos kényelmes többséget szerzett, esélyes volt a magyar demokrácia domináns pártjává válni.

A szocialista–szabaddemokrata blokk ragasztóanyagát minden illúziótól mentesen az biztosította, hogy „a tulajdonossá válni akaró nómenklatúra [...] gazdasági racionalitást hirdetve fordult át liberálisba – nagy üzletet kínálva a külföldi tőkének".[66] A neoliberális gazdasági reform egyet jelentett a nyugatos kultúraváltással; az elszenvedett társadalmi károkat, a nemzeti identitás szerzett hiányosságaival együtt egyszerűen járulékos veszteségként leírták, hacsak nem utóbbiak kiváltása volt a fő cél, amelyhez a liberalizáció–privatizáció–deregulációhármasa szolgált eszközül. A külföldi mintájú modernizáció, azaz a kompromisszummentes gazdasági-politikai és társadalmi-kulturális nyugatosítás azonnal fölébe is kerekedett a szociális igazságosság bármiféle kívánalmának (a szocialista táborban a népi balosok marginalizálódtak, a szabaddemokratáknál Solt Ottília szorult kisebbségbe). A kezdetben programatikusan „szociálliberálisnak" nevezett szellemi-politikai nász egyre inkább

66 Tőkéczki László: Az ideológiák itthoni metamorfózisa. *Hitel*, 2002/március, 107.

liberális, mintsem szociális volt, mely folyamat kronológiája legkönnyebben a különböző megszorítócsomagokat fémjelző nevekkel adható meg (Bokros, Gyurcsány, Bajnai). Nem csoda, ha a '90-es évek derekán előbb megreccsent, majd a kétezres évek közepén meg is roppant a Horn-koalíció, amely a bérből és fizetésből, valamint nyugdíjból és egyéb járulékokból, segélyekből élők osztálykompromisszumán nyugodott, akiket a „rendszerváltás nyerteseivé" váló gazdasági és kulturális elit (melyeket a két kormánypárt elitje fémjelzett) szavazóbázisként előbb ki-, majd elhasznált. A kormánykoalíció 2008-ban szétesett, az SZDSZ 2009-ben kiesett az európai, egy évvel később a magyar parlamentből is, majd megszűnt. Az MSZP-t 2011-ben elhagyta a Gyurcsány-szárny, maga a párt a 2010 és 2022 közötti választásokon hol egyedül, hol másodmagával (Párbeszéd), hol az ellenzéki összefogás állandó részeként indult, ám ez idő alatt parlamenti mandátumainak aránya harmadára csökkent (15,3 százalékról mindösszesen ötre). Mindennél beszédesebb adat, hogy a három baloldali párt, azaz a Demokratikus Koalíció, az MSZP és a Párbeszéd öt év alatt micsoda mélyrepülést produkált. Ha a 2019-es és a 2024-es EP-választás eredményeit összehasonlítjuk, akkor azt találjuk, hogy 2019 őszén a külön induló DK és az MSZP–P összesen 786 ezer szavazót és ezzel a szavazatok bő ötödét szerezte meg, ami 4 + 1 mandátumot ért, 2024 nyarán viszont még együtt indulva is csak 366 ezer szavazatot kaptak, ami az összesnek mindössze 8 százaléka volt és csak két

helyre elegendő. Bár Budapesten arányában jobban szerepeltek (fővárosi listájukon 16,6 százalékot szereztek), megállapítható, hogy országosan 400 ezer szavazót vesztettek. Ehhez képest a liberális pólus mondhatni fölszívódott: a 2019-es Momentum, amely kevés híján a szavazatok tizedét szerezte meg, a maga 344 ezres eredményével, öt évvel később be kellett, hogy érje 3,6 százalékkal és 167 ezer vokssal, így két helye mindegyikének búcsút inthetett (a hagyományosan Budapesten erős Momentum kicsivel ugyan, de a Fővárosi Közgyűlésből is kimaradt). A magyarországi baloldal több mint másfél évtizede elveszítette történelemformáló képességét.

Lássuk ezek után az örök Nemzeti Párt 1990 óta leírt történetét! Az aktuálisan különböző neveket viselő és eltérő szervezettségű Nemzeti Párt elmúlt bő harmincöt éve két részre osztható: az első 1987–1989-től tartott 2002-ig, a második pedig ezt követően kezdődik, majd folytatódik a 2010-es győzelmen keresztül egészen máig és tovább. A lakiteleki kezdeményezés nyomán, a népi írók harmadik nemzedékének segítségével életre hívott MDF megnyerte ugyan az 1990-es első szabad választást és a két antikommunista történelmi párttal, vagyis a kisgazdákkal és a kereszténydemokratákkal együtt kormányra is került, azonban a liberálisokkal kiegészült posztkommunisták gazdasági, titkosszolgálati, tájékoztatási és kulturális ellenereje fölényesnek bizonyult. Az 1994-es választások elvesztése után a korábbi jobbközép kormánykoalíció pártjai

folytatták fragmentálódásukat: az MDF nem tudta visszaszerezni középpárti státuszát, a kisgazdákat és a kereszténydemokratákat belharcok sújtották, a KDNP szétesett. Megjelent azonban az új nemzeti erő, a Fidesz, amely 7 százalékos eredményével 1994-ben alighogy bekerült a parlamentbe, mindössze egyetlen ciklus alatt a következő ciklus legerősebb kormánypártjává vált, 29 és fél százalékos listás támogatottsággal. A Fidesz 1988-ban radikális nemzedéki pártként jött létre, 1995–96-ban jobboldali fordulatot vett, amit vitairata (*A polgári Magyarországért*) és a nevéhez illesztett kiegészítés (Magyar Polgári Párt) is dokumentált, 1997-ben pedig már övé volt a legnépesebb ellenzéki frakció a parlamentben. Ettől kezdve egyértelmű volt, hogy a jobboldali tábor gravitációs centruma a Fidesz körül fog formálódni. Ez abból is látható volt, hogy konzervatív fordulatát követően 1996–1998 között a parlamentben vele együtt már három érdemleges jobboldali párt volt, és ezek közül tízes skálán a kisgazdák voltak a leginkább konzervatívok (8), őket követte a centrum felé haladó MDF (7), a Fidesz viszont jobbközép ideológiai átlagával (7) éppen megfelelő volt egy jövendő, szabadelvű-konzervatív néppárti pólus megképzéséhez.[67]

Ez a hárompárti jobbközép koalíció jutott hatalomra 1998-ban, a kiteljesedésére azonban még

67 Közli Simon János: *A politikai elit újjászületű konzervativizmusa a kilencvenes években* = Uő.: *A demokrácia sokszínű elmélete és gyakorlata. Liberalizmus, konzervativizmus és populizmus.* CEPoliti, Bp. 2023, 110.

várni kellett. Az Antall-koalíció két megmaradt pártjával, vagyis az MDF-fel és az FKgP-vel 1998-ban kormányra kerülő Fidesz a választási ígérete (*Kormányváltásnál több, rendszerváltásnál kevesebb*) és a „polgári Magyarország" 2001-ben megfogalmazott stratégiai víziója (*A jövő elkezdődött*) mögé ugyanis nem tudott annyi erőt felsorakoztatni, mint amennyivel a posztkommunizmus visszahúzó és a neoliberalizmus visszatartó hatása együttesen rendelkezett (*sokan voltunk, de nem elegen*). A változás azonban folyamatban volt, amit a számok is jeleztek. Az 1994–1998 és az 1998–2002 közötti ciklusok összesen nyolc éve alatt az Országgyűlés tagjai között harmadával csökkent a magukat liberálisként meghatározók száma, miközben a konzervatívoké kétszeresére emelkedett.[68] Az 1998 és 2002 közötti koalíciós kormányzásnak sok tanulsága volt, a neki véget vető választási vereségnek pedig nagy. A jobboldal ezután elkezdődő egyesítéséhez leginkább a választási vereség keserű tanulságának leszűrése járult hozzá. Való igaz, hogy a választási vereség megakasztotta az éppen elkezdődő jobboldali integrációt, paradox módon azonban másfelől meg is gyorsította azt. Rögtön fel is merült a gondolat, hogy „a választási vereségnek van a jobboldal számára egy alig fölbecsülhető és alig túlbecsülhető haszna is. A döcögő és meg-megtorpanó szervezeti integráció mellett, [...] a Fidesz mellett megmozdultak egy pártoknál sokkal szélesebb keretekben

68 Közli Uo. 108, 115.

mozgó érzelmi, szellemi és akarati egységesülés igényei."[69]

Amint Orbán Viktor emlékezetes, a polgári körök mozgalmát meghirdető Dísz téri beszédében mondta: „A pártok versenyében a célszalagot a polgári összefogás szakította át elsőként. Mégis az élelmes ezüstérmes összefogott a szemfüles bronzérmessel, s ők állhattak föl a dobogó legmagasabb fokára." A politikai ellenszer előállítása mögött, vagyis hogy ez soha többé ne fordulhasson elő, az a kettős elvárás állt, hogy 1) koalíciós kényszerektől mentes, ideológiailag egységes, társadalmilag szélesebb merítőképességű, egyetlen nagy jobboldali párt jöjjön létre, amely 2) nemcsak szervezetileg országos lefedettségű, de kulturális téren is fölveszi a versenyt a szocialista–liberális világgal. A két feladatot párhuzamosan hajtották végre (*egy a tábor, egy a zászló*). A 2002 és 2010 közötti nyolc ellenzékben töltött évet a Fidesz széltében-hosszában bővülésre használta föl: 2002-től a polgári körök létrehozása, 2003-ban Fidesz – Magyar Polgári Szövetség név alatt a néppárttá alakulás, 2004-ben a nemzeti petíció indítása, 2005-ben szövetségkötés a kereszténydemokratákkal, 2006-ban a szociális népszavazás kezdeményezése, 2008-ban a megnyerése, valamint mindvégig kormányra készülődés intellektuális-technikai értelemben. Az előrehaladás stációit jelezte a 2006-os önkormányzati és a 2009-es európai parlamenti választás megnyerése. A Fidesz

69 Tellér Gyula: *Politikai helyzetvázlat jobbról* [2002]. = Uő.: *Cikkek, esszék, elemzések.* Kairosz, Bp. 2005, II:210.

már a 2010-es választás fölényes megnyerése előtt évekkel össznemzeti párttá növekedett. Ez volt egyben a nemzeti maximum képviseletének szervezeti, támogatottságot illető és intellektuális záloga.

Összegezzük a megtett utat! A pártpolitikai, a szavazóbázist szélesítő és a szellemi kisugárzást növelő, egymással párhuzamosan végzett munka eredményeként a Fidesz tíz év leforgása alatt, pontosabban a parlamenti jobboldal vezető erejévé válásától (1997) a szociális népszavazás megnyeréséig (2008) eltelt időben a jobboldal centrumává vált, amely pedig időközben az ország centrumává lett. Előbbi eredményességét könnyen lemérjük azon, hogy időközben hány jobboldali párt hullott ki a belpolitikából (FKgP, MDF, MIÉP), és amely megmaradt, vele kötött szövetséget (KDNP); utóbbi sikerét pedig azon, hogy a Gyurcsány-reformok elleni referendumként fölfogható kezdeményezésen voksát leadó 4 millió szavazó 80 százalék fölött osztotta a kiírt kérdésekben megfogalmazott véleményét. Ennek köszönhetően már 2006–2008 között megindult az új konszenzus kialakulása, amely a fokozatosan egységesülő jobboldali tábor bázisán jött létre, majd ez nyert politikai formát 2010-ben, ennek minden későbbi alkotmányjogi következményével együtt. Vagyis meg kell állapítani, hogy a „centrális erőtér kialakulásának egy fontos előfeltétele már létrejött a NER megjelenése előtt közel egy évtizeddel".[70]

70 Mészáros József – Pintér József – Rogács Attila: *Kilenc választás Magyarországon: A centrális erőtér kialakulása = Társadalmi riport 2022*, i. m. 13.

A rendszerváltoztatás után eltelt húsz évhez képest az, ami 2010 után bekövetkezett, bízvást történelmi fordulópontnak nevezhető, jelentősége legújabb kori történetünkben pedig csak 1989/90-hez mérhető. „A Fidesz-kormány másfél év leforgása alatt többet változtatott a politikai szisztéma egészén, s ezen belül legfontosabb intézményein, mint az 1990 és 2010 között hatalmon lévő kormányok" – olvassuk a találó megállapítást, amely a 2010–2012 közötti évek jogalkotási folyamatára utal.[71] S akkor még nem beszéltünk róla, hogy a tulajdonviszonyok és a közteherviselés átalakítása, aztán a családtámogatás modellje és a vészhelyzetben való hatékony kormányzás lehetősége vagy éppen a szuverenitás megvédelmezése mennyit alakított mindezen. Ennek tudatában bátran kijelenthetjük, hogy 2010-ben nem pusztán kormányváltás történt, hanem lezajlott a rendszerváltoztatás befejezése s vele együtt egy új rendszer bevezetése, melynek működése mostanra már egy új korszak nyitányával ér föl.

Történelmi-politikai mérleg 1990–2025

Egy politikatörténeti mérleg szükségképpen történelmi dimenzióban kiállított politikai mérleget jelent. Erre az első szabad választás óta eltelt 35 év

71 Wéber, i. m. 311.

kellő időbeli horizontot nyújt, és huzamos, szerkezeti tapasztalatot ad. Összefoglalva megállapítható például, hogy mindkét történelmi erő politikai képviselete praktikusan egy-egy pártszövetség: az 1990 és 2010 között érvényesülő szocialista-liberális, a 2010 óta kormányzó pedig szuverenista-kereszténydemokrata. Visszatekintve, eszme- és politikatörténeti szempontból a maga nemében mindkettő természetes szövetségnek mondható. Ezek társadalmi háttere belül egyaránt heterogén, értelmiségük pedig rekrutációjában és ideológiájában különbözik egymástól s jól azonosítható. Kitűzött történelmi céljuk és évtizedekig tartó versengésük folytán a szó szoros és átvitt értelmében is kétpártrendszert teremtettek Magyarországon.

A két politikai blokk közötti politikai-történelmi egyenleg a következő: 1990-től napjainkig jól felismerhető az a tendencia, hogy míg a baloldal fokozatosan széthullott, addig a jobboldal egyre csak egységesült. A rendszerváltoztatás előttről származó, pártállami előnyeit megőrző posztkommunista baloldal és a pártellenzékkel együtt lázadó „demokratikus ellenzék" pártjai, azaz még egyszer: az MSZP és az SZDSZ az első húsz évben egységes blokk maradt, s ha pártjaik időnként el-eltávolodtak is egymástól, értelmiségük annál jobban közeledett. Ehhez képest 2010 óta fokozatos decentralizációt és szakadásokat látunk, mely folyamat vége a 2022-től tapasztalható példátlan szétaprózódás (a 2022-es ellenzéki összefogásban részt vevő hat parlamenti pártot másfélszer ennyi elnök-társelnök vezeti, és

ezekből, illetve ezek mellett még egyszer ennyi parlamenten kívüli párt jött létre). A jobboldal eközben pártpolitikailag egységesült, társadalompolitikailag szélesedett, és nem mellesleg saját, szervesen fejlődött értelmiségi bázist hozott létre.

A végrehajtó hatalom birtoklásának tekintetében a következő állapítható meg. Az MSZP a rendszerváltoztatás után személyüket tekintve négy kormányfőt adott, akik közül csak az első, Horn Gyula töltötte ki a ciklusát, hiszen Medgyessy Péter és az őt menet közben váltó Gyurcsány Ferenc is csonka ciklust vitt, majd utóbbi a 2006-os választások megnyerése ellenére idő előtt távozott, s rövidebb időre Bajnai Gordon követte. De mégis, az 1990 és 2010 közötti húsz évből szám szerint tizenkettőben a szocialisták adták az ország miniszterelnökét, összesen tíz éven át kormányozva együtt a szabaddemokratákkal. A hazai jobboldal pártjai 1990 és 1994, illetve 1998 és 2002 között szintén koalícióban kormányoztak, előbb Antall József és Boross Péter vezetésével FKgP–KDNP–MDF, majd Orbán Viktoréval Fidesz–FKgP–MDF összetételben, személyüket tekintve három miniszterelnököt is adva az országnak, 2010 óta pedig folyamatosan ugyanaz a Fidesz–KDNP-pártszövetség van kormányon, Orbán Viktor miniszterelnökségével. Világosan látszik, hogy az elmúlt 35 évben a magyar politika centruma fokozatosan és visszavonhatatlanul jobbra tolódott. A jobbra tolódás nemcsak pártpolitikai szempontból értelmezhető, hanem értékrend tekintetében, sőt a társadalmi képzelet egészében

is végbement – mindez azonban pártpolitikai becsatornázása és dinamizálása nélkül aligha lenne ennyire látványos, pláne nem intézményesített.

Húsz éven keresztül, bár kétségtelenül csökkenő mértékben, a globális-progresszív erők politikai része, azaz a Nemzetközi Párt éppen aktuális változata egységes blokk volt, társadalmi koalíciója viszonylag intakt maradt, értelmisége pedig akkoriban népes és alkotó korú. Korunk Nemzeti Pártja viszont ezzel párhuzamosan 2002 óta egyre szervezettebb lett, 2006–2010 óta egyre csak szélesedik a mögötte álló társadalmi koalíció, saját értelmisége megszerveződött, s immár három nemzedékből áll. A szilárdságban és hatékonyságban távolról induló történelmi erők mennyisége a kétezres évek derekán – konkrétan 2006 körül – kezdett el kiegyenlítődni, egyre gyorsabban fokozódó különbségük mostanra minőségivé érett. A jobboldali történelmi erő fölénye legalább másfél évtizede valóban történelmi mértékű.

A pártokat és pártszövetségeket érintő fentebbi megállapítások négyévenként a szavazóurnák eredményeiben is kifejeződtek, ami jó okot és lehetőséget ad arra, hogy ebből társadalmi, de ideológiai következtetéseket is levonjunk. A továbbiakban az egyes kormánykoalíciók választási eredményeit, ezen keresztül pedig szavazóik számát és arányait fogjuk összevetni. Az egyes pártrendszerek nemcsak a pártok mint politikai erők törésvonalaihoz igazodnak, de az adott társadalmi berendezkedést is lekövetik, sőt a szellemi erőviszonyokról is

tájékoztatnak. A pártrendszerek változásai szükségképpen mélyebben fekvő társadalmi-ideológiai változásokat tükröznek. Kezdjük onnét, hogy 1990 és 2022 között összesen kilenc parlamenti választást tartottak Magyarországon, amelyek a pártrendszer szerkezetét tekintve úgy alakultak, hogy az első parlamenti ciklusban (1990–1994) háromosztatú volt a belpolitikai térfél; aztán 1994 és 2010 között kvázi kétpártrendszer működött, fokozatosan egy-egy nagy bal- és jobboldali párt köré rendeződve; 2010 és 2019 között centrális erőteret láthattunk, végpontján az önkormányzati választásokkal, melynek eredményeképpen látens duális szisztéma jött létre, két oldalán a nemzeti kormányzattal és az egyre inkább nemzetközi karakterű ellenzékkel; ennek végére a 2022-es választások kimenetele tett pontot, amikor a társadalmi viszonyaink tekintetében addigra már megszülető *nemzeti blokk*ot a parlament összetétele is visszatükrözte. Azóta a domináns pártrendszer fennállása eltéveszthetetlen: az Országházban egy nagy kormányzó pártszövetséggel (Fidesz–KDNP) és hét kisebb ellenzéki frakcióval, amelyek között találhatunk radikális jobboldalit (Mi Hazánk Mozgalom), két neoliberálist (Demokratikus Koalíció, Momentum), egy magát szociáldemokratának (MSZP) és egy konzervatívnak (Jobbik) nevezőt, valamint globalista (Párbeszéd) és lokalista (LMP) zöldeket. A 2022–2026 közötti parlamenti ciklusban az egyes baloldali ellenzéki pártok időleges szövetkezése (DK–MSZP–P), egyesek pártként való fölszívódása (Jobbik, Momentum), másoknak

a konstruktív ellenzék (LMP, Mi Hazánk) irányba fordulása vagy az éppen mindegyikükkel szembeni parlamenten kívüli kihívás megjelenése a nagy képen nem sokat változtat. Annyi látszik, hogy 2019-hez hasonlón 2024-ben is ciklus közben történt némi átrendeződés: legutóbb afféle ellenzékváltás zajlott le, miután a hattagú ellenzéki összefogás pártjai a 2019-es (akkor külön tartott) európai és helyhatósági megmérettetésekhez képest összesen 800 ezer szavazót veszítettek, akik azonban nem vesztek el, hanem egy új rendszerellenzéki formációt tüntettek ki bizalmukkal.

Az országgyűlési választási eredményekre visszatérve, jól látszik, hogy a különféle összetételben fölvonuló baloldali és jobboldali táborok között milyen erőviszony-változások mentek végbe, és ez hogyan mutatja az általuk manifesztált történelmi erők politikai erejét. 1990-ben például a jobboldali kormánykoalíció pártjai, az MDF, a KDNP és az FKgP együttesen 2,1 millió szavazatot szereztek, ebből egyedül az MDF 1 millió 200 ezret, szemben az SZDSZ egymillió és az MSZP bő félmilliónyi voksával, a Fidesz hozzájuk képest szűk 440 ezer szavazatot gyűjtött, amely 123 ezerrel volt több a kereszténydemokratákénál és 136 ezerrel kevesebb a kisgazdákénál. Ez az eredmény inkább az 1988–89-ben megszülető embrionális pártviszonyok folytatása volt, mintsem egy új kezdet. Aztán az MSZP és az SZDSZ már 1991-ben értelmiségi-mozgalmi szinten nyíltan összefogott egymással a Demokratikus Charta keretében. A konzervatív,

a liberális és a szocialista Magyarország három tábora *(2. ábra)* tehát nem sokáig maradt külön, néhány éven belül dönteni kellett, és ezt a döntést idejekorán mindenki meg is hozta.

A NÉGY PÁRT HELYZETE AZ ERŐTÉRBEN

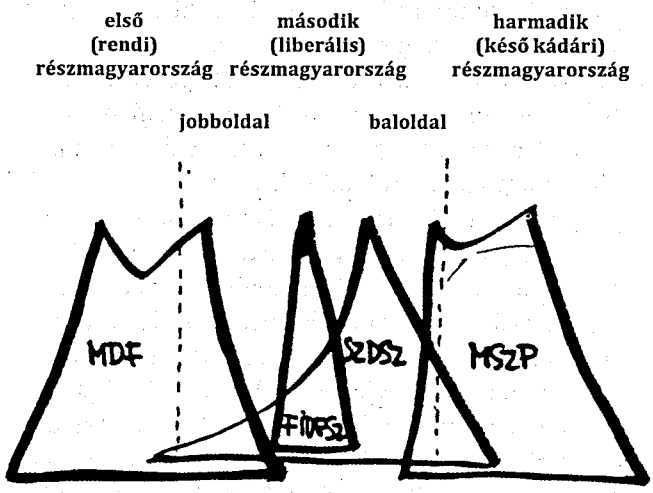

2. ábra. Tellér Gyula rajza a „három részmagyarországról" *Beszélő*, 1992. december 12. 34.

1994-ben nagyot fordult a világ: az MDF szavazatai pontosan megfeleződtek (633 ezer), a szocialistáké viszont több mint megháromszorozódtak (1 780 ezer), a jobboldalon pontosan százezerrel kevesebbet kapott az FKgP, a KDNP és a Fidesz szavazatszáma egyaránt 379 ezerre csökkent le, a másik oldalon viszont az SZDSZ még 15 ezerrel növelni is tudta

meglévő szavazótáborát. Ennek értelmében egy hosszú ideig tartó tömbösödés kezdődött, melynek kezdőpontján a szocialisták és a liberálisok együtt nem kevesebb, mint 2,8 millió szavazatot mutathattak föl. A parlamenti váltógazdaságnak megfelelően 1998-ban visszatért a jobboldal: a Fidesz ekkor egyedül 1,26 millió voksot kapott, amit a majd vele együtt kormányzó kisgazdák és az MDF támogatottsága egészített ki kétmillióra (az egyetlen ciklusra bekerült, negyedmillió szavazatot gyűjtő nemzeti radikális MIÉP-re nem is volt szükségük a kormányzáshoz, a kereszténydemokraták 1998-ban pártként nem jutottak be a parlamentbe), velük szemben az MSZP-re majd' másfél millió, az SZDSZre viszont csak 353 ezer szavazat jutott, mely utóbbi a megelőző két választáson kapott szavazatszámának csupán egyharmadát szedte össze. 2002-ben újabb fordulat következett be, miután a Fidesz–MDF-szövetség 2,3 millió, az MSZP–SZDSZ-szövetség viszont 2,67 millió szavazatot kapott – ekkortól végleg két, saját térfelét domináló párt határozta meg a magyar pártrendszert, melyek győzelme azonban nagyban múlott szövetségeseik erején. 2006-ban fordult elő első ízben, hogy 1990 után valamelyik blokk kormányról újrázni tudott: a két baloldali-liberális párt majd' húszezerrel növelte négy évvel korábbi összeadott eredményét (2 millió 688 ezer szavazat), a jobboldalt megtestesítő Fidesz–KDNP 34 ezerrel szerzett kevesebbet, mint négy éve (2 millió 273 ezer szavazat), a több mint 400 ezres különbség miatt az MDF a maga 272 ezer

szavazatával akkor sem tudott volna segíteni, ha akart volna egyáltalán.

A kétosztatú pártrendszeren belül jelentős változások játszódtak le, amelyet leginkább a koncentráció és integráció fogalmaival írhatunk le, és 2002 és 2009 között mentek végbe. Az egyik jelentős változás már az ezredfordulós kormányzás félidejében elkezdődött, a 2002-es választás idején felgyorsult és aztán maradandónak bizonyult: a Fidesz mintegy megörökölte az MDF városi értelmiségi és az FKgP vidéki, falusi szavazótáborát. Idestova másfél-két évtizede állandósult, hogy minél kisebb egy település, annál nagyobb arányban szavaznak lakói a Fideszre. A másik, hogy a 2006–2010 közötti parlamenti ciklusban a baloldal közel másfél millió (!) szavazót veszített. Emlékezetes a 2009-es EP-választásra kitalált SZDSZ-kampány jelszava (*Van-e 201 000 szabad, demokrata szavazó*) és a keserű valóság kontrasztja (62 527 szavazat). A legfontosabb, hogy a két mozgás egy időben következett be – a lefelé és felfelé tartó vektorok nagyjából 2006 őszén metszették egymást.

A kétezres évek második felében végbement, belpolitikai átrendeződést kiváltó tényezők oda hatottak, hogy 2010-ben ismét gyökeres változás következett be, és szerkezeti értelemben megint háromosztatúság alakul ki, csak most abban az értelemben, hogy a Fidesz–KDNP mintegy 2 millió 706 ezer szavazatot kapott, amennyit addig még soha senki a rendszerváltoztatás óta, az SZDSZ el sem indult a választásokon, 383 ezer (jórészt a volt

SZDSZ-táborból érkező) vokssal viszont bekerült az LMP, a Jobbik a maga 855 ezer szavazatával szinte beérte az MSZP-t, mely utóbbi mindössze 990 ezer voksot kapott, korábbi választási eredménye 42 százalékát – a nagy kormánypárt mellett tehát balra és jobbra is voltak kisebb ellenzéki erők (*centrális politikai erőtér*). A 2014-es és a 2018-as választások megerősítették ezt a trendet. Az előbbin 2 265 ezren szavaztak a jobboldali kormánypártokra (ez szűk félmillióval volt kevesebb 2010-es eredményüknél), az MSZP-vezette öt baloldali pártra pedig közel 1,3 millióan (ez pontosan háromszázezres bővülést jelentett a négy évvel korábbihoz képest), a Jobbik tábora ekkor 12 ezerrel meghaladta az egymillió szavazót, az LMP-é viszont 269 ezerre csökkent. Az utóbbi megmérettetés fontos változása az volt, hogy a Fidesz–KDNP ezúttal jócskán meghaladta 2010-es eredményét is, mintegy 2 millió 824 ezer szavazatot kapva, az MSZP–Párbeszéd szavazatainak száma 682 ezer, a DK-é pedig 308 ezer volt, azaz együtt sem érték el az egymilliót, a Jobbik viszont 70 ezerrel, az LMP 130 ezerrel tudta növelni szavazói számát. Nem túlzás azt állítani, hogy a 2022-es választások a 2010-es választásokhoz hasonló földcsuszamlást okoztak: a Fidesz–KDNP történelmi csúcsot elérve 3 millió 60 ezer szavazatot szerzett, az ellenzéki összefogás egy listán induló hat pártja (DK, Jobbik, LMP, Momentum, MSZP, Párbeszéd) viszont csak 1 millió 947 ezret, a parlamentbe 329 ezer szavazójának köszönhetően bekerült a Mi Hazánk Mozgalom, amely a Jobbik-listák harmadát érte el,

a MIÉP-listáknál viszont harmadával jobbat tudott teljesíteni. Röviden azt is mondhatnánk, hogy 2022-ben a hatpárti összefogás minden korábbi baloldali-liberális eredménynél jobban teljesített (köszönhetően az ekkor hozzá csatlakozó maradék jobbikos, LMP-s és Momentum-szavazóknak), ám még ez sem volt elég, mert a jobboldal még annál is jobban. Előbbi politikai konstrukció hibás voltára jól rávilágít, hogy a kormányoldal ott erősödött, ahol korábban a Jobbik tudott növekedni.

Az arányok magukért beszélnek, ha a baloldali koalíció és a jobboldali pártszövetség tagjaira eső szavazatok összesített számait megnézzük: 1990-ben a jobboldal 2,1 milliós, 1994-ben a baloldal 2,8 milliós volt, 1998-ban a jobboldal kétmillió szavazattal tudott visszatérni, 2002-ben a baloldal 2,67 millióval, és egy hajszállal többet szerezve 2006-ban kormányon is maradt. 2010-től a jobboldal dinamikusan elkezdett növekedni: ekkor 2,7 millió, 2014-ben több mint 2,2 millió, 2018-ban viszont már 2,8 milliós volt a létszáma, hogy 2022-ben a hárommilliót is meghaladja. Utóbbi számok különösképpen felértékelődnek, ha összehasonlítjuk, hogy az ellenoldal fő erejét hányszorosan haladták meg: a legnagyobb különbség 2010-ben alakult ki (2,73-szoros), 2014-ben és 2018-ban egyaránt 1,75-szeres volt a különbség, 2022-ben pedig több mint másfélszeres.

Ebben a belpolitikai helyzetben érdemes megjegyezni, hogy az ellenzéki pártok – még a leghangosabbak és legradikálisabbak is – az új alkotmány

és az új választási törvény alapján indultak el három országos és eleddig három önkormányzati választáson, melyek során vidéken és a fővárosban is szereztek közhatalmi tisztségeket. A választásokon tehát elindulnak, beiktatásaik alkalmával föleskünek az Alaptörvényre, az Országgyűlés bizottsági munkáiban részt vesznek, pártjaik igényt tartanak és törvény szerint jogosultak is állami támogatásra, mely forrásokról elszámolnak – mindezt nagyon helyesen is teszik. Nem állítható tehát, hogy az alapvető alkotmányos állapotokat törvénytelennek és a kormányt illegitimnek tekintenék, diktatúráról szóló vádjaik így nem többek a politikai retorika túlzásainál. Valójában nem arról van-e inkább szó, hogy lassan-lassan mindannyiuk, így vagy úgy, de „belekonszolidálódik a NER-be" (G. Fodor Gábor), azaz ha ellenzéki párthoz méltó s helyeselhető módon eljárva a kormányt kritizálják is, ám magát a rendszert elfogadják? Egy szó, mint száz: a magyar jobboldal formálja a történelmet, a magyarországi baloldal vagy elszenvedi, vagy kimarad belőle.

Konszenzusos hegemóniából hegemón konszenzus

Egy párt, amely latin eredetű nevéből fakadóan a társadalom egy részének képviseletét jelenti, attól válik történelmi erővé, ha egyfelől minél nagyobb részt képvisel (*szélesen megyünk*), másfelől pedig, ha kormányzása során a nem őt megbízó többi részeket

is képviseli (*a mi politikánkkal az is jól jár, aki nem ránk szavaz*), sőt igyekszik folyamatosan meggyőzni őket. A történelmi hivatás ugyanis egyetemleges érvényű, teljességre törekvő, össznemzeti egyetértés szentesíti. A nyílt dominancia önmagában nem elég, körülötte széles körű konszenzus kell, amely természeténél fogva elfogadó, helyeslő, támogató – ezt hívjuk hegemóniának.

A konszenzus annak ellenére, hogy nem spontán, hanem szervezett, soha nem mesterséges, inkább szerves. Éppen egy ilyen széles körű egyetértés megléte a stabil államrend alapja. A modern Magyarország születése, vagyis a reformkor nagy nemzeti ébredése előtt például „mint nagy konzervatív párt őrködött az alkotmány fölött az egész nemzet" (Asbóth János), ami azt jelenti, hogy az alkotmányosság – a nemzet jogainak biztosítása értelmében – nem volt vitakérdés. Az 1867-es kiegyezés jogi-politikai rendszerének hosszú távú működését pedig egy olyan kompromisszum tette lehetővé, amely 1872–1875 között született meg, ennek „(pártok fölötti) eszmei alapja egy hosszú múlttal rendelkező haza fenntartása, gyarapítása volt", amit a '48-asok és a '67-esek egyféleképpen kívántak.[72] Az 1920-as években is meghatározható volt egy ilyen nemzeti konszenzus, mégpedig az ország talpra állítása és a határon túlra szakított magyarság sorsának javítása, akár revízióval. Egy ilyen közmegegyezés nyo-

72 Fabó Edit: A kormányzati pozíció történeti mintája. *Kommentár*, 2023/3, 33.

mai ma is látszanak, gondoljunk csak a kettős állampolgárság elfogadottságára vagy a családtámogatások rendszerének támogatottságára, esetleg az illegális migráció ellenzésére és a gyermekvédelem ösztönzésére.

Az egységesülő, sőt egyre szélesedő társadalmi szövetség (Orbán-koalíció), amely a Fidesz–KDNP mögött áll, az egész magyar társadalmat reprezentálja – ezt nevezzük szerkezete és célja miatt nemzeti blokknak. Ez pontosan úgy működik, mint a korábban már szóba került Gramsci-féle kulcsfogalom, a „történelmi blokk", amely szoros kapcsolatban áll a hegemónia meglétével, hiszen annak domináns politikai alapja mellé a kulturális fölényt társítja. Éppen ez a kölcsönös (össze)függés adott lehetőséget Gramsci számára, hogy „a hegemónia fogalmát összekösse a történelmi blokk fogalmával, s a történelmi blokkban lássa meg azt a módot, ahogyan egy meghatározott hegemónia konkrétan megvalósul".[73] Tőle származik annak megállapítása is, hogy a hosszan érvényesülő és széles körben elfogadott politikai hatalom társadalmi feltétele az, hogy vezető politikai erejének „sikerül megteremtenie az osztályszövetségek rendszerét", s hogy „a társadalmi rétegeknek a túlnyomó többsége támogatja és követi".[74]

73 Luciano Gruppi: *A hegemónia fogalma* [1967] = *Olasz marxista filozófusok írásaiból*. Vál. Huszár Tibor. Ford. Rozsnyai Ervin. Gondolat, Bp. 1970, 414.
74 Antonio Gramsci: *A déli kérdés néhány aspektusa* [1926] = Uő.: *Politikai írások (1916–1926)*. Vál. Szabó Tibor. Ford. Farkas Mária és mások. Kossuth, Bp. 1985, 234, 241.

Nézzük a kormánypárti szavazók összetételét! A közvélemény-kutatások átlagolásának tanúsága szerint települési vonatkozásban jól felismerhető tendencia, hogy 1) a Fidesz évtizedek óta a vidék pártja, és mint már volt róla szó, minél nagyobb egy település, szavazóinak száma úgy csökken, így Budapesten a jobboldalnak – a fővárosok és a konzervatív pártok közötti általános európai tendenciának megfelelően – nincs többsége, ugyanakkor a 2024-es önkormányzati választások tanúsága szerint 23-ból két belvárosi kerületben (I, V) és a főváros déli részének hét peremkerületében képes polgármestert adni (ebből négyben narancsszínű logóval, kettőben kormánypárti támogatással, Csepelen pedig anélkül is). A 2024-ben egy időben tartott európai parlamenti és önkormányzati választások alapján viszont az is kijelenthető, hogy bár a 2019-ben külön-külön tartott választásokhoz képest települési szinten a főbb arányok változatlanok, a megyei jogú városok esetében akadnak figyelmeztető jelek (Nyíregyháza, Szeged, Szolnok), de már a 10–20 ezer fő közötti és az afölötti helyiségekben is (Balaton környéke, Budapest északi és nyugati agglomerációja, Hajdúszoboszló, Jászberény, Mosonmagyaróvár, Orosháza, Pápa, Vác). Aztán, 2) negyvenedik életkor fölött tendenciózusan nő a kormánypártok támogatottsága, amely ötven s főleg hatvan fölött kiugró, ugyanakkor a 30–39 évesek között alig relatív többségű, az alatt pedig 30 százalék alatti. 3) Végzettség tekintetében az érettségi számít vízválasztónak: az alapfokú végzettséggel rendelkezők között kiemelten népszerű a Fidesz, az érettségizettek között legföljebb relatív többségben vannak szimpatizánsai, a diplomások körében viszont kisebbségi álláspontúnak számítanak. 4) Hasonló a helyzet a kereseti viszonyok tekintetében is: a közepes és alacsony jövedelműek között jóval népszerűbb a nagyobbik kormánypárt, mint a magas keresetűek között.[75] 5) A városokon belüli lakóhelytípus szintén releváns. A Fidesz tizenkét fővárosi lakótelepen 2022-ben a négy évvel korábbi választási eredményéhez képest 1–9 százalékponttal növelni tudta listás eredményét, 2024-ben pedig fél százalékponttal jobb eredményt ért el itt, mint a lakótelepeknek helyet adó kerületben (a budapestiek mintegy harmada lakótelepen él).[76]

A 2022-es eredmények alapján állítják, hogy „minél magasabb a legfeljebb általános iskolai végzettségűek aránya, annál inkább szavaztak egy településen a Fidesz–KDNP-listára [...] ahol jobban keresnek, ott jellemzően kevesebben szavaztak a kormánypárt listájára".[77] Ez túlzottan egydimenziós megállapítás, hiányzik belőle annak a bonyolult kérdésnek a tisztázása, hogy az alapvető szociológiai

75 A Medián közvéleménykutató-cég felméréseit közli: https://telex.hu/belfold/2023/02/03/median-felmeres-szavazasi-szandek-fidesz-ellenzek-valasztas, 2023. február 3. és *Heti Világgazdaság*, 2024. május 9. 10.

76 A HVG.hu 2024. október 17-i adatközlése.

77 Hajdu Miklós: Egyetlen tényező befolyásolja igazán, hogy hol mennyien szavaztak a Fideszre. G7, 2022. április 8. https://g7.hu/adat/20220408/egyetlen-tenyezo-befolyasolja-igazan-hogy-hol-mennyien-szavaztak-a-fideszre

tényezők (életkor, foglalkozás, településföldrajz, végzettség) milyen értékválasztásokkal járnak inkább együtt és miért. Vessük össze az iménti adatokat azzal, hogy a 2024-es önkormányzati választási eredmények tükrében világossá vált: a polgári kerületnek minősülő budapesti másodikban és tizenkettedikben polgármesteri és egyéni képviselői szinten, a civisvárosnak tartott Debrecenben, valamint az északnyugati Győrben és a fővárosi agglomerációs Solymáron pedig EP-lista tekintetében szenvedett veszteségeket a Fidesz–KDNP. Az általános tendencia durván úgy ragadható meg, hogy a hegyvidéki/kertvárosi, tehetősebb részeken szívesen szavaznak az éppen aktuális legerősebb ellenzéki kihívóra. A szociológia itt nem tud egészen egzakt bizonyítékot szolgáltatni, hiszen az értékválasztásról nem beszél. Pedig a települési, korcsoportot érintő, iskolázottsági, kereseti és politikai összefüggésben nincs semmi különös: a Nemzeti Párt értelemszerűen azok támogatását bírja jobban, akik – élethelyzetük, státuszuk miatt – a nemzetállami határok és kormányok védelmét igénylik, míg a Nemzetközi Párt az urbánus-kozmopolita szavazók értékeinek képviselője. Ezt láttuk megnyilatkozni 2016-ban a Brexit-népszavazáson és az akkori, illetve a 2024-es amerikai elnökválasztáson, valamint a 2024-es németországi AfD-előretörés és az osztrák FPÖ sikerének esetében is; melyek alapján kijelenthető, hogy száz év leforgása alatt az eredetileg gazdálkodók és polgárok érdekeit képviselő jobboldal a munkások pártja is lett.

Vegyük sorra a magyar adatokat! 2021-es felmérések szerint a Fidesz akkori, körülbelül 1,8 milliónyi magszavazójának 60 százaléka volt nő, ami összefüggésben áll azzal az adattal, hogy átlagéletkoruk 54,6 év volt (ti. a nők statisztikailag tovább élnek); 38 százalékuk lakott falun, harmaduk nagyvárosban, annál valamivel többen kis- és közepesben; háromnegyednél többen rendelkeztek közülük középfokú végzettséggel, de csak 16 százaléknyian diplomával.[78] Vessük ezt össze azokkal a 2022-es adatokkal, melyek szerint a Fidesz-szavazók majd' fele támogatja a gazdaság állami ellenőrzését, és csak 13 százalékuk nem (ellenzéki oldalon ez 61–10), kulturális értelemben 42 százalékuk vall a nemek, a család és az életmód tekintetében konzervatív és fele annyi progresszív nézeteket (a túloldalon ez az arány 27-47). Előbbi változó, vagyis az anyagi egyenlőtlenség megítélése és az újraelosztás kapcsán településtípus szerint kiugró eltéréseket nem látunk, bár Budapesten kétségtelenül nagyobb, mintegy 69 százalékos többségben vannak a piackritikusok, falun ez a szám 59, a kettő közötti sávban (megyeszékhelyek, illetve kisvárosok tekintetében) pedig 50 százalék körüli. Iskolai végzettség tekintetében szintén nem találunk komoly eltéréseket: az alapfokú és a felsőfokú végzettségűek egyaránt 61 százalékban piackritikusok, a kettő között pedig 52-53 százalékos a többségük. Nem így áll

78 *A Fidesz magszavazók 20 éve.* Republikon Intézet, 2023. április.

a dolog a kulturális tengelyen, ahol már szignifikáns különbségek adódnak: Budapest lakossága a legprogresszívebb (51%) és a legkevésbé konzervatív (21%), ezzel szemben a falusi lakosság 42 százaléka konzervatív és csak negyede progresszív. A két településtípus közötti sávban viszonylag kiegyenlített az arány. Az igazi elmozdulást a végzettség szerinti adatokból fogjuk kapni (mely jellemző egyébként részben korrelál az életkori, a kereseti és a települési viszonyokkal, hiszen a fiatalabbak, a jobban keresők és a nagyvárosiak között több a diplomás), itt ugyanis az áll, hogy a diplomások 44 százaléka progresszív, 25 százaléka konzervatív, az alapokú végzettséggel rendelkezőknél viszont pontosan fordítva: csak a negyedük progresszív, 43 százalékuk konzervatív – vagyis minél magasabb végzettséggel rendelkezik valaki, szignifikánsan annál inkább hajlamos a haladó és kevésbé fogékony a hagyományos nézetekre.[79]

Az előbbi bekezdések alapján ahhoz, hogy a hazai nemzeti blokk társadalmi-politikai alapja szilárd, a politikai fölépítmény pedig stabil maradjon, néhány szempont mérlegelésre érdemes:

1. Először is, a közép- és nagyvárosi lakosság megszólítása nélkül nincs *nemzeti közép*: a 10 és 20 ezer fő közötti, a 20 ezer fő fölötti, valamint a megyei jogú státuszt élvező városokban és a fővárosi kerületekben lakók nélkül veszélyben a kétharmad. Emellett a vidék Magyarországának bázisa is folyamatos meggyőzést, állandó munkát igényel: sem a falu megtartása nem magától értetődő, sem a választókerületekben született kétharmad nem rutinmunka. A Fidesz itt előnyben van, hiszen kormányzati szinten rátermett, pártpolitikusai harcedzettek, szakpolitikai, sőt ideológiai értelemben nála van a fölény.
2. Másodszor ide kapcsolódik, hogy mindez nem egyszerűen kommunikációs ügy (persze az is), hanem tartalmi-politikai kérdés. A viták kezdeményezése és megnyerése, a tagolt, mégis széles körben befogadható üzenetek megfogalmazása csak erősíti a nagy nemzeti kormányzópárt jótékony hegemóniájából fakadó politikai és szellemi vezetőképességet.
3. Végezetül, a hosszú távú cél, vagyis a 21. század egész első felének megnyerése szempontjából nézve könnyen lehet, hogy az ezredfordulós „polgári Magyarország" víziója, majd a 2010-es és 2020-as évek „nemzeti együttműködése" után egy harmadik társadalmi szerződés kidolgozása lehet az, amely az előbbieket szélesebb történelmi keretbe foglalja és magasabb szintre emeli.

79 *Magyarország értéktérképe 2022*. Szerk. Bíró-Nagy András. Friedrich Ebert Stiftung – Policy Solutions, Bp. 2022, 19–33.

A társadalmi többséget ugyanis nemcsak megszerezni kell, hanem megtartani is, s utóbbi a nehezebb. A magyar kormány részéről nem osztályalapon, hanem nemzeti alapon történik a társadalmi-politikai integráció, amely a kormánypártok kereszténydemokrata társadalomfilozófiájából és politikai

tapasztalatából egyaránt következik.[80] Előbbi a szolidarizmuson alapul, utóbbi pedig az ezredfordulós kormányzás társadalompolitikájának logikus, horizontális kiszélesítését jelenti. Mindehhez alapvetően hozzájárul, hogy a magyar jobboldal az egyetlen – történelmi felhatalmazású és történeti horizontú – politikai erő a mai Magyarországon, amelynek átfogó (sőt egyáltalában vett) gondolata van az egész nemzetről és a nemzet egészéről. A politikai képesség, a társadalmi felhatalmazás és a gondolati állomány tehát egyszerre adott ahhoz, hogy a magyar jobboldal formálja Magyarország történelmét.

Márpedig *a történelemformálás korszakos teljesítmény.* A történelmi korszak a politikai rendszerhez képest annyival több, amennyivel a szellem a hatalomnál, az eszme az erőnél, noha utóbbiak nélkül aligha érvényesülhetnek hosszabb távon és maradandó módon az előbbiek. A politikai rendszer alakítja ki a korszak medrét, de a korszak biztosít kulturális keretet a rendszernek. A politikai rendszer maradandóságát, amely a korszakformálás előfeltétele, a társadalmi többség megléte és a vitathatatlan stabilitás biztosítja. A történelmi korszak ezen túl huzamosabb időn keresztül érvényesülő, kulturálisan is meghatározható időszakot, sőt annak korszellemét jelenti, amely fölismerhető stílusegységet hordoz, nyelvi hegemóniát teremt és széleskörű konszenzust vált ki. Hegemónia és konszenzus – íme, a korszaképítés két kulcsszava!

80 Békés: *Nemzeti blokk*, i. m. 109–145.

De mit is jelent részletesebben a már többször szóba került *hegemónia*, amely minőségileg több a dominancia egyszerű mennyiségi fölényénél? A korábban idézettek és elmondottak is utaltak már rá, hogy a hegemónia nem pusztán komoly vetélytárs nélküli, megkérdőjelezhetetlen súlyú hatalom, hanem a konszenzusteremtés és az ennek nevében való vezetés képessége, más szavakkal „a hegemónia létrejöttének feltétele a vezetésre való képesség – a konszenzus elnyerésének értelmében".[81] Ennek az egész kérdésnek a fölvetője Gramsci volt, aki szó szerint úgy fogalmazott, hogy a hegemónia a helyeslés kiváltására való képesség, melyben „a kulturális irányítás mozzanata" a döntő, megkülönböztetve utóbbit a jogalkotástól és az adminisztratív vagy gazdasági vezérléstől. A hegemóniának ez a létfontosságú összetevője alakítja ki a „politikai-szellemi fölény" kettősét.[82] A másik fontos fogalmunk, a *konszenzus* pedig az, amikor a fennálló rendet egyetértés övezi, amely lehet passzív-semleges elfogadás, de aktív-lelkes támogatás is. Ez a fogalom szintén Gramscitól ered, aki hol úgy határozta meg, mint amikor „a lakosság nagy tömegei »önként« hagyják jóvá a társadalmi életnek az [...] irányát", hol úgy, hogy „a kormányzottak egyetértésével való kormányzás".[83] A két fogalom közötti legerősebb

81 Fellegi, i. m. 444.

82 Antonio Gramsci: *Válaszút a pedagógiában.* Szerk. Mario Alighiero Manacorda, ford. Bólyai Imréné. Akadémiai, Bp. 1979, 41, 56.

83 Gramsci: *Filozófiai írások*, i. m. 50, 303.

összefüggést úgy állapította meg, hogy a hegemón rendszer számára a legtöbbek „»jóindulatára« és lelkesedésére szükség van", hiszen a hegemónia voltaképpen ugyanaz, mint a „tartósan szervezett konszenzus".[84]

De menjünk ennél is tovább, és dialektikusan kapcsoljuk össze a két fogalmat, mégpedig napjaink Magyarországára vonatkoztatva, ahol is a fennálló politikai rendszer támogatottsága olyan mértékű, hogy vitathatatlan hegemóniája konszenzusosnak tekinthető, további működése és korszakká válása pedig azt ígéri, hogy a körülötte kialakult konszenzus lesz az, ami hegemónná válik. Ez esetben a politikai hegemóniát magába olvasztó, de azon jócskán túlmenő kulturális hegemóniáról lesz szó.

Ebben az összefüggésben a történelmi erő – mint kormányzó párt, társadalmi tömb és szerves értelmiség egysége – feladata nem más, minthogy a politikai rendszert annak szem előtt tartásával működtesse, hogy a korszak történelmi léptékben megvalósuljon, és azt minél többen önkéntesen és egyöntetűen támogassák. Ez a nagy nemzeti célokkal kapcsolatos nemzeti konszenzus hosszú távú kialakítását jelenti. Ez nevezhető „kulturális társadalmi egységnek" vagy „egységes és nemzeti világnézetnek" is, amelyek önmagukban jelzik a konszenzus össztársadalmi voltát és össznemzeti természetét.[85] A korszak belső szilárdságát az biztosítja, hogy a hosszú

84 Gramsci: *Az új fejedelem*, i. m. 71, 203.
85 Gramsci: *Válaszút a pedagógiában*, i. m. 39, 75.

távú történelmi célokban „elérjük az egyetemleges társadalmi egyetértést" (Guglielmo Ferrero), ez azonban nem minimumprogramot jelent, hanem inkább az egyetértés maximális kibővítését.

Visszaidézve az előszóban írottakat, a puszta hatalomgyakorlásnál jóval több a konszenzussal biztosított uralom, amely nem egyszerűen a politikai dominancia tartóssá válását, hanem széles körű elismerését, jóváhagyását, sőt támogatását jelenti. Ezt eleinte a hegemónia konszenzusos volta biztosítja, idővel pedig a konszenzus hegemóniája nyomatékosítja. Bővebben kifejtve, 1) először a szavazók relatív, majd abszolút többsége támogatja a kormányzó pártot s vele együtt ideológiáját és kitűzött nemzeti céljait: ebben az esetben a hegemónia az, ami konszenzust élvez; 2) aztán idővel olyan mennyiségűvé válik a kormányzó erő körül kialakult hangos, illetve csendes egyetértés, hogy maga a konszenzus válik hegemónná. A rendszer stabilitását kényelmesen biztosítani lehet a konszenzusossá lett hegemóniával, a korszak történelmi színvonalát viszont kizárólag a „hegemónná vált konszenzussal lehet elérni".[86] Egyben ez az a konszenzus, amely legjobban fémjelzi a korszak szellemi alkatát, kulturális komplexumát.

A 2010-es és '20-as években a magyar jobboldal az az egyetlen dinamikus-kreatív politikai erő, amely képes az ország múltját egybefogni, jelenét

86 Szabó Tibor: Gramsci politikai filozófiája. Egy marxista politikus-filozófus arcképéhez. *Társadalmi Szemle*, 1981/1, 69, 72.

formálni és jövőjét alakítani. Ennek struktúrái bő két évtizede pártként rendelkezésre állnak, másfél évtizede mint szilárd állami fölépítmény is előálltak, széles társadalmi alapja biztosítottnak mondható, vezéreszméje konszenzusképes. A domináns kormányzó pártszövetség törvényhozási ereje, valamint az osztályhovatartozástól független nemzeti blokk társadalmi súlya kellő politikai képességet biztosít a magyar jobboldalnak ahhoz, hogy történelmi erőként működjék. Hivatásának konkrét megvalósulása azon múlik, hogy ezeken túlmenően biztosítani tudja-e a folyamatos történelemformálás eredményét, az állandósítva szentesítő kulturális jóváhagyást. Ez akkor következik be, amikor *a jelenlegi konszenzusos hegemónia a jövőben hegemón konszenzussá növekszik.*

RENDSZERBŐL KORSZAK

PERMANENS KORMÁNYZÁS

Egy rendszer akkor lesz korszakká, amikor a kormányzás szellemével megegyezik a kor szelleme. Ez nem más, mint egy nagy történelmi egység létrejötte. Ennek vannak időbeli és intellektuális feltételei, melyek mindegyike akkumulálódik a kormányon töltött évek, évtizedek során. A magyar történelem hosszú távú, évszázados történelmi-politikai mintázatába illeszkedik Orbán Viktor 2010 óta tartó, folyamatos kormányzása. Mindez nem független azoktól a társadalmi-kulturális trendektől, amelyek korszakos érvényre emelik az egyes rendszereket. A rendszerváltoztatás utáni magyar politikatörténet eddig eltelt 35 éve mennyiségében már alkalmas rá, hogy emberöltőnyi idejét történeti horizonton vizsgáljuk, azaz önmagában véve vegyük szemügyre, de arra is, hogy elhelyezzük a modern magyar politikatörténet két évszázadnyi keretében. Ezt erősíti meg 2010-től elkezdődő szakaszának egységben való szemlélete, amely ismét nemcsak önmagába zártan érdekes, hanem az elmúlt egy-másfél évszázad folyamataival összevetésben is. Mindennek elébe vágva: a Nemzeti Együttműködés Rendszere nem történelmi kisiklás, hanem a magyar politikatörténet hosszú távú ciklusainak rokona, legújabb felvonása. Egy ilyen hosszú és stabil kormányzás magától értetődően kínálja föl a korszakosság elismerését, főleg, ha a regnáló rendszer folyamatossága a mennyiség mellett minőségi jegyeket is magán hord.

A történelem ideje

Fernand Braudel, az Annales-iskola másodgenerációs vezetője a humántudományok egységére fölszólító neves tanulmányában fogalmazta meg a „hosszú időtartam" (*longue durée*) szem előtt tartásának szükségességét, amely egyesíthetné az „embertudományok" legkülönbözőbb művelőinek – köztük antropológusok, földrajzosok, szaktörténészek, régészek, szociológusok – távlatos perspektíváját.[87] E módszertan alapján írta ő maga is leghíresebb műveit, amelyek a „hatalmas és lassú történelmet" a földrajzi tér viszonylatában (*A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában.* 1949), a gazdasági összefüggéseket pedig a „történelem komplex tömegében" helyezték el (*Anyagi kultúra és kapitalizmus a 15–16. században.* 1967). A társadalom, a gazdaság és a politika eseményfolyama ebben a felfogásban a történelem sok évszázados, javarészt változatlan medrében zajlanék.

Braudel klasszikussá vált szövegében többféle időt állapít meg, amit „a társadalmi idő pluralitásának" nevez, és úgy véli, hogy a személyes idő, avagy a mikrotörténet és az ennél tagoltabb eseménytörténet idejével szemben föl kell ismernünk „a hosszú idő kivételes értékét". Bővebben arról van szó, hogy megkülönböztette egymástól 1) a mindennapi élet

87 Fernand Braudel: A történelem és a társadalomtudományok [1958]. *Századok*, 1972/4–5; Takács Erzsébet: Struktúra, mélységszint vagy hosszú időtartam? *Századvég*, 2006/2.

rövid idejét, amely „a krónikás, a zsurnaliszta ideje", aztán 2) az ennél hosszabb, évtizedes-negyedszázados időtartamú, ciklusokat tartalmazó időt, amelyben ritmusok és konjunktúrák bontakoznak ki, ennek tipikus példája a Kondratyev-ciklus vagy a demográfia trendek, és végül 3) a százados tendenciákat hordozó hosszú távú történeti időt, amelyet olyan masszív, nehezen változtatható struktúrák határoznak meg, mint a biológiai összefüggések, az éghajlati hatások és földrajzi korlátok. Ez utóbbiak közé számította azt, hogy hozzájuk „hasonló folytonosságok és továbbélések megtalálhatók a kultúra területén is", mint amik felelősek az emberi magatartás hosszú időtartamú folytonosságaiért, korszakokon is átívelő koherenciájáért, állandó mintázataiért, amiket a paradigmáknál is nagyobb léptékű világképek viszonylag mozdulatlan szellemi konstrukciói rögzítenek.

A felszínes jelenségek a középtávon meghatározó eseménysorokba illeszkednek, mely utóbbiak a történelem tartós meghatározottságai, vagyis metastruktúrái között mennek végbe – így épül föl az idő rendje. Braudel utóbbiak kapcsán egyik előadásában azt mondta, hogy „a világnak létezik valamiféle mögöttes, mély történelme".[88] A háromféle idő és különböző vonzatai a következők:

88 Fernand Braudel: *A világ ideje* [1976] = Uő.: *A kapitalizmus dinamikája.* Ford. Ábrahám Zoltán – Tóth Gábor. Európa, Bp. 2008, 93.

TÁV	rövid	közép	hosszú
IDŐ	mindennapi	konjunkturális-ciklikus	történeti
JELENTŐSÉG	taktikai	stratégiai	történelmi
POLITIKA	kormány	rendszer	korszak
ESZME	ideológia	világnézet	világkép

Jól látható, hogy a hétköznapi időhöz képest mennyivel hosszabb lélegzetű a gazdasági-szociológiai idő, és mindkettőnél mennyivel terjedelmesebb a történész ideje, amely az egyes történéstől nemcsak az eseményekig vagy azok sorozatáig jut el, hanem az őket kanalizáló struktúrákat is egyben látja. Braudel érzékletes megfogalmazása szerint „a történelem különféle idői között a hosszú idő terjedelmes, bonyolult [...] Elfogadása a történész számára annyit tesz, hogy [...] hozzá kell szoknia a lassúbb, néha csaknem egészen mozdulatlan időhöz".[89] A hosszú időtartam, azaz a történeti idő rokonai a statisztika hosszú idősorai és a nemzetközi megatrendek, míg a szakaszolásra szolgáló korszakokat a braudeli struktúrák mintájára működő történelmi mintázatok határozzák meg. A hosszú távú, akár évszázadok során átöröklött struktúrák által meghatározott folyású időn belül helyezkednek el tehát a hasonló mintázatokkal leírható történelmi ciklusok, amelyek legkönnyebben a korszakok formájában ragadhatók meg.

89 Braudel: *A történelem és a társadalomtudományok*, i. m. 995.

A politológus ideje a konjunkturális-ciklikus temporalitásban megy végbe, ez a politikai rendszerek, azaz a választási ciklusokon átívelő jogi és gazdasági összefüggések vizsgálatának ideje. A rendszerjellemzők összegyűjtése viszont már arra képesít minket, hogy átlépjünk a történész idejébe, ahol a hosszútávon érvényesülő társadalmi-történelmi struktúrák vizsgálatára is lehetőség nyílik. A vissza-visszatérő vagy éppen soha el nem tűnő történelmi mintázatok évszázadokat kötnek össze, és ha más formában is, de meghatározzák az egyes korszakok politikatörténetét. Ilyen maradandó politikai struktúra a nagy kormánypártok – politológiai szakszóval élve domináns pártok, a politikai szociológia nyelvén kifejezve társadalmi gyűjtőpártok, kevésbé szabatosan néppártok vagy rendszerpártok – több évtizedes uralma is. Idehaza már 2014-ben felderengett, hogy a hazai vezető kormánypárt karaktere „a magyar politikatörténet nagy centrumpártjaira emlékeztet, pályája jól illeszkedik a magyar históriából ismert vonulatba, amelynek egyik ismérve, hogy a nagy történelmi fordulatokat követően a sokpárti versenyt többnyire egypárti (domináns párti) hatalomgyakorlás váltja fel. Ilyen szemüvegen át a Fidesz 2010 utáni kormányzása csak visszatérés a hagyományhoz, a magyar múlt fősodrához."[90] Különösképpen az elmúlt években olvasni olyat, hogy „az 1990 után induló demokratikus fejlődés nem tudta megtörni

90 Wéber, i. m. 371.

a magyar politikai fejlődés szerkezetét, amely újra és újra előhívja a régi pártmodellt [...] Magyarországon a domináns pártrendszer létét a nagyjából azonosan ismétlődő struktúrák és mentális viszonyok támasztják alá"; ezek örököse-kedvezményezettje lenne a Fidesz.[91] Szó szerint történelmi időket élünk tehát.

Mit is nevezünk *domináns párt*nak? Olyan politikai formációt, de azt is mondhatjuk, hogy történelmi erőt, amely 1) legalább három alkalommal nyeri meg minimum abszolút többséggel a választást (és teszi mindezeket természetesen olyan parlamentáris demokráciában, amelyben demokratikus versengés és pártpluralizmus érvényesül), 2) ennek eredményeképpen bő törvényhozási többséggel bír a törvényhozásban, 3) mindezeknek köszönhetően folyamatosan, parlamenti ciklusokon átívelően és stabilan kormányoz, 4) élén egy tekintélyes politikus, valóságos államférfi áll. A négy jellemzőn végigmenve hazai viszonyaink között azt látjuk, hogy a Fidesz–KDNP két különböző választási rendszerben egymás után négyszer aratott kétharmados választási győzelmet, törvényhozási többsége megkérdőjelezhetetlen, amely tükrözi társadalmi támogatottságát, hiszen 2010 óta a parlamenti választásokon – mint azt a korábbi fejezetben láttuk

91 Csizmadia Ervin: *Jelenkortörténeti és történeti perspektíva = Uralkodó párt – A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban.* Szerk. Csizmadia Ervin – Lakatos Júlia – Novák Zoltán. Gondolat – Méltányosság Politikaelemző Központ, Bp. 2021, 244.

– legfőbb ellenfele támogatottságának minimum másfélszeresét érte el, kormányzása immár tizenöt éve folytonos és folyamatos, Orbán Viktor pedig túl azon, hogy 1988 óta működő pártja egyik alapító tagja, első ízben 1993 és 2000 között elnökölte, majd 2003 óta megszakítás nélkül vezeti.

Az eddigiekből is látszik, hogy egy domináns párt az időbeli mennyiség és a politikai minőség jegyeit egyaránt magán hordozza, másként mondva, a hatalmi és a vezetési képesség egyaránt jellemzi. A domináns párt kettős értelemben is a társadalom vezető, kormányzó ereje, úgy értve, hogy a kormányzást a hegemónia folyamatos biztosításának és a konszenzus állandó elnyerésének művészeteként egyaránt gyakorolja. Parlamentáris demokráciában magától értetődő, hogy a támogatást folyamatosan biztosítani és szervezni szükséges, hiszen a választásokon többséget kell szerezni, ami nem megy legitimáció nélkül. Az is magától értetődő, hogy a *dominánspárti rendszerben a megingathatatlan hegemónia szükségképpen vitathatatlan konszenzussal párosul.* A nagy nemzeti ügy egyedülálló képviseletében azonban nem lehet megpihenni, a történelem nem ér véget, a győzelmek nem rutinszerűen jönnek, a támogatást folyamatosan el kell nyerni és egyre csak bővíteni.

A megszakítottság helyett a folytonosságra való koncentrálás, a mégoly látványos, de talán csak felszínes szakadások mellett a mélystruktúrák kontinuitására fordított figyelem meghálálja magát, amikor a történelmet – annak is legalább egy-két

évszázados szakaszát – egyben szeretnénk felfogni, mert szem előtt tartjuk, hogy „a mai idő egyszerre veszi eredetét a tegnapban, a tegnapelőttben és a régmúltban" (Braudel). A szabott fizikai-biológiai keretek – mint a földrajzi körülmények, a népességszám és a geopolitikai kontextus – között kialakult, eredetüket akár egy egész évezreddel korábban meglelő kollektív beidegződések, néphagyományok, társadalmi szokásos és történelmi örökségek olyan mintákat alakítanak ki, amelyek kulturális gravitációs ereje jóval súlyosabb, mint gondolnánk, sőt egy ideig még akkor is tovább hatnak, amikor kiváltó körülményeik s éltető közegük végleg a múlté lett. Egy-egy történelmi léptékkel mért politikai folyamat, mint amilyen egy állam létrehozása, egy népcsoportból egy nemzet kialakulása vagy a társadalmi rend létrejötte – Gramsci egyik találó kifejezésével élve – „hosszú történelmi folyamat" (*processo a lungo termine*).

Hosszú kormányzás

A modern magyar politikatörténetben könnyen felismerhetjük, hogy huzamosabb időbeliségű ciklusok bontakoznak ki. A modern magyar politika például kétszáz éve vette kezdetét a reformkor 1825-ös megindításával. Az ennek eredményeként megszülető, a nagy korszakból származó kifejezéssel élve „magabíró" magyar belpolitika eszméje – kisebb megszakításokkal – éppen száz éven keresztül érvényesülhetett (1848–1948). Ezen belül fél évszázadig tartott az Osztrák–Magyar Monarchia magyar felének alkotmányos élete (1867–1918) és negyedszázadig a független Magyar Királyságé (1920–1944). Ezek voltak azok a politikatörténeti keretek, amelyek között a történetpolitikailag megragadható kisebb-nagyobb ciklusok lezajlottak, a különböző önkényuralmak, megszállások és a nyomukban járó puccsok által meg-megszakítva. Míg a magyarság nagy forradalmai, 1848 és 1956 az alkotmányos szabadság kivívásáért folytak és ezért szabadságharccal folytatódtak, az idegen megszállások (az 1944-es német és a rögvest rákövetkező szovjet) államcsínyekkel és totalitárius diktatúrákkal jártak együtt, éppen ezért metszhetők ki a számukra tanulságot hordozó történeti időből.

Most tehát ahhoz a két, egymással közjogilag és politikai kultúráját tekintve is folytonos korszakhoz kell fordulnunk, amely vitathatatlanul megfelel annak a követelménynek, hogy szerves hazai történelmi fejlődés eredménye. A polgári korszakban egy ilyen hosszabb ciklusról tudunk, amely az 1918-tól 1920-ig tartó forradalmi-ellenforradalmi intermezzót leszámítva összességében a kiegyezéstől a német megszállásig tartott, vagyis 1867-től egészen 1944-ig. Ennek első ötven éve a hazai és regionális körülmények figyelembevételével egyaránt jól leírható a „dualizmus kora" (Gratz Gusztáv) kifejezésével, az utolsó huszonötöt pedig Horthy-korszaknak szokás nevezni. Mindkét időszakra jellemző az egyenlet, mely szerint *a nagy korszakok hosszú*

kormányzással járnak együtt, előtte-utána rövidebb kormányfőségekkel. Ezek a hosszú, minimum egy évtizedig tartó kormányzások nemcsak önmagukban rendszeralapítók, hanem a nekik keretet adó korszakot is meghatározzák. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy a Ferenc József-i kor magyar politikai rendszere Tisza Kálmán kormányzása alatt alakult ki, a Horthy-korszakot pedig – már csak önképe szerint is – a Bethlen-rendszer konszolidálta.

Az ötven évig tartó dualizmus idején hazánkat egy híján húsz miniszterelnök vezette, személyüket tekintve 16 ember, hiszen a kormányfők közül hárman másodjára is visszatértek a végrehajtó hatalom csúcsára (a kinevezett, de kormányt végül nem alakító Hadik Jánost és gróf Károlyi Mihályt most nem számítjuk). Közülük Tisza Kálmán töltötte be tisztségét legtovább, 1875. október 20-ától egészen 1890. március 13-ig, azaz öt hét híján összesen 14 és fél évig. Az őt megelőzők és a rákövetkezők kormányon töltött ideje élesíti a kontrasztot. Előtte öt kormányfőt számolhatunk össze, akik közül az első dualizmus kori miniszterelnök, gróf Andrássy Gyula négy évig (1867–1871) maradt pozíciójában, négy másik viszont csak fél-másfél esztendeig. A Tisza Kálmán után jövő három kormányfő közül kettő csupán két és fél évet, egyikük pedig több mint négyet bírt, majd következett a „Széll-csend", azaz Széll Kálmán végre belpolitikai megnyugvást és állandóságot hozó századfordulós regnálása (1899–1903). Aztán a dualizmus utolsó 15 évében, vagyis 1903-tól az „őszirózsás forradalomnak" nevezett államcsínyig

összesen kilenc miniszterelnök követte egymást, akik közül Wekerle Sándor és gróf Tisza István duplázott. Előbbi összesen közel fél évtizedet töltött kormányon, utóbbi első, 1903 végétől 1905 közepéig tartó, azaz másfél évnél hosszabb kormányzása után 1913 közepétől egészen 1917 közepéig újabb bő négy évet.

Az előbbieket érdemes kiegészíteni azzal, hogy egyesegyedül Tisza Kálmán kormányzata volt parlamenti ciklusokon átívelő, hiszen ő egymás után öt alkalommal nyert választást (1875, 1878, 1881, 1884, 1887), ebből négyet kormányról, először 80 százalékos, utoljára 63 százalékot meghaladó, közte háromszor abszolút többséget szerezve a Képviselőházban. A fia által Nemzeti Munkapárt néven újraalapított kormánypárt 1910-ben húsz képviselővel maradt el a kétharmadtól. Vessük össze ezt azzal, hogy az 1872–1875 közötti válság egyetlen parlamenti ciklusra esett, mely alatt négy miniszterelnök váltotta egymást, az 1910-es választások eredményeként létrejött, majd a világháború miatt meghosszabbított törvényhozási ciklusban pedig nem kevesebb, mint öt kormányfője volt az országnak.

A Horthy-korszakban tíz miniszterelnöke volt az országnak (Keresztes-Fischer Ferenc ideiglenes regnálását és az 1944. március 19. utániakat nem számolva), személyében kilenc politikus révén, hiszen gróf Teleki Pál kétszer töltötte be a tisztséget. Gróf Bethlen István 1921. április 14-től 1931. augusztus 24-ig volt Magyarország miniszterelnöke, azaz egyhuzamban tíz év, négy hónap és egy hétig

(összesen 3784 napon keresztül). Előtte ketten vitték az ügyeket, szó szerint, hiszen Simonyi-Semadam Sándor pár hónapig volt ügyvezető, Teleki pedig hamar belebukott az első királypuccsba. Bethlen után heten következtek, de közülük csak egyedül Gömbös Gyula huzamosabb ideig, szinte napra pontosan négy évig (1932–1936), a többiek ennél kevesebbet töltöttek kormányon: ketten nagyságrendileg fele ennyi időt (Darányi Kálmán, Teleki másodjára, Kállay Miklós), hárman pedig egy esztendőt vagy annyit sem (gróf Károlyi Gyula, Imrédy Béla, Bárdossy László).

Parlamenti ciklusok tekintetében itt úgy áll a helyzet, hogy kormányfői pozícióból egyedül Bethlen nyert választást kétszer is, 1922-ben és 1926-ban (Gömbös egyszer, 1935-ben), előbb 57,4 százalékos nemzetgyűlési arányt szerezve pártjának, amelyet két kisebb keresztény frakció társulásával 64-re bővített, utóbb viszont egyedül is a mandátumok közel 70 százalékát kapta, amelyet a legitimisták segítségével 83 és fél százalékra növelt. Szintén Bethlen volt az egyetlen, aki két teljes ciklust kitöltött (1922–1926 és 1926–1931), míg az őt megelőző 1920–1922-es törvényhozási ciklusban vele együtt hárman, a rákövetkező 1931–1935-ösben ketten, az 1935–1939-esben pedig – amelyet az újabb világháború miatt ekkor is meghosszabbítottak – törvényes körülmények között négyen voltak miniszterelnökök.

És akkor nézzük a mát! A rendszerváltoztatás óta ezidáig személyüket tekintve hét kormányfőnk

volt, közülük ciklusokon átívelően ketten: igaz, Gyurcsány Ferenc csupán két – és akkor is – csonka ciklusra, Orbán Viktor viszont immár ötödik ciklusát tölti, a 2010 óta tartókat egyfolytában. Orbán első, 1998 és 2002 közötti ciklusa előtt hárman voltak miniszterelnökök, azt követően ismét hárman, azóta viszont mindvégig ő. Így kormányon töltött ideje úgy néz ki, hogy 1998. július 6. és 2002. május 27. között a „polgári kormány" élén állt, aztán 2010 április–májusától kezdve még négyszer választották meg, rendre kétharmados törvényhozási felhatalmazással. Miután jelenlegi ciklusa 2026 tavaszáig tart, 2010. május 29. óta folyamatosan kormányozva ő a történelmi rekorder. A Tisza Kálmán által felállított 14 év, 4 hónap és 24 napig tartó (összesen 5258 napos) egybenkormányzási csúcsot Orbán Viktor 2024. október 21-én haladta meg. A történelmi korrektség és a teljesítmény dimenzionövekedésének kedvéért jegyezzük meg, hogy Tiszta Kálmán mindössze egyszer kapott kétharmadot meghaladó parlamenti felhatalmazást, a választások pedig akkoriban sem titkosak, sem általánosak, sem egyenlőek nem voltak. Az 1874. évi XXXIII. tv. értelmében csak a 20. életévüket betöltő vagyonos férfiak szavazhattak, azaz mindösszesen a lakosság 6 százaléka; ehhez képest ma országgyűlési választásokon – a 440 ezer levélszavazásra jogosultat is beleértve – több mint 8,1 milliónyian jogosultak voksukat betöltött 18. életévhez és állampolgársághoz kötve egyenlően és titkosan leadni.

A rendszerváltoztatás utáni időszak tekintetében is érdemes megnézni, miként alakultak a miniszterelnöki megbízatások és a parlamenti ciklusok! Utaltunk már rá, hogy Horn Gyulán és Orbán Viktoron kívül nem volt olyan kormányfője az országnak, aki kitöltötte volna megbízatási idejét: Antall Józsefet halála akadályozta meg ebben, akit jó fél évig Boross Péter követett; a 2002 és 2010 közötti időszakban három szocialista miniszterelnök váltotta egymást, hiszen Medgyessy Pétert bő két év kormányzás után Gyurcsány Ferenc belső pártpuccsal eltávolította, hogy ő vihesse végig a ciklus szűkebb második felét. Miután a rendszerváltoztatás utáni időszakban odáig egyedülálló módon kormányzati pozícióból megnyerte a 2006-os választást, másodjára végül mindössze három évig maradt, hiszen 2009 áprilisában helyét afféle csődgondnokként Bajnai Gordon vette át a fennmaradó több mint egy évre. Az egyes kormányok mögötti parlamenti többség mértéke szintén figyelemreméltó: az 1990 és 2002 közötti választások eredményeként ismételten csak Horn Gyula és Orbán Viktor kormányozhatott alkotmányozó többséggel, előbbi 72 százalékkal egyciklusnyi, utóbbi viszont négyciklusnyi időre, először a mandátumok 68, aztán kétszer is 66,8, legutoljára 67,8 százalékát szerezve meg. Ehhez képest Antall József és Boross Péter mögött 59 százalékos, Medgyessy Péter, illetve Gyurcsány Ferenc mögött 51 százalékos többség állt, majd újraválasztása után a parlament tagjainak 54 százaléka választotta miniszterelnökké, amely Bajnai Gordon mögött is fölsorakozott.

A nagy korszakok nagy pártjai, azaz a magyar politikai rendszerben is megfigyelhető dominánspárti történeti mintázat képviselői azonos funkcióval és közös ismertetőjegyekkel rendelkeznek: egytől egyig nagy kormányzó pártok és néppártok, és ennyiben mindannyian reprezentánsai „a magyarság hagyományos nemzeti centrumgondolkodásának" (Csurka István). A Fidesz–KDNP és az 1875-től 1906-ig működő Szabadelvű Párt, az 1910–1918 között kormányzó Nemzeti Munkapárt, illetve az 1922 és 1932 közötti Bethlen-féle Egységes Párt (teljes nevén Keresztény-Keresztyén Földmíves-, Kisgazda- és Polgári Párt) közötti hasonlóságok mellett azonban különbségek is akadnak, mégpedig előbbi javára. A három utóbb fölsorolt történelmi párthoz képest a Fidesz működése, szerkezete és bázisa ugyanis még szilárdabb. Egyfelől a dualizmus első „örökös kormánypártjának" ingadozó teljesítményével szemben a Fidesz–KDNP 2010 óta minden alkalommal kétharmaddal nyerte a választásokat, másfelől a kormánykoalíció vezető erejét adó Fideszben a Tisza- és Bethlen-pártban megszokott klikkesedés, frakciózás és disszidencia távolról sem jellemző, amint a belső pártrendszerváltás sem, mint amilyennek 1931–32-es levezénylése Gömbös Gyula nevéhez fűződött.

A hosszú kormányzás történelmi és alkotmányjogi okokból kifolyólag a több cikluson keresztül érvényesülő, stabil regnálást lehetővé tévő II. világháború utáni nyugat-európai néppártokra jellemző. Gondoljunk csak Franciaországra, azon belül is

Charles de Gaulle évtizedére (1959–1969), a szocialista François Mitterrand (1981–1995) tizennégy, vagy a konzervatív Jacques Chirac (1995–2007) tizenkét évig tartó elnökségeire, akik mindannyian két alkalommal nyertek választást, közülük egyet kormányról. A Német Szövetségi Köztársaságban a kereszténydemokrata Konrad Adenauer tizennégy évig (1949–1963), Helmuth Kohl (1982–1998) és Angela Merkel (2005–2021) viszont nem kevesebb, mint tizenhat évig volt kancellár, igaz utóbbi nem tisztán CDU–CSU összetétellel, hanem nagykoalícióban. Az Egyesült Államok alkotmánya két ciklusban maximalizálja az elnöki hivatal betöltését, így ott nem beszélhetünk európai értelemben vett hosszú kormányzásról, másutt viszont igen: a juszticionalista Juan Perón például három alkalommal is betöltötte Argentína elnökének tisztségét (1944–1945, 1946–1955, 1973–1974), összesen 11 év 4 hónapig kormányozva az országot; Dzsaváharlál Nehru, a független India első miniszterelnöke pedig 1947-től egészen 1964-ig szolgálta hazáját. A nagy domináns kormánypárt megléte szintén nem kivétel, hanem inkább szabály, és még csak nem is jobboldali-konzervatív előjog. Gondoljunk csak a Svéd Szociáldemokrata Munkáspárt megszakítás nélküli 20. századi kormányzására (1936–1976, 1982–1991, 1994–2002) és Japánban a centrista Liberális Demokrata Párt uralkodására, amely 1955-ös megalakítása óta a mai napig kormányoz, mindössze másfél ciklusnyi kivétellel (1993–1994, 2009–2012). A világ leghosszabb egy-

ben kormányzását két párt mutathatja föl: az első helyezett a szingapúri Népi Akciópárt, amely 1959 óta folyamatosan hatalmon van, a második a mexikói Intézményes Forradalmi Párt, amely az 1929 és 2000 között eltelt 71 évben adott elnököt.

Rendszerekből korszakok

A történelemben, pláne a politikatörténetben, a korszakolás mindennél fontosabb, mindez nemcsak az évszázados történeti képződmények (állam, egyház, rendek, osztályok, intézmények, szellemi áramlatok) fejlődésének egyben tartását könnyíti meg, amely a történész számára könnyebbséget jelent, hanem felfedi a folyamatosság, az áthagyományozódás és a meg nem szakítottság jegyében álló folyamatokat.

Az elmúlt ezer évünk például két részre osztható: Mohács előtti és azt követő korra. Az első ötszáz év, 1000 és 1526 között, dinasztikus alapon könnyen tovább szakaszolható: első háromszáz évében az Árpád-házi királyok uralkodtak, aztán a vegyesházi királyok jöttek (hosszabb ideig Anjouk, Luxemburgiak, Hunyadiak, Jagelló-házbéliek); a kettő közötti hasonlóságot az adta, hogy a középkori Magyar Királyság független állam volt, sőt bizonyos korokban közép-európai birodalomként – fegyverrel, házassággal, hűbéri viszonnyal – maga integrált szomszédos területeket (Sziléziától Halicsig és Havasalföldtől Lengyelországig). A második ötszáz év a három

részre szakadással (1541–1686), ennek végpontján a Szent Korona országainak 1699-es visszafoglalásával, majd a rákövetkező, Habsburg-birodalomban töltött két és negyed századdal szakaszolható, mely utóbbi utolsó ötven éve alkotmányos királyságként telt az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között (1867–1918). A trianoni Magyarország a korábbi, évezredes magyar állam területének harmadát bírhatta, hiszen a történelmi Magyarországgal perszonálunióban élő Horvátországot nem is számítva elcsatolták 67 százalékát. Az a Magyarország, amely 1920-ban restaurálta a királyságot, és visszatért a dualizmus alapvető alkotmányjogi konstrukciójához, immár birodalmaktól független, önálló, szuverén nemzetállam volt. Az elmúlt száz év magyar mérlege úgy fest, hogy 1920 és 1944 között nemzeti függetlenségünk és szuverenitásunk teljességével bírtunk, 1944/45 és 1989/91 között egyikkel sem, a rendszerváltoztatás utáni harmincöt év első két évtizedében – az EU- és NATO-csatlakozás ellenére is – a függetlenséggel igen, de a szuverenitással csak hellyel-közzel, majd 2010 óta immár ennek visszaszerzése, illetve megvédelmezése, sőt bővítése történik. Ez a szuverenitás-szempontú korszakolás segít minket mintegy keresztbe metszve értelmezni a mögöttünk hagyott tíz évszázadot.

A politika stratégiai horizontja a történelem láthatárán fekszik. Egyetértéssel idézzük Klebelsberg Kunó szavait: „A jó megértéshez mindig kell egy kis történelem." Az idősíkok megkülönböztetése politikai szempontból nagyon is hasznunkra válik,

különösen, ha az évszázados mintázatokat is észrevesszük. A Braudel-féle történelmi időt szem előtt tartva, nem túlzás például választanunk Mátyás király (1458–1490) korát, vagyis a 15. század második felét, amikor a maradandónak bizonyuló történeti mintázatok a maihoz nagyon hasonló bel- és külpolitikai viszonyokat teremtettek, gondoljunk csak a nagyhatalmak ütközőzónájában regionális szövetségi rendszert teremteni akaró, centralizált államot vezető fejedelemre. Szintén állandó motívumnak tekinthető a Tisza- és Bethlen-kabinetek munkája, hiszen a maguk domináns pártjával és nemzeti célkitűzéseikkel ezek is rendszeralapítók voltak, mégpedig egy annál is hosszabban érvényesülő korszak keretében. Úgy is mérhetjük a politikai időt, hogy pontosan kétszáz éve kezdődött a belső modernizáció (*haza és haladás*) terve, és az ebből kinövő magabíró Magyarország programja, vagyis az 1825-ben induló reformkor, és száz évvel ezelőtt folyt a Trianon utáni „újjáépítés korszaka", ahogyan Klebelsberg 1931-ben elnevezte. A 2010-es és '20-as években pontosan ugyanezek a nagy nemzeti célok aktuálisak.

A magyar politikatörténet faggatása itt is segítségünkre van, hiszen a Tiszák és Bethlen kapcsán ugyanazokat a jellemzőket gyűjthetjük össze egy-egy korszakos politikai vezetés tekintetében. Ezek nem sokban térnek el a dominás pártok felismerésénél már használt kategóriáknál és némi kiegészítéssel a következők: huzamosabb időn keresztül érvényesül, stabilitás jellemzi, erős és egységes

kormánypárt biztosítja a kormány parlamenti többségét, karakteres-karizmatikus államférfi gyakorolja a hatalmat, valamilyen nagy nemzeti feladatra vállalkozik, és már a korban meghatározható (gyakran építészetileg, kulturálisan is kifejeződő) szellemi áramlatot hordoz, de a későbbiekben biztosan kialakul a rá jellemző közös emlékezet. Utóbbi kapcsán nem egyszerűen az örökös nosztalgia közismert megfogalmazásairól – boldog békeidők, régi szép idők – van szó, hanem ennek politikai lehorgonyzásáról is (Ferenc József-i kor, viktoriánus kor, vilmosi kor). Mivel a (párt)politikai kívánalmak érvényesülését már láttuk, következzenek most a (kor)szellemtörténeti jellemzők!

Kormányzástechnikai adaléknak tűnik, de jóval több annál, hogy a korszakos kormányzás stratégiai látásmódot és a nagy nemzeti célok szisztematikus megvalósítását követeli meg. Jó példaként kínálkozik erre, hogy miután a kormányzó 1921. április 14-én Teleki Pál után Bethlen Istvánt nevezte ki kormányfőnek, kormányprogramot hirdető bemutatkozó beszédét azzal kezdte, hogy kijelentette, „tisztában kell lennünk azzal, hogy egy nemzet életének vagyunk az őrei, nem osztályoknak, nem felekezeteknek, nem pártoknak, nem egyéni érdekeknek, hanem kizárólag a nemzet érdekének".[92] Regnálása évtizedére néhány évvel később úgy emlékezett vissza, hogy lépcsőzetes tervének végrehajtása kö-

92 Közli *Bethlen István beszédei és írásai*. Genius, Bp. 1933, 155–156.

zepette mindig a nagy nemzeti célt tartotta szem előtt. Mint írta:

> „Tízévi miniszterelnökségem [...] a megoldásra váró feladatok szempontjából, három korszakra osztható. Azért háromra, mert a problémák csak bizonyos sorrendben, egymásután voltak megoldhatók. Az első időszak feladata a nemzet lelki összhangjának helyreállításából és a politikai vezetés kellő újjászervezéséből állott. A jogrend helyreállítása az egész vonalon, a mérgező hatású antiszemitizmus leküzdése, az összefogás szükségének a hirdetése, a kalandos politikai vállalkozások kiküszöbölése, az ipari munkásosztály lecsendesítése igen sok gondot adott, különösen a feladatok lélektani megoldása szempontjából. A politikai vezetés újjászervezése érdekében gondoskodni kellett viszont idejüket múlt történelmi pártok likvidálásáról és a nemzet intelligens és politikával foglalkozó rétegeinek új irányban való összefogásáról, a régi pártokhoz való tartozásra való tekintet nélkül. Új guvernamentális pártot kellett alapítani a kisgazdatársadalom demokratikusabb rétegeinek bevonásával. Gondoskodni kellett a parlamenti viszonyok konszolidálásáról. A választói jognak, a házszabályoknak a reformja, a felsőháznak a reformja és az országgyűlés új életre keltése, a szociáldemokráciával való *modus vivendi* megteremtése, a keresztény katolikus párttal való kollaboráció megszervezése voltak az egyes *etapp*jai ennek a munkának.

Az eredmények, végső elemzésben, egy jól átgondolt és megfelelően funkcionáló politikai rendszert létesítettek, amelyben volt politikai vezetés és irányító gondolat. [...] Miniszterelnöki működésem második korszaka a pénzügyi és gazdasági rekonstrukció nagy és nehéz problémájának volt szentelve. [...] A világkrízis bekövetkeztéig a pénzügyi rekonstrukció munkája folytán mégis viszonylagos gazdasági virágzás érája vette kezdetét, amely teljes mértékben igazolta a követett gazdasági politikát. [...] Csak a belső politikai konszolidáció és utána a pénzügyi rekonstrukció sikeres keresztülvitele, ezzel együtt felszabadulásunk a katonai és pénzügyi ellenőrzés alól, nyitottak szabadabb utat az aktívabb külpolitika számára, amely az elnökletem alatt működő kormány harmadik korszakának a jellemvonása és amelynek feladata lett volna, hogy nagy nemzeti problémáink megoldását fokozatosan előkészítse. [...] Derékban törte ketté a munka folytatását azonban a világgazdasági krízis elmélyülése és következményeképpen a magyar pénzügyi és gazdasági erők leromlásának a bekövetkezése. [...] Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy egy nemzet életében gazdasági krízisek lehetnek rövidebb-hosszabb ideig tartó kellemetlen jelenségek, melyek sok rombolást végezhetnek, de végeredményben a nemzetek élete felett állandóan nem uralkodhatnak. Elmúlásukkal a nemzet igazi nagy életproblémái megint előtérbe lépnek és átveszik uralmukat. Végzetes hiba volna részünkről, ha a mai bajok orvoslását olyan utakon keresnők, amelyek elsőrendű nemzeti feladataink megoldását későbbi időpontban megnehezítenék és ha abból a célból, hogy átmeneti nehézségeket leküzdjünk, feláldoznánk fontos nemzeti érdekeket, amit később soha többé nem volna helyrehozható."[93]

A kormányfői számvetés az összeomlás, aztán a „forradalmak" és a rájuk érkező, sokszor nem kevésbé negatív reakciók által súlyosbított trianoni kiinduló helyzetet vette alapul, annak minden kedvezőtlen katonai, diplomáciai és pénzügyi vonatkozásával együtt. Erre következett rá az 1923-as finanszírozási krízis, majd az 1929-ben kezdődő nagy gazdasági világválság, amelynek nem maradt el a nemzeti reorganizációt megakasztó hatása. Mégis, a jogrend helyreállítása, az alkotmányosság biztosítása, a társadalmi nyugalom megteremtése (konszolidáció), valamint a gazdasági bővülés, sőt a külpolitikai mozgástér növelése (rekonstrukció) 1921 és 1931 között fokról fokra lehetővé tette a talpra állást.

A háromlépcsős Bethlen-kormányzással kapcsolatban nem kell mondvacsinált áthallások után kutatnunk, az idő maga kínálja a párhuzamot a hasonló történeti helyzetek között. Ha a Nemzeti Együttműködés Rendszerének alapító éveit (2010–2012) és a „centrális politikai erőtér" belpolitikai struktúrájának kialakulását vesszük számba, máris előttünk

93 Bethlen István: *Előszó* [1932] = *Bethlen István beszédei és írásai*, i. m. 14–16.

áll az első szakasz. Ezt követte a második felvonás, amely az „unortodox gazdaságpolitika" folytatásával az anyagi alapról gondoskodott (ide tartozik a rezsicsökkentés 2013–14-es bevezetése is). A harmadik szakasz nyitányának tekinthetjük a 2015-ös európai migrációs krízis úttörő kezelését, különösen a visegrádi országszövetség keretében, a Soros-birodalommal, valamint annak uniós hálózatával dacolva. A 2020-ban kezdődő – külső eredetű és belül kezelt – válsághullám a politikai modell elemeit (elvek, legitimáció, működésmód) nem érintette, alapvonásai érvényesek, a kormányzás töretlen. Örök időkre érvényes az, ami Bethlen utolsó szavaiból következik, vagyis hogy az időleges nehézségek megoldásának kedvéért a nagy történelmi célt ne adjuk fel, hanem azért s úgy kezeljük az adódó problémákat, hogy mindvégig a nemzeti horizontot tartsuk szem előtt. És hogy ebből mi a tanulság napjainkra vonatkozóan? Nem kevesebb, minthogy a 2010-ben megalapított politikai rendszer stabil alapokon áll, és önmaga fennállásánál jócskán túlmutató céllal rendelkezik.

A korszakká szervesülő rendszerek természetéből fakad, hogy az adott politikai működés egy nagyobb történelmi hivatás teljesítésének keretében zajlik, ezért aztán „nincs domináns párt történelemszemléleti hegemónia nélkül".[94] Tisza Kálmán idején a modern magyar állam kiépítése volt a közös

94 Csizmadia: *Jelenkortörténeti és történeti perspektíva*, i. m. 239.

nemzeti vállalkozás, Tisza István esetében a megőrzése, Bethlen korában a világháborús vereséget és Trianont követően történő ismételt létrehozása, ma pedig egy újabb történelmi fordulópont – a rendszerváltoztatás – utáni újraalapítása és megvédelmezése. A magyar történelem széles útjára tértünk vissza 2010-től kezdődően.

Minden hosszú kormányzásnak, mint már láttuk is, megvolt a maga domináns pártja. Ezek a pártok voltaképpen korszakformáló történelmi erők, politikai szervezeten túl nemzeti funkciót látnak el. A Tisza-kabinetek mögött a Szabadelvű Párt, illetve a jogutódjának tekinthető Nemzeti Munkapárt állt, Bethlen esetében az Egységes Párt, ma pedig igen jellemző módon egy olyan pártszövetség, amelyet egyfelől a Fidesz, másfelől a KDNP alkot. Ezek közül az előbbi a rendszerváltoztató pártok közül az egyetlen, amely ténylegesen működik, a másik pedig az egyedüli, amely a történelmi pártok közül ma is létezik – ez a történelmi szövetség egyben természetes szövetség is. Mindegyik nagy kormányzó párt történeti hivatásának tudatában cselekszik, amelyet adott esetben nevében és jelzőiben is feltüntet (a munka, az egység, a „polgári szövetség" pártjai ezek), rendszerük szimbolikus nemzetegyesítésre, konszenzusteremtésre törekszik (kiegyezés, konszolidáció, nemzeti együttműködés) és olyan világnézet megvalósítói, amilyenről Tőkéczki László a következőképpen fogalmazott: „A magyarság sajátos európai helyzete, viharos történetének egyeztetni mindig képes hagyománya tükröződik e korszakosan

uralkodó helyzetű ideológiában és annak gyakorlati politikájában."[95] Így hát nem mellékes az sem, hogy a Munkapárt és az Egységes Párt dominálta rendszer céljai szolgálatába ugyancsak állított értelmiségi lapot, mégpedig a kor ünnepelt hírességével: Tisza István 1911-ben alapította Herczeg Ferenc társaságában a *Magyar Figyelő*t, Bethlen István pedig 1927-ben Szekfű Gyulával a *Magyar Szemlé*t. Utóbbi folyóirat nem is tagadta a kettejük közti előzmény–folytatás viszonyt.

Szellemi-ideológiai tekintetben már a szavak szintjén is fölfedezhető a folytonosság! A *Magyar Figyelő* beköszönő szövegében, melyet minden bizonnyal maga Tisza írt, azt olvassuk, hogy a kéthetilap „a magyar értelmiséghez intézi szavát. Ahhoz az értelmiséghez, amely hivatva van a nemzet vezetésére és mely ma maga is széttagoltan, részben irányt vesztve tesped. A munka célja az értelmiség szétszórt töredékeinek tömör, kötelességei teljesítésére kész és jogai megvédésére képes nemzeti társadalomban való egyesítése."[96] Ehhez képest a havonta megjelenő *Magyar Szemle* hitvallása úgy szólt, hogy célja nem kevesebb, mint a „művelt értelmiség" fóruma lenni, hogy „mondanivalónkat a nemzeti társadalom minden rétegébe elvezessük", mert „ezt a magyar kultúrát kell [...] a nép széles rétegeinek

95 Tőkéczki László: *Liberális konzervativizmus Magyarországon (1867–1938) = Magyar konzervativizmus – Hagyomány és jelenkor.* Szerk. Tőkéczki László. Batthyány Lajos Alapítvány, Bp. 1994, 68.

96 Tájékoztató. *Magyar Figyelő*, 1911/1, 1.

mielőbb megismerniük, megszeretniük és benne részesedniük".[97] A *Magyar Figyelő* és a *Magyar Szemle* közötti hasonlóságok itt nem érnek véget: mindkettőt egy-egy miniszterelnök alapította, a lapok regnálásuk idején is működtek, sőt maguk is írtak bele (Tisza Rusticus álnév alatt, Bethlen saját nevén), a kort megtestesítő egy-egy csúcsértelmiségi szerkesztette (Herczeg és Szekfű), és egyaránt a világháború végkimenetele vetett véget nekik.

Ezen a ponton érdemes kicsit megállni, hogy megállapíthassuk: a dualizmus utolsó szűk és a Horthy-korszak első bő évtizede szerkezetileg nagyban hasonlított egymásra, amit csak megerősít, hogy az állam- és kormányforma hasonlósága, a kormánypártok mögötti társadalmi rétegek folytonossága és a politikai elit szociológiai kontinuitása mellett vezető ideológiájuk jórészt egymásból következett. A Ferenc József-i apostoli királyság és a „király nélküli királyság" persze sok mindenben eltért egymástól, például a választójog vagy a birtokviszonyok tekintetében utóbbi javára voltak különbségek, de a magyar állam fenntartása – a történelmi jogokkal, a Szent Korona-tannal és a jogfolytonosság eszméjével – maradandó célnak bizonyult, és végül is ez, vagyis az államot megalapozó társadalmi mítosz számított igazán. Az összefüggést csak színezik és nyomatékosítják az olyan történelmi adalékok, hogy

97 Szekfű Gyula: A magyar folyóirat problémája. *Magyar Szemle*, 1927/1, 2–4; Békés Márton: A folyóirat feladata. *Kommentár*, 2023/2.

Bethlen István 1901-ben agrárius-szabadelvű programmal került be a Képviselőházba, és hogy nagyhatású kultuszminisztere, gróf Klebelsberg Kunó annak idején Tisza István miniszterelnökségén dolgozott politikai államtitkárként.

A korszakos rendszerek közötti jellemzőkhöz visszatérve, tipikus vonás, hogy az államfő – előbb Ferenc József császár és király, aztán Horthy Miklós kormányzó – nevével fémjelzett korszakokban a hosszan kormányzó miniszterelnök, itt Tisza Kálmán, ott Bethlen István után olyan miniszterelnökök következtek, akik egy bizonyos ideig folytatták elődjük kormányzati modelljét. Emiatt alkotta meg a baloldali történetírás az apa művét némiképp folytató fiú után a „Tiszák Magyarországa" kifejezést, értve alatta az egész dualista berendezkedést, Bethlent pedig egy másik arisztokrata, Károlyi Gyula követte, aki után afféle „korszakon belüli rendszerváltásként" a murgai evangélikus tanító fia, Gömbös Gyula vezérkari tiszt jött. A korszakos politikusok rendszerét egyébként követőik másutt is folytatják: Salazar 1932-től egészen 1968-ig tartó harminchat éves uralmát még hat évvel hosszabbította meg egykori miniszterelnök-helyettese, Marcello Caetano; Ronald Reagan 1980 és 1988 közötti két ciklusára egykori elnökhelyettese, George H. W. Bush adminisztrációja következett; Margaret Thatcher 1979 és 1990 közötti időszakát pedig John Major folytatta, nem is kevés ideig, egészen 1997-ig. Éppen emiatt beszélnek utóbbiak kapcsán az Atlanti-óceán mindkét partján érvényesülő, közel másfél-két évtizedes *konzervatív korszak*ról.

A hosszú kormányzásnak persze árnyoldalai is akadnak, és ez még csak nem is annak függvénye, hogy egy hatalom demokratikus módon szerezte-e felhatalmazását, vagy sem. Minden bizonnyal általános emberi jelenségről van szó, melynek része a természetes fáradás, a kopás és a megszokottság, csakhogy mindezek legalább ennyire természetes ellenszere is rendelkezésre áll: az új lendület, a folyamatos megújulás és az állandó tanulás. A demokratikus legitimáció talaján álló kormányoknak még jobban vigyázniuk kell arra, nehogy rájuk is elmondható legyen, hogy „a baj ott kezdődött, amikor elkényelmesedtünk. Az évről évre erősödő nemzeti közmegegyezés, növekvő életszínvonal, az érdemleges vagy annak vélt napi feladatok sokasága elfedte a mélyebben meghúzódó ellentmondásokat. A vitakészség eltunyult, mert nem is igen volt kivel vitázni, s bár deklaráltuk, hogy saját magunk ellenzéke is legyünk, ez jobbára írott malaszt maradt. És amikor a helyzet változott, későn eszméltünk".[98] Az állandó készenlét a politikai természetéből fakad, ahogyan az is, hogy semmit sem szabad adottnak venni. Önmagában energizáló hatású a nagy nemzeti cél, amely nem valamiféle soha be nem teljesedő csodavárás homályba vesző tárgya, se nem folyton továbbugró elmosódott délibáb, hanem folytonos munkát igénylő történelmi vállalkozás.

98 Gyurkó László: Egy írástudó végrendeletéhez. *Valóság*, 1986/5, 71.

Stratégiai aszimmetria

Menjünk tovább a rendszeralapítók korszakos hasonlóságaiban, mert a Generális, a Vasgróf és a Gazda mind-mind nyomot hagytak és emlékezetesek maradtak! Mikszáth, Ady vagy éppen Szekfű és Szabó Dezső révén egyaránt egy korszak megtestesítőivé váltak, híveik számára annak vezető államférfijaként, ellenfeleik szemszögéből nézve rossz szellemeként. Ez utóbbiról kell most bővebben szólnunk.

A hosszú kormányzás holtterében minduntalan ott találjuk a tartós ellenzékiséget mint a történelem árnyékát. Senki nem gondolhatja, hogy a több cikluson keresztüli ellenzékiség, adott esetben a kormányzati pozícióból egy évtizednyi időre vagy még többre való kiszorulás nyomtalanul múlik el. A legbénítóbb az a vonás, hogy egy idő után a választók nem is tudják, aztán már nem is akarják elképzelni, hogy másvalaki legyen kormányon, mint aki vezeti az országot. Ráadásul minél tovább kormányoz valaki, annál jobban kinyílik az olló a szellemi, anyagi és lelki erőforrások tekintetében. Így pedig egy idő után nemhogy korszakváltásra nem nyílik lehetőség, de még rendszeralternatíva sem fogalmazódik meg. A parlamentáris váltógazdálkodás üzemszerű menete helyett a kormányzó párt maradandósága lesz a megszokott, majd a magától értetődő dolog. Így volt ez a dualizmus és a Horthy-

korszak idején is: a Szabadelvű Párt 1875 és 1905 között, aztán 1910-től 1918-ig mindvégig megtartotta kormányzati pozícióját; 1920 és 1944 között csak a mindenkori kormánypárt volt hatalmon, bárhogy is nevezzék (1919–1922 között Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, amely 1922-ben egyesült az Országos Kisgazda- és Földműves Párttal, majd felvette – rövidebben mondva – az Egységes Párt nevet, 1932–1938 között Nemzeti Egység Pártja néven működött, 1939 után Magyar Élet Pártjának hívták). Ellenzéküket ugyanazok a problémák sújtották: nem volt átfogó országképük, koherens ideológiájuk, szervezetileg önmagukban erőtlenek, összességüket tekintve széttagoltak voltak, pártelitjüket pedig az idő előre haladásával egyre nagyobb kontraszelekció sújtotta. Ha egyszer-egyszer sikerült is megtörni hatalmukat, mint a dualizmus utolsó előtti évtizedében az 1905-ös és 1906-os választásokon, egy ciklus múlva újra visszatértek (ugyanez állapítható meg más országok esetében is, mint például Japán, Mexikó vagy Svédország).

A domináns párt huzamosabb maradandósága mellett az ellenzék életét önnön fragmentálódása is nehezíti. A dualizmus idején a mindenkori '67-es kormánypárt mellett jelen voltak a '48-as függetlenségiek, a náluk radikálisabbak, azaz a '49-es alapon álló szélbal, de a náluk mérsékeltebb közjogi ellenzékiek is (Nemzeti Párt, Országos Alkotmánypárt), olykor személyek köré csoportosulva (Ugron Párt), továbbá működtek az osztrák–magyar kiegyezés tematikáját

fölülírni próbáló frakciók (Katolikus Néppárt, Országos Antiszemita Párt, Polgári Demokrata Párt), nem is beszélve a parlamenten kívüli ellenzékről (Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Polgári Radikális Párt). A Horthy-korszakban egy kevésbé képlékeny és már ideológiai alapú pártosodás érvényesült, ahol a kormánytól balra és jobbra is számos ellenzéki párt akadt, radikálistól a mérsékeltig, évtizedről évtizedre nevet változtatva: a konstruktív ellenzéki legitimistáktól (KGSZP) kezdve a legkülönfélébb rendszerellenes szélsőjobboldali pártokon (fajvédők, nemzetiszocialisták, nyilasok) és a szervezett munkásmozgalom Szociáldemokrata Pártján át a kisgazdákig és a kisebb liberális pártokig (Nemzeti Demokrata Párt, Polgári Szabadság Párt) egészen Bajcsy-Zsilinszky Endrével bezárólag (Nemzeti Radikális Párt). A mintázat a mai napig nem sokat változott: egy kis fantáziával szinte minden történelmi pártnak megtalálhatnánk a mai megfelelőjét.

Jellemzőnek kell tekintenünk a Tiszák esetében, hogy az országos politikában érvényesülő személyes gravitációs terük olyan erővel bírt, hogy ellenzékük időnként kénytelen volt – minden ellenérzésükkel dacolva, ideológiai különbségeiket feledve, elveiket feladva – összefogni egymással, hogy reményük legyen legyőzésükre. Apa és fia esetében is előfordult ilyesmi, és mindez azért érdekes, mert a tartósan ellenzékbe szorult pártok általános problémáira világít rá, mind a mai napig.

Mikszáth Kálmán 1878-ban fővárosi szerkesztőségi munkáját otthagyva Szegedre költözött, ahol két évet töltött újságíróként. Ezután visszaköltözve Budapestre íróként szerzett hírnevet, 1882-től országos hírű szerző volt, emellett a *Pesti Hírlap* belső munkatársaként sokoldalú újságírói munkát végzett, melyek közül nagy népszerűségnek örvendtek országgyűlési karcolatai, politikai tárcái. Tisza Kálmán utolsó győztes, 1887-es választásán az illyefalvai, 1892-ben pedig a fogarasi kerület választotta meg képviselőjének a Szabadelvű Párt színeiben. Jóval a szerzői és politikai sikerek előtt, 1878-ban álnéven röpiratot írt. A kis írás válasz volt egy másik álneves röpiratra, amely II. Kákay Aranyos név alatt jelent meg az év során (szerzője ifj. Ábrányi Kornél volt), címe *Tisza Kálmán (politikai élet- és jellemrajz)*. Mikszáth válaszát ifjabb Kákay Aranyos név alatt a *Budapesti Napilap* oldalain közölte, amely később 160 oldalas kis kötetben is megjelent, címe így hangzott: *A politika svindlerei – Fény- és árnyképek*, alcíme pedig: *Válaszul II-ik Kákay Aranyosnak Tisza Kálmán* Politikai élet- és jellemrajz *című könyvére.*[99] A szöveg előszava rögtön azzal kezdi, hogy újabban Tisza ellen összefogott az önmagában sokféle ellenzék; így írt az aktuális belpolitikai szituációról:

99 ifjabb Kákay Aranyos [Mikszáth Kálmán]: *Válaszul II-ik Kákay Aranyosnak Tisza Kálmán* Politikai élet- és jellemrajz *című könyvére* [1878] = Mikszáth Kálmán: *Cikkek és karcolatok* IV. Szerk. Király István, sajtó alá rend. Bisztray Gyula. Akadémiai, Bp. 1968. (Mikszáth Kálmán Művei 54.)

„Megcsinálták a második fúziót. Összekeveredtek a konzervatívek, a független szabadelvű párt (amely a volt Deák-párt és a volt balközép elemeinek vegyüléke) és végre az úgynevezett »új disszidensek«, akik a kormánypárt kebeléből szakadtak ki [...] Megcsinálták a második fúziót abban a hitben, hogy az ország tapsolni fog az egészséges pártalakuláshoz, és az ország hallgatott! [...] Mióta a második fúzió létrejött, Tisza Kálmán nyert népszerűségében, s az egyesült pártok mindenike külön is, együtt is, elveszítette összes népszerűségét. [...] Hogy a fúzió létrejött, az egyesült ellenzék megcsinálta programját ebben a három szóban: Nem Tisza Kálmán! De hát kicsoda? Azzal maguk sincsenek tisztában! Tán éppen azért nevezik őket találóan: habarék pártnak."

Ebből az aktuálisan az 1870-es évek második feléről szóló részből jól fölismerhető az az általános mintázat, hogy a nagy kormánypárt árnyékában az egymással akár még össze is fogó, heterogén elemekből álló ellenzék együttese népszerűtlenebb lesz, mint pártjai külön-külön voltak. Ez sem ismeretlen jelenség, vessük csak össze azzal, hogy bár 2022-ben mind a hat ellenzéki párt együtt indult, és így a megelőző tizenkét év legjobb eredményét érték el, a kormánypártok azonban nemcsak ezt, hanem korábbi eredményeiket is fölülmúlták. A hetedik fejezet magáról Tisza Kálmánról szól, itt olvassuk a következőket:

„Azért a Tisza Kálmán politikája mégis csak a magyar nemzet politikája, s ha vannak, akik nem tudnának vele haladni egy úton, azok nem tudnának a létező ellenzékek egyikéhez sem csatlakozni, mert a magyar nemzet politikájának ellenzéket csak a magyar nemzet politikája képezhet. Az egyenesen Tisza ellen egy *Nem Tisza Kálmán* programmal megalakult habarékpárt pedig politikai svindlerek, erkölcsi halottak és nagyravágyó üresfejek zagyvaléka, nem pedig a magyar nemzet politikáját a magyar nemzet politikájával ellenőrző oppozíció!"

Hasonlóképpen alakult meg Tisza Istvánnal szemben első miniszterelnöksége alatt a Szövetkezett Ellenzék, kifejezőbb nevén a Szövetkezett Balpárt, melyben akadtak '48-asok és '67-esek, volt kormánypártiak és örök ellenzékiek, büszke liberálisok és csalódott konzervatívok; név szerint a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és 48-as Párt, Bánffy Dezső Új Pártja és gróf Apponyi Albert Nemzeti Pártja, az ifj. Andrássy Gyula körüli disszidensek, akik később fölvették az Országos Alkotmánypárt nevet, valamint az egymástól igencsak távol álló Katolikus Néppárt (gróf Zichy Nándor) és a Polgári Demokrata Párt (Vázsonyi Vilmos). A száz évvel ezelőtti ellenzéki összefogás ugyan megnyerte az 1905-ös választást, kormányt azonban nem tudott alakítani. Az egy évvel később tartott választásokon, melyen a feloszlott Szabadelvű Párt nem indult, végül győzelmet arattak, és állandó belső koalíciós

vitáktól kísérve egészen 1910-ig kormányon maradtak, ám nem túl sok sikerrel.

Leszűrhetjük tehát azt, hogy a nagy nemzeti kormányzópárt akkora társadalmi erővel, tekintéllyel és infrastruktúrával rendelkezik, hogy még akkor is erős kisebbségbe szorítja ellenzékét, ha az minden erejét megfeszítve egyesül is ellene. Itt valami olyasmiről van szó, amely az erőviszonyok szempontjából hosszú távon döntőnek bizonyul. Amikor a hosszú kormányzást megvalósító domináns párt és a tartós ellenzékiség szerepébe kényszerülő csoportok között ekkorák a szervezeti, szellemi és személyi különbségek, akkor annak mennyisége és minősége új kifejezést kíván. Ez a *stratégiai aszimmetria*, amely arra utal, hogy a két pártcsoport közötti szervezeti-intézményes, intellektuális és vezetési, tudásbéli egyenlőtlenségek egyenként is drámaivá váltak, de együttes hatásuknak köszönhetően minden bizonnyal maradandók lesznek. A stratégiai aszimmetria röviden nem más, mint az ellenfelek közötti, már nemcsak taktikai, hanem stratégiai különbségek strukturális hátránnyá összegződése. A stratégiai aszimmetriát az okozza, hogy az egyik fél a főbb jellemzők közül az összesben hátrányban van, a másik pedig mindben fölényt élvez, és ezek természetükből fakadóan egyre csak fokozódnak.

A magyarországi ellenzéki pártok taktikai hátrányai, amelyek 2010-től kezdve a második Orbán-kormány alatt már kialakultak, a harmadik ciklus idején fokozódtak, a negyedik ciklus idején pedig

összekapcsolódtak egymással, 2022-re stratégiai hátránnyá álltak össze. Az akkor parlamentbe került, hatpárti összefogásban részt vevő pártokon a 2024-es – szimulált országgyűlési választással fölérő – félidei választások végkimenetele sem segített, sőt egy parlamenten kívüli erő afféle profiltisztítást végzett a baloldalon és a kisebb pártocskák között. Az így kialakult stratégiai aszimmetriát felszámolni nem egy vagy két év munkája, a kormányzó pártok viszont folyvást mindent meg tudnak tenni annak érdekében, hogy ezt a helyzetet konzerválják, sőt előnyüket tovább növeljék, valamint az ellenfél egyébként is hiányos képességeit még tovább csökkentsék. Ez azt jelenti, hogy a stratégiai aszimmetriát pozitív és negatív értelemben is ki tudják használni, hiszen már meglévő fölényüket továbbra is tudják érvényesíteni, és az ellenfél gyengeségeit kreatív eszközökkel még jobban tudják fokozni.

A magyarországi (baloldali) ellenzéki pártok válságát három SZ-szel írhatjuk le, ezek: 1) szervezeti vagy infrastrukturális, 2) szellemi-ideológiai és 3) személyi, azaz a párteliteket és vezetői képességüket érintő. Ez a három válság egyenként is kudarcra ítéli a szereplőket, a legutóbbi évtizedben azonban a különböző krízisek konvergálni kezdtek egymással és a 2022-es választás idejére stratégiai hátránnyá értek össze. Nézzük őket sorban! 1) A szervezeti válság már a 2010-es évek közepe óta érződik, amelyre a 2018-as országgyűlési, a 2019-es önkormányzati és európai parlamenti választások kellően rávilágítottak, a 2022-es

katasztrofális vereség pedig ellentmondást nem tűrően bizonyított. Nincsenek helyi szervezeteik, politikai termékként nem vonzóak, üzeneteikkel nem lehet országos méretekben azonosulni, káderállományuk létszámban-tudásban hanyatlik vagy már nincs is, ifjúsági szervezeteik komolytalanok, legfeljebb médiakapcsolataik maradtak úgy-ahogy intaktak. Egy szó, mint száz: a baloldali pártok a szervezeti-intézményi és szociológiai-kulturális értelemben vett pártok – különösen a modern tömegpártok, európai néppártok – ismérveit már nem teljesítik. 2) A szellemi válság is régóta egyértelmű, főleg, hogy a magyarországi baloldal szellemi értelemben már 2006-ban lejtmenetbe került, az itthoni liberalizmus pedig a 2010-es években veszítette el fórumait és ideológusait. Régi értelmisége manapság legfeljebb saját emlékművének építésével van elfoglalva, új generáció pedig sehol sincs a láthatáron. A magyarországi baloldalnak nincs önálló gondolata, egységes ideológiája, se megnevezhető ideológusa, a korábbiakhoz képest pedig arra is képtelen, hogy politikai eszméket importáljon, vagy legalább külföldi igazodási pontot válasszon magának. A gondolati válság drámai méretű. Nem lehet eléggé hangsúlyozni az ideológiák és a történelmi beágyazottság fontosságát, az ezen a téren kialakult ledolgozhatatlan különbségek miatt igaz a mégoly tartózkodó megjegyzés, amely szerint a „Fidesz mai ellenzéke [...] csak a nyugati demokráciákhoz viszonyítja magát, és nem fordít kellő figyelmet erre a történelmi dimenzióra", így pedig a „Fidesz nemcsak

A Tisza István első miniszterelnökségének belpolitikai hatását ábrázoló karikatúra a zsebkendőszavazást követően: a Tisza-árvíz kis szigetre kényszeríti az összes ellenzéki szereplőt. *Borsszem Jankó*, 1904. november 27. címlap

stratégiában, de ideológiai és értékvonalon is előbbre tart, mint az ellenzék".[100] 3) A személyi válság szintén nagyon egyértelmű, ha megnézzük, hogy az ellenzéki pártoknak hány és milyen fölkészültségű vezetője van. Az ellenzéki oldalon dívó társelnöki rendszer értelemszerűen szintén nem kedvez a hatékony vezetésnek. Úgy tűnik, a baloldali-liberális pártok háza táján csak rossz lépéseket lehet tenni. Mindez végérvényes bizonyítékot szolgáltat arra, hogy *a magyarországi rendszerellenzékiség rendszerszintű válságban van.*

A hosszú ideig tartó kormányzás a miniszterelnök, a kabinetje, a minisztériumok és az államigazgatás számára egyaránt sok időt és lehetőséget biztosít a hatalomgyakorlásra és annak korrekciójára, a mozgástérnövelésre, de a konszolidációra is. Ezzel szemben ellenzékük az idő előrehaladtával szükségképpen nemcsak a gyakorlatból esik ki, és kopik a tudása, hanem ennek nyomán súlyosbodó kontraszelekció is sújtja. Nem véletlen hát az sem, hogy a tehetségtelenség, az összeférhetetlenség vagy a szűklátókörűség miatt nemzedéknyi időre sikertelenül maradó ellenzékük a nagy kormányosokat annak idején állítólagos klientúrájukkal (mamelukok), egy-egy kirívónak vélt tettükkel (zsebkendőszavazás) azonosította, vagy egyszerűen korrupt hatalomkoncentrációval vádolta őket. Úgy tűnik, ez is egy máig tartó mintázat.

100 Csizmadia Ervin: *Magyarország: a pártdominancia visszatérő mintázata = Kormányzásra várva. A magyar ellenzék nemzetközi és történeti összehasonlításban.* Gondolat – Méltányosság Politikaelemző Központ, Bp. 2024, 140, 161.

Permanens győzelem

Csurka István híres, csak *Néhány gondolat* címmel emlegetett dolgozatának elején rögtön leszögezte, hogy a rendszerváltoztatás környékén fennálló nemzetközi pénzügyi és termelési-fogyasztási viszonyok között úgy Nyugaton, mint még inkább régiónkban nehézséget okoz hosszú ideig folyamatos, nagy támogatottságú kormányzati munkát végezni, amely egyszerre oka és következménye a társadalom atomizáltságának és apátiájának. Álláspontja szerint ezen az áldatlan állapoton idehaza még rontott is a magyar gazdasági és pénzügyi rendszernek a keleti zónából nyugatiba tolása, melyet a Németh-kormány és a bankszektor reformista-technokrata szakértői végeztek el. Márpedig ilyen körülmények között, írta 1992-ben, nem alakulhatnak ki „kollektív erőfeszítések", amelyek „nagy gyűjtőerejű eszméket" szülnek, melyeket aztán a „nemzeti alapcélok kitűzése" követ. A történeti perspektívában „távoli ormokra mutató" megvalósításról gondoskodó kabinet helyett így be kell érni egy olyannal, amely – számos mulasztása és tévedése miatt is – „rögtönzött pótcselekvésekkel kormányoz".[101] Pontosan ehhez a kiinduló helyzethez mérten kell megítélni és nagyra értékelni az elmúlt tizenöt esztendő folyamatos hosszú kormányzását.

101 Csurka: *Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán*, i. m. 8–10.

A Fidesz–KDNP-pártszövetség 2010 és 2022 között, azaz tizenkét év alatt egymás után négyszer szerzett kétharmados törvényhozási felhatalmazást, és a 2010-től 2024-ig eltelt tizennégy évben megnyert négy önkormányzati és három európai parlamenti választást, két alkalommal pedig népszavazáson kapta a legtöbb szavazatot. Ám sikersorozata tulajdonképpen 2006 ősze óta tart, hiszen az akkori belpolitikai válság kezdőpontján megnyerte az önkormányzati választást, 2008 tavaszán a szociális népszavazást, majd a következő év nyarán az EP-választást is. A magyar jobboldal azóta minden választáson többséget szerzett, a 2014 tavasza óta tartott megmérettetéseken immáron kormányzati pozícióból. (Csak a statisztika kedvéért, ez 18 éven belül négy hazai és négy európai parlamenti, valamint öt önkormányzati választást, továbbá három népszavazást jelent.) Ez a politikai többség megszerzésének, sőt a 2022-re kialakult társadalmi többség kialakulásának rövid története. Hogy a kormányzás ne csak hosszú, hanem maradandó is legyen, mindezek mellé kulturális többséget kell társítani.

A politikai hatalom mellett nem lehet elfelejtkezni ugyanis a kultúra hatalmáról, ami felépítményként örökké visszahat az alapra. E gondolat első konzekvens megfogalmazója, Antonio Gramsci a börtönben írott, már idézett jegyzetfüzetei egyikében úgy fogalmazott, hogy a tartós uralomhoz „folyamatosan szervezett konszenzus" szükséges, amelynek létrehozása és fenntartása azonban nem-

csak az állam dolga, hanem „a magánszféra feladata", az egyetértés ugyanis önkéntesen születik, nem parancsszóra. Majd hozzátette a következőket: „A parlamentáris rendszerben klasszikussá vált hegemónia »mindennapi« gyakorlatára az erő és a konszenzus egymást kiegyensúlyozó kombinációja jellemző."[102] Később pedig azt jegyezte föl, hogy „az alávetett társadalmi csoportok története szükségszerűen töredékes és epizodikus", ennek átkát „csak a »folyamatos« győzelem töri meg, de az sem azonnal".[103]

Miről is van itt szó? Az 1929 és 1935 között keletkezett *Börtönfüzetek* (*Quaderni del carcere*) összesen 33 füzetet tesz ki és közel háromezer oldalra rúg, és amit tartalmaz, az a hosszabb-rövidebb, visszatérő témák rögzítése mellett jegyzetek sora, a későbbiek során kidolgozandó írások vázlata. Éppen ezért nem összefüggő szöveg, az egyes megállapítások elszórva és több verzióban szerepelnek benne. Az előbb idézett két, több év elteltével írott följegyzés mégis összefügg: velük kapcsolatban számunkra most a „hegemónia »mindennapi« gyakorlata" (*esercizio „normale" dell'egemonia*) és a „»folyamatos« győzelem" (*vittoria „permanente"*) kifejezések a fontosak – előbbi az uralom széles körben jóváhagyott, hétköznapivá váló tapasztalatát, utóbbi pedig a hosszú távú politikai-kulturális érvényesülést jelenti. E két, látszólag eltérő témáról

102 A *Börtönfüzetek* első füzetének olasz nyelvű eredetijéből: *Quaderni del carcere* 1, §48 (a továbbiakban: Q).
103 Q25, §2.

szóló feljegyzésből először is az következik számunkra, hogy egyfelől, „permanens győzelmet pusztán uralommal nem lehet elérni", másfelől pedig, hogy egy tartós, a közmegelégedésre jogosan számító berendezkedés létrehozása szorosan „összefügg a konszenzus kialakításával, a nemzeti egység megteremtésével".[104] Röviden úgy is mondhatnánk, hogy *a hosszú kormányzásnak annál is hosszabb a kulturális árnyéka.* Másodszor pedig a mára vonatkoztatva azt is megállapíthatjuk belőlük, hogy a fennálló rend mind többek általi elfogadottsága – szó szerint – annak mindennapiságából következik, mindennapivá válása eredményezi. Demokratikus versengés közepette tehát az egymást követő választásokon aratott győzelem nemcsak folytonosságot jelent, hanem folyamatosságot is biztosít. Ismét röviden szólva: *a korszak kulcsa a permanencia.*

De nézzük a szövegek egy másik rétegét! Gramsci följegyzéseiben hol permanens hegemóniáról, hol permanens győzelemről, máskor pedig „folyamatosan szervezett konszenzusról" beszél, ami minduntalan arra utal, hogy a puszta erő sem nem elegendő, sem nem kívánatos, helyette a közös világnézet kialakítása és a politikai-társadalmi normák széles körű elfogadottsága szükséges, azaz végső soron a lehető legszélesebben fölfogott kultúra területén végzett szakadatlan munka. Ahhoz tehát, hogy egy politikai rendszer korszakká váljék, nemcsak

104 Szabó, i. m. 74, 69.

a történelmi erő megléte és a hosszú kormányzás érvényesülése szükséges, hanem az is, hogy fennállása az állandóság mellett ebben az értelemben is permanens legyen, vagyis hogy a folyamatosság kulturális értelemben is biztosíttassék.

Mindennél fontosabb, hogy a fennálló rendnek egy önmagán, sőt fennállásán túlmutató jelentőségű, történetileg megalapozott, kulturálisan beágyazott, ideológiailag egységes képe legyen, mely dimenziók összességében stratégiai mélységet biztosítanak számára, így igazolása, amint működése, nem marad meg a taktikai – apologetikus, helyzetfüggő, opportunista, pláne önérdekkövető – szinten. Ha egy fennálló politikai rendszer egy neki megfelelő történeti keretet biztosító korszakban működik, akkor története nem lesz töredékes, epizódszerű, hanem ellenkezőleg történik: összefüggővé és egységessé, sőt magától értetődővé válik. Ez ad magasabb értelmet a győzelem folyamatosságának, amit végső soron a folyamatosság győzelme tesz lehetővé. Ez akkor következik be, amikor a győzelem permanenciája nemcsak a választások estéjén, hanem a mindennapokban is érezhetővé válik.

SZÜLETIK-E „ORBÁN-KORSZAK" 2010 UTÁN?

Kormányváltás, rendszerváltás, korszakváltás – így szélesedik és mélyül fundamentálissá a változás. A 2010-es választásokon tényszerűen kormányváltás történt, amelyet csakhamar olyan alkotmányjogi és intézményi változások követtek, hogy egyre inkább érdemes volt egy új politikai rendszer megszületéséről beszélni. Ezért aztán, ha 2010-ben kormányaspiránsok versengtek egymással, 2014-ben a választóknak már rendszerek között kellett dönteniük, amit meg is tettek, majd újabb négy évvel később, 2018-ban megerősítettek, azaz visszamenőlegesen is szentesítettek. A 2022-es választást követően, a jobboldal sorrendben negyedik, kétharmados felhatalmazást eredményező győzelme után és most, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének immáron tizenötödik évében járva, politikai értelemben bizonyosan Orbán-korszakról kell beszélnünk. (Orbán Viktor 2024. május 29-én töltötte be egyben zajló kormányzása 14. évét.) Ennek felismeréséhez hozzájárul, ha azt is észrevesszük, hogy *a NER értékmagját jelentő nemzeti maximum* strukturált világfelfogásként vagy homályos érzésvilágként, de kezd többségbe kerülni.

Rendszerváltás után korszakváltás

Tellér Gyula József Attila- és Széchenyi-díjas műfordító, szociológus, egykori parlamenti képviselő és Orbán Viktor miniszterelnöki tanácsadója 1994 május-júniusában kétrészes cikket közölt a *Magyar Nemzet*ben, amelyeket egy közös, *A rendszerváltás rendszere* cím alá sorolt 2005-ben megjelent cikkgyűjteménye első kötetében rendezett sajtó alá, amelyet szintén ezzel a főcímmel látott el. Vitathatatlanul jól megtalált, szuggesztív kifejezés a „rendszerváltás rendszere", amelyet legelőször úgy definiált, hogy „Magyarországon egy sajátos *átmeneti* gazdasági-politikai rendszer jött létre".[105] Az „átmenetiség" kitétele itt mindennél fontosabb, mert nemcsak azt jelenti, hogy valami – jelen esetben az 1989/90-es rendszerváltoztatás folyamata – nem jut nyugvópontra s nem ér véget, de azt is, hogy éppen emiatt valami új sem kezdődhet el, hovatovább éppenséggel a régi az, ami folytatódik.

Az 1989/90-es „átmenettel", amint a rendszerváltoztatás lefolyását néhányan valóban nevezik is, pontosan az a gond, hogy átmenetet jelentett, s ráadásul belátható időn belül nem is fejeződött be. Nem cezúra volt, a teljes végre rákövetkező új kezdet, hanem állandó átmenet, sőt az átmenetiség állandósítása, így ennek megfelelően – az egymással

105 Tellér Gyula: *A kitörés lehetőségei és a pártok* [1994] = Uő.: *Cikkek, esszék, elemzések.* Kairosz, Bp. 2005, I:217. (kiemelés tőlem)

összefonódva továbburalkodó tőketulajdonosi, politikai és médiaelit révén – inkább a megelőző rendszerrel való kontinuitás dominált, mintsem a szakítás. Ebben azok a nyugati/transzatlanti hálózatok is érdekeltek voltak, amelyek már a '70-es évek közepén-végén elkezdték, majd a '80-as évek első harmadában egészen nyíltan folytatták a magyar „népgazdaság" integrálását a globális világgazdaságba (nemzetközi hitelezők, IMF és Világbank).[106] Ma ezzel kapcsolatban két dolgot látunk nagyon világosan: egyfelől a sokrétű átmenet folyamatai – melyek a makromodell tekintetében keletiből nyugatit, gazdasági értelemben szocialistából kapitalistát, társadalmilag központilag zártból kifelé nyitottat céloztak kialakítani – nem évekig tartottak, hanem szánt szándékkal évtizedekig húzódtak, másfelől az ekkoriban kibontakozó nyugati politológiai irodalomból ismert s elő is írt végeérhetetlen tranzitológiai *road trip* legalább annyira volt kulturális projekt, mint bármi más.

A rendszerelméletet folytatva Tellér öt év eltéréssel két nagyesszét írt a *Nagyvilág*ba, az elsőt 2009 végén *Rendszer-e a rendszerváltás rendszere?*, a másodikat 2014 tavaszán *Született-e „Orbán-rendszer" 2010 és 2014 között?* címmel (ez utóbbi címválasztását variálja a jelen fejezet címadása). A két írás szorosan összefügg az imént interpretált alapmegállapításával, politikatörténeti helyük szintén hasonló

106 Schmidt Mária: *Országból hazát. Harminc éve szabadon.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2020.

volt, hiszen előbbi a 2010-es választások előtt egy évvel, utóbbi pedig a 2014-es választások előtt pár hónappal született. Mindkét szöveg szorosan rendszerelméleti tanulmány, amelyek folytatólagosan foglalkoznak az 1989/90 utáni két évtized politikai, gazdasági és társadalmi rendszertanával, valamint a lezárására irányuló törekvések hosszú ideig tartó kudarcával, majd pedig a sikerük utáni új rendszer mibenlétével. Röviden arról van szó, hogy előbbiben olvasható megállapítása szerint az 1989/90-es rendszerváltoztatás utáni berendezkedés „az átmenet folyamatát változtatta [...] önálló rendszerelméleti entitássá", melynek leglényege a megelőző struktúrák továbbélése és az átmenet rendszerének – leginkább külső forrásokra hagyatkozó – újratermelése.[107]

Alaptétele szerint ebben a helyzetben két történelmi erő küzd egymással: az állandósított átmenet fenntartásában, méginkább az átmenet állandósításában érdekelt, Nyugat-kliens posztkommunista–neoliberális csoporté, valamint az 1989/90-ben megkezdett folyamat mihamarabbi befejezését és egy valóban új – mégpedig önerőn alapuló, magabíró – rendszer létrehozását célul kitűző polgári-nemzeti oldalé. A makroszociológiai frontvonal a következőképpen alakult: „A késő kádári uralkodó csoport a volt állami és szövetkezeti tulajdon megszerzése révén, a sajtó és az eszmetermelés

107 Tellér Gyula: Rendszer-e a rendszerváltás rendszere? *Nagyvilág*, 2009/11, 979.

műhelyeinek birtoklása révén és a globális struktúrákhoz való kapcsolódás révén kívánja hatalmát megörökíteni. A polgári csoport a gazdasági és társadalmi közép megerősítésével, a polgári társadalmi és politikai bázis létrehozásával s a gazdaság fellendítésével".[108] Mintegy húsz évig tartó küzdelmük ezek szerint nem is igazán a rendszerváltoztatás értelmének meghatározásáért, történetfilozófiai jelentésének rögzítéséért és társadalomtörténeti eredményének kanonizálásáért folyt (mindez úgyis csak akkor lehet aktuális, ha végre-valahára lezárul – gondolhatták), hanem a „rendszerváltás" végtelenítése és az egyszer és mindenkorra való bevégzése között zajlott. Ebben a történelmi-politikai szituációban értelemszerűen a birtokon belülieknek volt előnyük, azaz az egymással szövetségre is lépő *posztkommunistáknak* és *neoliberálisoknak*, akik együtt élvezhették a kedvező nyugati hátszelet.

A 2009-es gondolatmenet folytatása úgy hangzik, hogy a „rendszerváltás rendszere" saját anyagi-biológiai és szellemi-erkölcsi alapjait másfél-két évtized alatt egyszerűen fölélte, szabatosabban szólva áruba bocsátotta és lerombolta, így legkésőbb 2006–2008 között mindenki számára világossá vált, hogy a tömeges munkanélküliség maradandósága, a Nyugat felé való végzetes eladósodás és a nemzeti közmorál szétesése nem rendszerhiba, hanem maga a rendszer. Amint a rá jellemző nyelvezettel írta, „a rendszerváltás rendszerének összeszereléséhez

108 Uo. 980.

és működésbe hozásához szükséges alkatrészek" az 1989-ben módosítgatott régi-új alkotmány, a tulajdonosi szerkezet, a szocialista–szabaddemokrata pártszövetség és utóbbinak a kulturális hatalmat gyakorló értelmisége voltak.

A második írás a második Orbán-kormány tevékenységét tekintette át, mégpedig abból a szempontból, hogy sikerült-e lezárni a „rendszerváltás rendszerét", és helyébe egy új, „nemzeti rendszert" életbe léptetni. Válasza szerint, idézem, „igen, 2010 és 2014 között született új rendszer. Vagy legalábbis »elkezdett születni«".[109] Ennyiben tehát a „rendszerváltás rendszerének" nagy nehezen helyreillesztett záróköve egyszersmind a „nemzeti rendszer" alapkőletétele volt! A két évtizedig tartó *work in progress* végére, azaz 2010-re nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági, a társadalmi, a politikai és a kulturális rend egytől egyig, „minden: változásért és újért kiált itt" (Ady Endre). Az új és életerős harcolt a régi és elaggottal, mely helyzetben *a konzervatív a forradalmi és a progresszív a reakciós*. Az Országgyűlés 2010. június 16-i (1/2010) politikai nyilatkozata mindezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy az „*átmenet* két zavaros évtizede után" a választók akaratából új rendszer született: „Az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy ezt az *alkotmányos keretek között megvívott forradalmat* elismeri és tiszteletben tartja. Az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy az

109 Uő.: Született-e „Orbán-rendszer" 2010 és 2014 között? *Nagyvilág*, 2014/3, 366.

áprilisi választásokon új társadalmi szerződés született, amellyel a magyarok *egy új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének* megalapításáról döntöttek" – a kiemelt szavak magukért beszélnek. Érdekes módon ennek igazságát, vagyis hogy új rendszer született, balfelől is elismerik egyesek, az az értékelés például, mely szerint „Magyarországon politikai rendszerváltás zajlott le, melynek során a polgári demokratikus berendezkedést egy hegemón pártszerkezetre épülő új szisztéma váltotta el", ez utóbbira utal.[110] (A jobboldal annyit korrigálhat ezen, hogy a domináns pártrendszer történetileg nem új, sőt ez az uralkodó hazai történelmi mintázat.) Ez az álláspont vitában áll a történtek két liberális értelmezésével, melyek egyike szerint 2010-ben csak kormányváltás történt volna, másika szerint viszont különféle címekkel leírható diktatúra épülne itt ki (autokrácia, plebiszciter vezérdemokrácia, posztkommunista maffiaállam).

Egy rövid pillantás az alkotmányra mindent elárul a magyar állam 1990 és 2010 közötti, illetve azt követő alapjairól. A rendszerváltoztatási idején módosított 1949. évi XX. törvény maga is úgy fogalmazott, mégpedig legelső sorában, hogy idézzük: „A többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának

110 Wiener György: Orbán Viktor passzív forradalma. *Ezredvég*, 2014/6, 105.

elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg" stb. Ebben az egy sorban kéthelyütt is nyíltan utalnak az átmenetiségre, méghozzá szó szerint, valamint az ideiglenességre, amellyel az új magyar állam várát voltaképpen futóhomokra építették. Ebből fakadt a rákövetkező „két zavaros évtized", amely különösen a 2010 utáni alkotmányos stabilitás fényében tűnik igazán problémásnak. A 2011-ben elfogadott Alaptörvény Magyarország első, demokratikusan elfogadott kartális alkotmánya, hiszen 1949 előtt nem volt kartális alkotmány, az 1949-esnek pedig semmiféle demokratikus legitimációja nem volt.

A Nemzeti Együttműködés Rendszere, amely tehát deklaráltan a „rendszerváltás rendszerének" helyébe lépett, politikailag az új többség létrejöttével (törvényhozási kétharmad), közjogilag pedig az Alaptörvény 2012 első napjától való hatályba lépésével született meg, mely utóbbi az individualista-kozmopolita szellemiségű posztkommunista toldozgatott-foltozgatott jogszabályrendszerrel szemben egy nemzet-, család- és munkaközpontú, azaz közösségelvű keretrendszert kodifikál. Erről írta Tellér 2014-ben, hogy „ha az itt vázolt rendszer felépül, azt méltán nevezhetjük a rendszerváltás rendszere képében félbemaradt rendszerváltás betetőzésének, sőt meghaladásának, ahhoz képest új, második, »valódi« rendszerváltásnak".[111] Ha már-

111 Tellér: *Született-e „Orbán-rendszer" 2010 és 2014 között?* i. m. 361.

pedig 1989 és 2010 a kétütemben végrehajtott rendszerváltás kezdő- és végpontját jelölik, akkor a folyamat lezárásának tényében biztosak lehetünk; ez viszont azt jelenti, hogy a húsz évig tartó „rendszerváltás kora" lezárult, és elkezdődött egy *másik*. 2010-ben nemcsak kormányváltás történt, hanem az addig uralgó rendszer leváltása, sőt egy újabbal való fölcserélése is, ami a változások és következményeinek dimenziója miatt korszakváltással ért fel.

Nemzeti Együttműködés Rendszeréből Orbán-korszak

Folytassuk is innét! A rendszeralapítás éveiben, azaz 2010 és 2014 között az alkotmányos alapok, a gazdaság szerkezete és a médiaviszonyok jelentősen megváltoztak, aztán 2014 és 2018 között mindez továbbépült, 2018 és 2022 között pedig meggyökeresedett. Az első ciklusra következő második és harmadik ciklus még mélyebbre ható változásokat hozott, amelyek immár nemcsak a hazai pártrendszert, hanem a társadalom szerkezetét is átalakították, és elkezdtek mindennapjaink részeivé válni. Az alapok megingathatatlanok, a politikai rendszer társadalmi keretrendszerré szilárdult.

Az időbeliség roppant fontos tényező! Dimenziójával kapcsolatban olvassuk el Csurka István megjegyzését, amelyet alig nyolc hónappal a 2010-es kormányprogram beterjesztése és a médiatörvény

ellen éppen zajló nemzetközi kampány kibontakozása idején fogalmazott meg, miszerint „ahhoz a megújuláshoz, amelyet Orbán Viktor bejelentett, és amelyet a Fidesz-program célba vett, és amelynek első lépéseit már gyakorlatban is megtette, nem elegendő négy év. Legalább nyolc kell hozzá, de inkább két emberöltő."[112] Erről szólt már a 2010-es választások előtt fél évvel elhangzott híres, 2009. szeptemberi kötcsei beszéd egyik kitétele is, amelyet érdemes hosszabban idézni:

> „A legutóbbi időkig [...] a duális erőtér jellemezte a magyar politikai viszonyokat. Napjainkra azonban megszűnni látszik a rendszer dualitása, s egy centrális politikai erőtér van kialakulóban, ami egyrészt a jobboldali konjunktúrának, másrészt a mi megerősödésünknek köszönhető. [...] megvan a reális lehetősége annak, hogy a magyar politika következő tizenöt-húsz évét ne a duális erőtér határozza meg, amely állandó értékvitákkal, megosztó, kicsinyes és fölösleges társadalmi következményeket generál. Ehelyett huzamosan létrejön egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőtér, amely képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza – és ezt nem állandó vitában teszi, hanem a maga természetességével képviseli."

112 Csurka István: Történelemhamisítás. Némi fegyverszünet és gyorsmérleg. *Magyar Fórum*, 2011. január 13. 2.

Több lényegbevágó megállapítás is olvasható itt, kezdve a kétpártrendszer meghaladásával, folytatva a hosszú távú, egyenesen négy-öt ciklusra állandósított berendezkedéssel, egészen a természetesnek ható, vitán fölül álló kormányzással, nem is beszélve a célokat övező, mindennapivá vált konszenzusról. Nem tévedünk, ha a később „centrális politikai erőtér" néven elhíresült pártpolitikai berendezkedés meghirdetésében felismerjük a dominánspártiság visszatérő történeti mintázatát, természetes következményeként pedig a konszenzusos hegemóniát azonosítjuk. A közbeszédben röviden csak „centrális erőtérként" rögzült felállás valójában stratégiai sorrendet jelent, méghozzá a következő jelzőkkel ellátott, szélesedő koncentrikus körök mintájára: politikai, aztán társadalmi, végül centrális kulturális erőtér. Ez utóbbi a legátfogóbb, amint Csurka a 2010-es országgyűlési választás második fordulója után írta, „ha ez a kétharmados Fidesz, illetve ez a magyar nemzeti-polgári-keresztény kétharmadosság hosszú távra akar berendezkedni, akkor a magyar kultúrát kell [...] hegemón helyzetbe hoznia".[113]

G. Fodor Gábor már 2021-ben, azaz a sorrendben negyedik kétharmados parlamenti felhatalmazással végződő választás előtt egy évvel azt az alcímet adta *Az Orbán-szabály* című könyvének, hogy az tíz fejezetben számol be „az Orbán-korszak első tíz évéről". Aztán az ötödik Orbán-kormány beiktatásának

113 Uő.: Esélyek és remények. *Magyar Fórum*, 2010. április 29. 3.

első évfordulóján, 2023 tavaszán egyenesen úgy fogalmazott, hogy „a korszak, amiben élünk, az Orbán-korszak", hiszen egyfelől „a választók is berendezkedtek a Fideszre, egy nagy részük hangosan támogatja, egy másik, hasonlóan terjedelmes része meg elfogadja és tudomásul veszi, hogy »amíg élek, addig a Fidesz lesz kormányon«", másfelől idehaza érdemleges pártpolitikai kihívás nem éri a kormánypártot, legalábbis egy, de az is lehet, hogy két cikluson belül sem. Nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy 2022 után a hazai baloldali-liberális ellenzék iránt azért csökkent látványosan a társadalmi-politikai érdeklődés, mert – a szavak szintjén legalábbis – *a rendszeren kívül* helyezte el magát. Kormányellenzék helyett rendszerellenzék akartak lenni, ám a választók többségének utóbbira egyszerűen nem volt szükségük, mert vagy elégedettek voltak a fennálló rendszerrel, vagy elfogadták, hogy közkeletű szólással élve, „ez van" (*jó, hát akkor itt fogunk élni*). Mindez az ellenzék szervezetlensége, személyi állományának elégtelensége és szellemi képességhiánya miatt fokozottan elmondható.

A rendszer névadója Orbán Viktor – ez nem kérdéses. Ezt még azok sem kérdőjelezik meg, akik értve vagy sem a fennálló rend történelmi-társadalmi feltételeit, erős kritika alá veszik. Ők már a 2018-as választás után úgy látták, hogy „Orbán Viktor már most történelmi személyiség [...] rendszeralapítóként emlékeznek róla" (Stefano Bottoni), a 2022-est követően pedig arról beszéltek, hogy „nem lehet

kizárni, hogy még tíz év múlva is Magyarország kormányfője lesz" (Török Gábor), sőt maguk a választások is róla szólnak, hiszen „minden Orbán Viktor körül forog [...] Négyévente kvázi népszavazás van Orbán Viktorról" (Körösnyi András). Orbán Viktor személyét pártja, a miniszterelnök primátusára épülő kormányzati szisztéma és saját választói kétségtelenül s jó okkal teszik központi kérdéssé, ám hazai, sőt európai uniós ellenfelei is centrális jelentőségűnek tartják. A hazai belpolitika jó ideje leegyszerűsödött az Orbán-pártiak és az antiorbánisták küzdelmére, jelentsen utóbbi bármit is, túl azon, hogy amit akarnak, az a „nem Orbán" (ez, mint láttuk, Tisza Kálmán és Bethlen István idején is így volt). Orbán Viktor központi szerepe történelmi ténnyé szilárdult, amelyet a személyét és alakját érő szubjektív gyűlölet sem tud megváltoztatni, sőt éppen fordítva, csak megerősíti. Ténykérdés tehát, hogy a rendszerváltoztatás óta eltelt alkotmányos, parlamentáris és demokratikus időszak legmeghatározóbb miniszterelnöke nem más, mint Orbán Viktor. Rendszerváltó, rendszerformáló és rendszeralapító egyben.

A politika verseny és viszonyrendszer, így nem elég megállapítani azt, ami köztudomású, tudniillik hogy Orbán-rendszerben élünk, de azt sem lehet kijelenteni, hogy „az ellenzék pártjai nem hogy külön-külön, de egyenként összeadva versenyképesek lennének a monolit Fidesszel" (Ceglédi Zoltán). Amint az előző fejezetben már volt róla szó, a rendszerteremtő, egységes kormánypártok és a több

szempontból is rendszertelen, töredezett baloldali, liberális és zöld ellenzék a politikai vezetés, elméleti kormányzástudás és gyakorlati kormányzóképesség, továbbá intézményi szervezettség és intellektuális felkészültség tekintetében egyszerűen nem vethető össze. Az összképen nemhogy nem változtat, legfeljebb súlyosbítja és nyomatékosítja, hogy az ellenzéki pártok tizennégy évig tartó krónikus sikertelensége miatt egy új, parlamenten kívüli párt képében kihívójuk is akadt. Vegyük mindehhez tekintetbe, hogy annak idején a Fidesznek is nyolc ellenzékben töltött évbe tellett kormányra kerülnie, pedig 2002-es vereségéből idejekorán ébredt, politikai és társadalmi szövetségépítését azonnal elkezdte és szívós következetességgel folytatta, a jobboldali tábor egyetlen vezetőjének személye pedig mindvégig megkérdőjelezhetetlen volt, ahogy ma is az. Ehhez képest az ellenzéki oldalon nemhogy az egységesülés folyamata nem indult el, de szervezetei és ezek vezetői egyre-másra szaporodnak, nem tudják megkülönböztetni a lényegest a lényegtelentől, ezért a nagy társadalmi ügyek képviselete helyett legföljebb szubkulturális mikrotémáik vannak, ideológiai munkát egyáltalán nem végeznek. 2010 óta a mérleg így fest: *itt permanens kormányzás, ott permanens válság.*

Ha a ciklusról ciklusra kibontakozó választói akarat alakulását nézzük, akkor le kell szögezni, hogy a nép a 2010–2012 közötti fundamentális változásokat azóta még három alkalommal szentesítette, minduntalan alkotmányozó többséget adva azok

végrehajtójának. Eközben a kormánypártok minden lehetséges választáson szavazattöbbséget tudtak elérni – erről is beszéltünk már. De onnan is nézhetjük a dolgot, hogy míg a „rendszerváltás rendszerében", vagyis az 1990 és 2010 közötti időszakban megtartott öt választás közül négy egyben kormányváltást is eredményezett, hiszen regnáló kormány csak 2006-ban kapott felhatalmazást a folytatásra, addig a Nemzeti Együttműködés Rendszerében eddig megtartott három parlamenti választás során mindig bizalmat szavaztak a Fidesz–KDNP-nek. Ez azt jelenti, hogy a húszévnyi átmenetiséggel egy olyan folyamatosság áll szemben, melynek mandátuma legalább 2026-ig tart.

A hazai pártrendszer tekintetében a 2022-es választások végeredményeként nem egyszerűen a 2010 és 2019 között fennállott „centrális politikai erőtér" újjáépüléséről van szó, hanem arról, hogy a Fidesz–KDNP visszavonhatatlanul a magyar politikai rendszer domináns pártja lett, és minden esélye megvan arra, hogy hosszú távú korszakot alakítson ki, amelyet már el is kezdett. Egy ilyen hosszú ideig tartó, ráadásul töretlen népszerűségű kormányzás joggal veti föl az önálló rendszer kialakulásán túli, korszakos jelentőséget. A jobboldal sorrendben negyedik, kétharmados felhatalmazást eredményező választási győzelme után, egyben a Nemzeti Együttműködés Rendszerének tizenötödik évében, politikai értelemben már biztosan Orbán-korszakról kell beszélnünk.

Az ötödik Orbán-ciklus félidejében tartott kettős választás tapasztalataiból kiindulva elmondható, hogy a kormánypártok annak ellenére szereztek kétmilliónál is több szavazattal 44,8 százalékos relatív többséget, hogy a megmérettetés kedvezőtlen dekonjunktúra idején és az úgynevezett kegyelmi ügyet követően ment végbe. Azt is meg kell állapítani, hogy támogatottságuk több településtípusban visszaesett (a legjobban a megyei jogú városokban és a 20 ezer főnél népesebb településeken, Budapesten az I. és a XII. kerületek vezetését érintő csere mellett lényegében változatlan maradt az összkép). Tegyük azonban hozzá, hogy miközben az ellenzéki térfél jelentősen átrendeződött, valójában az ellenzéki szavazók átcsoportosítása ment végbe, mintsem létszámuk növekedése. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a kormányzat oldalán az inkluzív, konszenzusos, türelmes és barátságos attitűddel megfogalmazott üzenetek egy domináns erő vezetésre hivatottságát bizonyítják.

Végezetül ismét vessünk egy pillantást a másik oldalra, vagyis hogy ellenségei, ha egyáltalán a miniszterelnök nevével fémjelzik a rendszert, akkor jelzőként használva valami eleve minősítő kormányforma elé illesztve teszik (Orbán-diktatúra, Orbán-rezsim), a legjobb esetben, bár akkor is csupán ironizálva, saját önelnevezését használják rá (úgymint „a NER", „NER-lovagok" vagy lásd a Szabad Európa *Élet a NER-ben* című sorozatát). A legszívesebben még mindig a nyugati tranzitológiadiskurzus fogalmaival jelölik, amellyel egyszerre tesznek

eleget a névfelejtésnek, a progresszív nyelvpolitika elvárásainak és a politikai besorolás aktivista tudományosságának (féldemokrácia, hibrid rezsim, kompetitív autoriter rendszer, választási diktatúra). Némiképp érthető, hogy nem nevezik „Orbán-korszaknak", hiszen azzal elismernék kivételességét, korszakosságát, azaz történelmi jelentőséget tulajdonítanának neki. Ezzel azonban nem a korszakot írják ki a történelemből (ehhez sem elegen nincsenek, sem szellemileg nem képesek rá), hanem magukat a történelemből.

A második húsz év

Folytassuk onnét, hogy a 2022-ben megszerzett, minden korábbinál fölényesebb történelmi győzelem alapján összeült országgyűlés ciklusa 2026-ig tart, amely után a rákövetkező ciklus egészen 2030-ig. Ez a határidő jelöli ki azt a jelenleg is belátható *stratégiai horizont*ot, amely kirajzolja a rendszerváltoztatás második húsz évének láthatárát. Más szavakkal azt is mondhatjuk, hogy mostani tudásunk alapján, jelen helyzetünkből kiindulva és a főbb trendeket meghosszabbítva, 2030-ig ellátunk.

Jelenkorunk történetpolitikailag egybeolvasható fejlődéstörténetének emberöltőnyi idejét jelenti Magyarország rendszerváltoztatás óta eltelt, idestova harmincöt esztendeje. Ez a 35 év önmagában két részre osztható. Ezen belül – mint már láttuk – a rendszerváltoztatás politikai szentesíté-

sétől, azaz 1990-től egészen a 2010-kormányváltásig tartott az első húsz év, amely a két alkalommal hatalomra került koalíciós jobbközép kormányzás ellenére mindvégig a Tellér által leírt „rendszerváltás rendszerében" telt, erősebben szólva a posztkommunizmus korszakának bizonyult, annak neoliberális gazdaságpolitikájával és liberális kulturális hegemóniájával. A 2010-ben bekövetkezett első kétharmados választási felhatalmazás néhány éven belül a rendszerváltoztatás befejezésének s nyomában logikus módon egy új rendszer (Nemzeti Együttműködés Rendszere) alapításának bizonyult. Mivel a 2010-est sorrendben még három hasonló arányú választási győzelem követte, mostanra politikatörténeti értelemben bizonyosan új korszakot jelent (hogy kultúrtörténetileg is az lesz-e, reméljük).

Az évszázados távlatokat szem előtt tartva bátran kijelenthető, hogy míg a posztkommunizmus húsz éve (1990–2010) az 1945 után kezdődő progresszív korszak „megszűntetve megőrző" folytatása volt, diktatórikus helyett liberális-demokratikus keretek között, addig 2010 után olyan nemzeti korszak következik, amelynek a politikai-társadalmi, és szellemi-kulturális fedezete *legalább* ennyi ideig, azaz 2030-ig biztosítva van. Ez a rendszerváltoztatást követő időszak második húsz évének prognózisa. Ennél többet óvatlanság, kevesebbet viszont bátortalanság lenne mondani.

Tegyük is föl rögtön a kérdést, hogy az első húsz évnek, amely tehát a „rendszerváltás rendszerében" tellett, 1990-től egészen 2010-ig, vajon mi volt, vagy

volt-e egyáltalán vezető ideológiája, *Leitkultur*ja, konszenzuális, társadalmi képzeletet generáló értékcentruma? A válasz az, hogy igen: a Nyugathoz való fölzárkózás képzete, melynek minden alárendelődött. Ezt az orientációt, amely az idő előrehaladtával kezdeti hamvasságát levetkezve rigid dogmává csontosodott, valójában egy megelőző, Keletre irányuló utánkövető-kurzus ágyúcsöveinek egyszerű megfordításával képezték. Az I. és a II. világháború lezárása után, mindkétszer szovjet-bolsevik orientáció formájában jelent meg a keleti progresszió utánzásának diktátuma, melyek közül az 1945-től kezdődő kurzus volt a hosszabb. E szakasz utolsó harmadában, nagyjából a '70-es évek elejétől kezdve jelent meg az orientáció nyugatira való áthangolása, mégpedig a világgazdaság – nagyhatalmak között is erőeltolódást okozó – szerkezetváltása miatt, a mögötte zajló monetáris és diplomáciai machinációk, illetve az azok mögött folyó titkosszolgálati operációk közvetítésével. Az aktuális progresszió keleti–nyugati irányváltása az alapot tehát nem, csak a fölépítményt változtatta meg, melyet az ortodox marxistából lett piaci ortodoxok egyébként is származtatott változónak tekintettek. A pártvezetés reformkedvű másodvonala és a hazai bankszektor technokratái, valamint a „demokratikus ellenzék" volt balos disszidensei egyetértettek abban, hogy modernizálni kell: politikát, gazdaságot, társadalmat, kultúrát; legföljebb eltérő sorrendben. A *Beszélő* 1983-ban például a kádári technokrácia részéről „a gazdaság piacszerű átalakítását"

olyan reformnak nevezte, amit saját szerzői is szorgalmaznak, aztán a *Fordulat és reform* (1987) idején már éppenséggel keveselltek.[114] A '80-as évek utolsó harmadának alapellentéte úgy is olvasható, hogy ki képviselte a modernizáció lassú, szerves, kíméletes (*fontolva haladás*), és ki a gyors, másodkézből származó és könyörtelen változatát. Ez utóbbi táborhoz tartozók között árnyalatnyi különbségek akadtak csak, amelyeket a technokrata Németh-kormány és a voluntarista SZDSZ képviselt. 1990 után a feltétlen nyugatosítás céljára megszerveződő csoportosulások (gazdasági elit, MSZP–SZDSZ-koalíció, urbánus-kozmopolita értelmiség) annak a tervnek a végrehajtására szövetkeztek, melynek lényegét a nemzeti tulajdon privatizálásában, a nemzeti identitás gyengítésében és a nemzeti kohézió szétzilálásában jelölhetjük meg.

Az új korszak értelemszerűen mindannak tagadása, ami megelőzte: nem kívülről irányított, hanem belülről vezérelt, szerves fejlődés s nem szolgai utánzás eredménye, modellteremtő, nem modellkövető. A 2010 és 2020 közötti időszak lényege az új korszakot megalapozó-bevezető jobboldali – tartalmában nemzeti és demokratikus – rendszer kiépítése volt. Az ehhez szükséges alkotmányos, jogi, politikai és gazdasági struktúrák döntő részének kialakítása megvalósult. Egy működő politi-

114 Kun Ágota [Szabó Miklós]: Szubkultúra vagy politikai ellenzék? [*Beszélő*, 7. szám, 1983/április] = *Beszélő összkiadás*. AB – Beszélő, Bp. 1992, I:361.

kai rendszerhez hatékony, támogatottságot élvező döntések, a korszakhoz pedig értékeken alapuló, konszenzusos kultúra szükséges. Ez utóbbinak közérthető és igen következetes értelmezését adta Csurka István, amikor az adott aktuálpolitikai helyzet és a magasabb történelmi jelentés közötti összefüggésre utalva így írt:

> „Minden társadalomnak minden korszakában van alaphelyzete, amely az anyagi és a szellemi viszonyok összessége, [...] *az alaphelyzet mindenkor megszüli az alapélményt*. Az alapélmény milliók közös tapasztalata, és e köznapi tapasztalások bölcs általánosítása. Az alapélmény a legnagyobb horderejű társadalmi valóság. [...] *Történelmet csak az alapélmény csinál*. A mindenkori hatalom mindig tudja, hogy az alapélmény támogatja-, együtt van-e vele vagy sem."[115]

E szavak 1996-ban íródtak, amikor a nyugati kiszolgáltatottság történelmi alaphelyzete – hogy csak a legközvetlenebb történeti kontextusról szóljunk – megszülte azt az alapélményt, amely a rendszerváltoztatás kisiklásáról, hovatovább meg nem történtéről szólt, a fölötte érzett csalódottság és keserűség kísérte, ezért aztán vagy apátiába fordult, vagy dühhé transzformálódott, azaz összességében passzív-destruktív volt. Az alapélmény energiája

115 Csurka István: *Nemzeti összefogás*. Magyar Fórum Könyvek, Bp. 1996, 34. (kiemelés tőlem)

kreatív-pozitív átfordításának és hatékony politikai-társadalmi becsatornázásának volt köszönhető, hogy 2010-től kezdve az alaphelyzet is változni tudott, olyannyira, hogy az ország lokális, regionális, sőt globális környezete is megmozgatható lett. A 2020-as évek első felének nehézségei (koronavírus-járvány, orosz–ukrán háború, infláció, uniós forrásmegvonás) a belpolitikai alaphelyzetet nem, a hozzá fűződő alapélményt viszont képesek megingatni, mely utóbbi könnyen vissza tud hatni az előbbire, főleg, ha kívülről segítséget is adnak hozzá.

A fentiekből az is leszűrhető, hogy az alapélmény alakítható, változtatható, és az alaphelyzet kedvezőbbé tételére használható, persze nem egyik napról a másikra. Egy kormányzatnak számos eszköze van az alapélmény közüdvöt szolgáló, jótékony befolyásolására. Ezek az eszközök a belpolitika, a társadalompolitika és a kultúrpolitika területén egyaránt megtalálhatók. A magyar jobboldal sikerének titka a *többség stratégiája*, és évtizedes szakaszokban való, következetes végrehajtása. Ez három lépcsőből áll. 1) Az első a politikai többség megszerzése, amelynek legközvetlenebb kifejeződése a parlamenti többség biztosítása – miután a Fidesz–KDNP egymás után négy alkalommal szerzett alkotmányozó törvényhozási felhatalmazást, ez adottnak tekinthető; ugyanakkor a támogatásért folyamatosan meg is kell harcolni, a kétharmad nem rutinművelet. 2) A második a társadalmi többség létrehozása, amely szintén véglegesnek mondható: ezt jelezte, hogy a gyermekvédelmi népszavazáson

a fideszes álláspontot százezrekkel többen támogatták, mint magát a párt listáját, amelyre pedig aztán minden idők legtöbb, hárommilliónyi voksa érkezett. A horizontális nemzeti ügyek képviselete persze ismét nem magától értetődő: ezeket meg kell találni, hitelesen képviselni és vonzerejét növelni. 3) A harmadik lépcső még előttünk áll, ez a kulturális többség kialakítása, mégpedig a nemzeti konszenzus értelmében. A kultúra az, amely „nemcsak bizonyos eredmények révén mobilizál és tölt el érzelmekkel, hanem organikus gyökérzetet biztosít és ezáltal társadalmiasul" (Benedikt Kaiser).

E három lépcsőfok szerves egymásra épülését és komplexitását jól jellemzi, hogy lehetséges sorozatosan megnyerni a választásokat, de fokozatosan elveszíteni az országot. Erre példa az amerikai republikánusok 1980 és 1992, illetve a brit *tory*k 1979 és 1997 közötti szereplése, amikor a végrehajtó hatalmat valóban többciklusnyi időre megtartották, de az ország kulturális súlypontja még ennél is hosszabb időre balra tolódott el. A győzelem nem a szavazóurnáknál születik, ott csak learatják már előbb bekövetkezett eredményét. Ahhoz, hogy elkezdődjék egy „új történelmi szakasz" (Gramsci), a politikai struktúra és a kulturális komplexum egészét uralni kell. A kulturális többség elérése felfogható a normák meghatározásáért folyó – a nyelvhasználattal kezdődő és az átfogó történelmi narratíva interiorizálásával tetőző – küzdelemként.

Különösen a rendszerváltoztatást követő első húsz év fényében kell kiemelni, hogy a tizenöt éve

egyfolytában tartó jobboldali kormányzás nemcsak a politikai struktúra és a gazdasági eredmények széles körű elfogadását, hanem a mögöttük álló elvekkel való többségi egyetértést is jelenti, vagyis azt, hogy össztársadalmi támogatottság alakul ki a kormányzat által megvalósítani kívánt nemzeti célok körül. Mindez azzal a nem alaptalan reménnyel kecsegtet, hogy a Nemzeti Együttműködés Rendszeréből kiformálódik a Társadalmi Egyetértés Korszaka. Utóbbi akkor lehetséges, ha a Nemzeti Együttműködés Rendszere (amely önmagában egy kulturálisan/területileg meghatározott közösség kooperatív politikai rendjét jelenti) mögött álló társadalomfilozófia és ennek távlatos államfelfogása, de közvetlen gazdasági haszna is az egész társadalom érdekében áll. Ide tartozik, hogy minden új rendszer csak szélesebb bázison hozhatja létre az uralmát, mint amilyen az őt megelőzőé volt. Mindez annak a legkevésbé sem materialista, hanem éppenséggel közösségelvű megállapításnak a leszűrését követeli meg, hogy a nemzeti konszenzusnak szélesen terített anyagi alapot kell vetni. A bővülésnek van tere, amelyet különösen a referendumok – ideológiai és pártpolitikai törésvonalakon fölül álló – kérdéseire adott válaszokból szűrhetünk le. Míg a Fidesz–KDNP legjobb választási eredményét 2022 áprilisában érte el, a rá szavazó 3 millió 60 ezer választópolgárnak köszönhetően, addig a 2008. márciusi szociális népszavazáson föltett első kérdésre közel 3 millió 386 ezren válaszoltak álláspontjával megegyezően; a 2016 ok-

tóberében tartott referendumon, amelyen a kérdés a kötelező betelepítéssel állt kapcsolatban, 3 millió 362 ezren osztották álláspontját; a 2022-es választásokkal egy időben tartott gyermekvédelmi népszavazáson pedig a négy kérdésre 3 millió 610-721 ezren feleltek nemmel. Van tehát nemzetegyesítő ügy és mozgósítható tartalék.

A népszavazások témáival is kapcsolatban hozhatjuk, hogy mekkora a kontraszt a fősodratú individualista-globális és a Magyarországon érvényes közösségelvű-nemzeti felfogás között. Az előbbi fő törekvése a közösségi csoportidentitás elemeinek (nép, nemzet, nyelv, haza, család) feloldása, és a kötöttségek nélküli egyének globális struktúrákba integrálása. Ezért van az, hogy a mindenhonnan harsogó kortárs globális ideológiának nincsen államfilozófiája, csak rövidítésjegyzéke (BLM, LMBTQ), és nem a demokratikus legitimációban hisz, hanem a nemzetközi szervezetek és NGO-k hálózatában. Ezzel szemben mi sem jellemzi jobban a Nemzeti Együttműködés Rendszerének államfilozófiáját, mint a szuverenitásvédő intézkedések sora (kritikus infrastruktúra visszavásárlása, határkerítés építése, nemzeti érdekű külpolitika, haderőfejlesztés), társadalomfilozófiáját pedig az, mennyi mindent tett egy munkaalapú és családbarát ország létrehozásáért. Ennek köszönhetően például egy bő évtized alatt egymillió fővel nőtt a foglalkoztatottak száma, a munkanélküliség pedig harmadára csökkent, így a foglalkoztatottság eléri a 4 millió 750 ezer főt. Számos lépés kifejezetten a szerényebb

körülmények élőknek kedvezett (alapvető élelmiszerek áfacsökkentése, a bruttó átlagkereset megduplázása és a minimálbér megháromszorozása, közmunkaprogram indítása). De az egész társadalom nyertese a Fidesz–KDNP kormányzásának, hiszen a bázisévnek 2010-et választva kijelenthető, hogy azóta minden jövedelmi decilisben nominális értelemben emelkedett az egy főre jutó nettó jövedelem. A családbarát kormányzás megháromszorozta a gyed összegét, bevezette a gyed extrát és a nagyszülői gyedet, egymillió családnak segített adókedvezménnyel, bevezette a családi otthonteremtési kedvezményt (csok), a falusi csokot, a babaváró és családiautó-vásárlási támogatást, valamint az otthonfelújítási programot. A nemzeti vagyon bővítése szintén távlatos és voltaképpen minden magyar állampolgárt érintő lépéssorozat, melynek eredménye a Magyar Nemzeti Bank aranytartalékának megháromszorozásától a Ferihegyi repülőtér visszavásárlásáig sorolható.

A társadalmi konszenzusnak létezik domináns ideológiája. Erre ma legtöbb esélye a szélesen értelmezett nemzeti-konzervativizmusnak van, melynek egyaránt része a nemzeti szuverenitás védelme, a nemzeti összetartozás fokozása és a család középpontba állítása. A kormányzati döntések – a határőrizettől a kettős állampolgárság bevezetésén át a családtámogatási rendszerig – ezek gyakorlati eredményei. Amikor mindezek áldásai össztársadalmi szinten érezhetővé válnak, kellő támogatást is kiváltva, mondjuk a legutóbbi negyedik kéthar-

mados felhatalmazás képében, akkor elmondhatjuk, hogy a politikai rendszert legitimáció övezni. Amikor pedig elvei a hétköznapi élet meg nem kérdőjelezett értékkereteiként rögzülnek, akkor azt, hogy születőben van a rendszernek történelmi medret biztosító korszak kulturális konszenzusa.

Mindebből az következik, hogy a hatalom – az sem önmagáért, hanem valami magasabb történelmi cél elérése érdekében való, jelen könyvben a nemzeti maximum szolgálatába állított – megőrzése a folytatólagos politikai kormányzás és a társadalmi boldogulás feltételeinek megteremtése mellett legalább annyira kulturális feladat is, sőt voltaképpen ez az, ami egy történelmi korszak egységébe képes foglalni az előbbieket. E hivatás ellátásához nemcsak politikai erő, hanem olyan anyagi és szellemi vonzerő szükséges, amely minél szélesebb körű konszenzust képes teremteni. Utóbbi hosszas erőfeszítés eredménye, különösen, ha a passzív elfogadottságot aktív együttműködéssé szeretnénk változtatni, sőt lelkesedést is kiváltani. Társadalmi konszenzust teremteni, nemzeti egyetértést létrehozni, közmeggyőződéssé tenni, hogy minél többekben megszülessék az érzés: részt akarunk venni a korszakban, saját történelmünkben!

NEMZETI KONSZENZUS

MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG

Míg a nemzeti minimum a nemzettel kapcsolatos minimálprogram, addig a nemzeti maximum éppen ellenkezőleg. Értve az alatt azt, hogy a nemzeti minimum azt jelenti, abban egyetérteni, amit egyikünk sem akar, a nemzeti maximum viszont azt, hogy abban egyetérteni, amit mindannyian kívánunk. A legkisebb közös többszörös helyett a legnagyobb közös osztót keressük, ami nemzeti program, széleskörű konszenzus, társadalmi egyetértés. Még világosabb, ha azt mondjuk, hogy a nemzeti maximum nem más, mint a lehetséges legszélesebb konszenzus. Ez a gondolat a magyar jobboldalon igen korán megszületett. Miután legkésőbb a 2004-es kettős állampolgárságról szóló népszavazással súlyos és visszacsinálhatatlan törés következett be a nemzetegyesítés szimbolikus kérdésében, a jobboldal, amely a rendszerváltoztatás kezdeményezése óta mindvégig nemzeti erőnek vallotta magát, innentől kezdve a kizárólagosság igényével léphetett föl. Ez soha nem jelentette azt, hogy alapkonszenzusához más politikai oldalról – szociáldemokrata, szabadelvű és zöld irányból – vagy apolitikus részről ne lehetne csatlakozni, de azt igen, hogy az egész magyar nemzet képviselete a jobboldaliság, azaz a kereszténydemokrata, konzervatív, polgári, szuverenitáspárti oldal elsődleges programpontja s így megkülönböztető jegye lett. Ennek a nemzeti maximumnak a képviseletében jártak el a mai

kormánypártok már az ellenzéki időkben is, erre a programra esküdnek föl változatos társadalmi mozgalmai, és ezt alapozzák, illetve szervezik meg szellemi körei. A nemzeti maximum, valamint az ebből következő kép (még egyszer: a magabíró, belülről vezérelt Magyarország) az a társadalmi mítosz, amely mozgósító erőt biztosít számukra, s amelyet sajátlagos eszközeikkel terjesztenek.

Történelmi szövetség

A párt politikai erővel bír, a mozgalom társadalmi erőt mobilizál, az értelmiség szellemi erőt képvisel – e három együtt adja egy történelmi erő emberi-szervezeti alapját, s teremti meg dinamikus stabilitását.[116] A párt, a mozgalom és az értelmiség kapcsolata sokoldalú, szerves és körkörös, dinamikus egységük pedig, ha megvalósul, történelmi szövetséget alkot *(3. ábra)*.

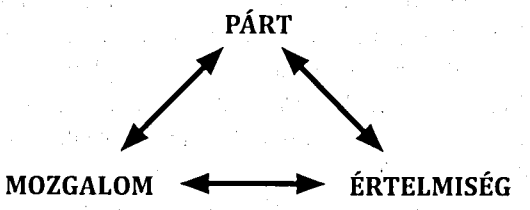

3. ábra. *A történelmi erő elemei és kapcsolatrendszere*

116 Martin Sellner: *Regime Change von rechts. Eine strategische Skizze*. Antios, Schnellroda, 2023, 60–71.

E háromfunkciós modellből jól látszik, hogy az állam fölötti rendelkezésre képesítő törvényhozói és végrehajtói hatalom elnyerője (párt) mellett hasonlóan fontos a mögötte társadalmi többséget biztosító, azt esetenként ki is nyilvánító, nem pártszerű integráció (mozgalom), valamint a szervező, eszmét- és magyarázatot adó szellemi környezet bázisa (értelmiség). Ezek mindegyike saját kompetitív közegében teljesít: a párt a plurális, demokratikus versenyben indul, a mozgalmak szervezettség és tömegméret tekintetében mérhetők össze, az értelmiségi csoportok pedig a gondolatok mélysége, tagoltsága és társadalmiasítása területén versenyeznek. Nézzük meg őket közelebbről, külön-külön!

„A demokrácia elképzelhetetlen szervezés nélkül" – ezzel a mondattal kezdődik Robert Michels klasszikus, *Politikai pártok* című könyve, amely a politikai (szervezet)szociológia alapvetése. Egy bekezdéssel később azt írja, hogy ezt a szervezési funkciót alapvetően a pártok testesítik meg, a pártot pedig úgy definiálja, hogy ez „politikai szervezetként a kollektív akarat létrehozásának egyetlen eszköze".[117] A párt tehát nem más, folytatja, mint a tömegek önkormányzata, koordinatív szervezete és közös hangjukat artikuláló intézménye. Az ilyen pártok versengenek parlamentáris-demokratikus társadalmakban a közhatalomért, melyet akkor

117 Robert Michels: *Political Parties* [1911]. Reprint, 3. kiadás. Ford. Eden Paul – Cedar Paul. Free Press, Glencoe, 1958, 25.

nyernek el (azaz alakíthatnak többségi törvényhozási frakciót és neki felelős kormányt), ha többségbe kerülnek a választásokon. A modern ipari társadalmakban a versengő pártok olyan néppártok, amelyek valamilyen világnézet praktikus megvalósítására törekednek. A nyugat-európai pártfejlődés legragyogóbb korszakában, az I. világháború végétől a kétezres évek végéig a nagy szociáldemokrata és kereszténydemokrata (valamint gaulleista, polgári konzervatív) néppártok ilyen körülmények között versengtek egymással, és stabilizálták a demokráciát, de miután arrafelé se az össztársadalmi érdeket, se az ezeket integráló nagy eszméket (legyenek azok keresztény-konzervatívok vagy demokratikus szocialisták) évtizedek óta nem tudják, de nem is akarják definiálni, ferde szemmel néznek a világos értékrendű s nagy népszerűségű pártokra. Az előbbiekből az következik, hogy a választók nemcsak pártot, hanem ideológiát is választanak maguknak, hiszen nemcsak pártokra, hanem azok világképére is szavaznak. Ide kapcsolódik a költői kérdés, hogy ha tizenöt éve kormányoz idehaza a jobboldal kétharmaddal, akkor vajon a kultúrában mekkora hányadot érdemel?

A párthoz képest a mozgalom az a nem pártszerű – közhatalomért folyó versengésben közvetlenül részt nem vevő, választáson nem induló – organizáció, amely társadalmi-politikai üzenetek mentén tömöríti az embereket. Benedikt Kaiser találó, *A párt és előtere* című könyve szerint egy pártnak puszta politikai szervezetnél többnek kell lennie,

hiszen éppen „az előterét biztosító sokrétű struktúrák biztosítják a társadalomban betöltött sajátos pozícióját és a hozzá kapcsolódó közfelfogást". Előtér alatt azokat a párthoz kifejezetten nem kapcsolódó szervezeteket érti, amelyek egyesületként, civiltársadalmi kezdeményezésként, körként, klubként jönnek létre, de „növelik a párt hatókörét a társadalomban".[118] A szociáldemokraták esetében a hagyományos szakszervezeteket, a zöldeknél a környezetvédő NGO-kat, a kereszténydemokratáknál a felekezeti társaságokat számítja közéjük, a német–osztrák újjobboldalon (AfD, FPÖ) a Burschenschaftok, aktivista csoportok és olvasókörök biztosítják ezt az altalajt. Mindez olyan régi, mint az országút – Kassák Lajos az *Egy ember életé*ben így írja le a századelős szindikalista mozgalmat: „Nyíltan nem mozoghattunk, ezért úgy beszéltük meg az egyletben, hogy egy dalárdát fogunk kezdeményezni [...] A dalórák után elmentünk a kantinba, s itt lassan olyan dolgokról indultak meg a beszélgetések, amik már a munkásmozgalom keretébe tartoztak."[119]

Utoljára maradt annak megállapítása, hogy a politikai csoportok (értelmiségi körök, pártok, társadalmi koalíciók) természetes módon hozzák létre saját ideológiájukat, melyeket művelődési apparátusaik segítségével szerteágazó kulturális mezőn

118 Benedikt Kaiser: *Die Partei und ihr Vorfeld.* Antaios, Schnellroda, 2022, 22, 37.

119 Kassák Lajos: *Egy ember élete* [1927–35]. 3. kiadás. Magvető, Bp. 1966, 238.

képviselnek. Ennek tartalmi megfogalmazója és szervezője az értelmiség. Gramsci a *Börtönfüzetek*ben erre is bőven kitért. Alapvetése úgy hangzik, hogy „minden társadalmi csoport [...] szervesen megteremti az értelmiségieknek egy vagy több rétegét, amelyek a csoportot homogenitással ruházzák fel és tudatára ébresztik saját funkciójának, nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és politikai téren".[120] Minden uralkodó csoport létrehozza a maga értelmiségi bázisát, és amikor egy másik kihívóként a történelem színpadjára lép, ezt már ott találja, majd vele szemben kifejleszti a magáét; társadalmi-politikai tekintetben tehát kétféle értelmiséget különböztetett meg: hagyományosnak nevezte a tradicionális – klerikális, majd polgári – értelmiséget, szervesnek pedig azt az újat, melynek kifejlesztésében ő maga is élen járt. Az utóbbira alkalmazott külön fogalma, az „organikus értelmiség" (*intellettuale organico*) hűen kifejezte ezen típus kettős feladatát, amelyet az olasz nyelv segítségével valóban szépen vissza lehet adni, hiszen a szóösszetétel szervesen (organikusan) kialakult értelmiséget, de szervező (organizáló) értelmiséget is jelent.

Ebből is látható, hogy az értelmiséget általánosságban véve nem osztályhelyzete, végzettsége vagy diplomáinak száma, hanem funkciója szerint határozta meg; mely feladatkör nem más, mint a társadalmi viszonyokban való intellektuális és koordinatív közvetítés. A speciális szakmai-szervezési

120 Gramsci: *Filozófiai írások*, i. m. 272.

funkció mellett érdekesebb az általános szellemi szerepkör, amely rögtön háromféle is lehet: tudatosítás, magyarázatadás és világképteremtés. Az értelmiség nevelő-közvetítő szerepével kapcsolatban érdekesmód a katolikus egyházat állította példának, mondván, Róma „ereje abban állt és áll, hogy elevenen érzik az egész »vallásos« tömeg doktrinális egyesítésének szükségességét", melynek révén a klérus kész „ideológiai egységet teremteni az alsók és felsők, az »egyszerű« emberek és az értelmiségiek között".[121] Mindez nemcsak azt jelenti, hogy a papok és lelkészek, szerzetesek és apácák „szakmai szerepük" révén teológiai szempontból bizonyítják és egyházfiként demonstrálják az élet egységét, hanem azt is, hogy társadalmiasítják az egység életét. Ez volt Gramsci saját elvárása is az új szerves értelmiséggel kapcsolatosan; amint az általa szerkesztett, beszédes című *L'Ordine Nuovo* (Az Új Rend) hetilap működésére visszaemlékezve írta, annak kimondott feladata volt „az aktív bekapcsolódás a gyakorlati életbe, amelyben az értelmiségi mint építő, szervező vesz részt, aki »folytonosan meggyőz«" (*persuasione continua*). Az értelmiség komplex hivatásának két oldala, a meggyőzés és a szervezés egyaránt folyamatos munkálkodást, pontosabban folyamatában végzett munkát jelent.

A párt–mozgalom–értelmiség hármasa tehát szerves egészként működik együtt, munkamegosztásuk pedig így néz ki: „Egy párt úgy lép fel, mint

121 Uo. 51.

választáson induló politikai szervezet, így a tömegmédiával áll kapcsolatban; egy folyóirat vagy újság feladata nem más, mint a diskurzusba pozíciók és fogalmak bedobása és világnézeti előremutatás adása; egy ifjúsági szervezet nyilvános aktivitásba bocsátkozik, [...] egy művész pedig szimbólumokat teremt és esztétikai dimenziót ad az eszméknek".[122] A közös cél – esetünkben a nemzeti maximum képviselete – mindegyik elemre más és más feladatot ró, amelyet egymással kölcsönhatásban végeznek el, a határterületeken szorosabban együttműködnek, a maguk speciális területén teljesen autonóm módon járnak el. A hatékony együttműködésnek az autonómia és az egység egyaránt fontos feltétele; a „nemzeti szövetségben" a pártok koncentrálása, a népi-nemzeti mozgalom megléte és egy „nemzeti öntudatú értelmiségi csoport" működése egyformán elhanyagolhatatlan elem.[123]

Jobboldali reneszánsztól konzervatív korszakig

Arról a szorosan vett pártpolitikai fejlődésről, amely 1990 és a kétezres évek közepe között végbement, majd a 2010 óta korlátlanul érvényesülő történelmi erő politikai magjában manifesztálódik, már volt szó; most itt az ideje rátérni ennek ideológiai,

122 Kaiser, i. m. 14.

123 Csurka István: Egy nagyon rossz rendszer diagnózisa és a kilábalás forgatókönyve. *Magyar Fórum*, 2007. július 19. 2–3; Uő.: *A kilábalás forgatókönyve*. Magyar Út Körök, Bp. 2007.

mozgalmi és értelmiséget érintő részére, vagyis tágan értelmezett társadalmi-kulturális vetületére, illetve ennek korszakos eredményére.

Előtte azonban röviden foglaljuk össze, hogy az elmúlt bő harminc évben előbbi téren mi történt, ez ugyanis alfejezetünk témájának tükörképeként szolgál. A jobboldali pártok 1990-től kezdve ciklusokon keresztül tapasztalható széttöredezettsége (Fidesz, KDNP, MDF, MDNP, MIÉP, MKDSZ), a médiaviszonyoknak lényegében már a rendszerváltoztatás küszöbén eldőlt baloldali-liberális dominálása, valamint a társadalmi és gazdasági alrendszerek (diplomáciai kar, kulturális termelés, titkosszolgálatok, tulajdonosi viszonyok) megváltoztathatatlannak tűnő szerkezete együttesen gondoskodott arról, hogy az 1989 előtti erők 1994-ben, majd 2002-ben újra „visszajöttek". E baloldali-liberális blokkal szemben álló pártpolitikai fúzió szerves volt és régre nyúlt vissza, hiszen a magyar jobboldal hosszú menetelése a '90-es évek derekán vette kezdetét a Fidesz konzervatív fordulatával, majd rögtön folytatódott a legnépesebb ellenzéki frakció bázisán a kormányzati munkára való felkészüléssel. Nem rajta – legfeljebb kevésbé kvalifikált koalíciós partnerein, azaz a kisgazdákon és az MDF maradékán – múlott, hogy az 1998 és 2002 közötti „polgári kormányzást" nem tudta folytatni. A kijózanító választási vereséget követően újabb menet kezdődött: 2003-ban a néppárttá válás, 2005 végén a Fidesz és a KDNP közötti frakciószövetség megkötése, és együttesüknek 2006 őszén az

önkormányzati választás, 2008 tavaszán a szociális népszavazás, 2009 nyarán pedig az EP-választás megnyerése. Végül 2010-től 2022-ig a pártszövetség egymás után négyszer aratott kétharmados győzelmet. A hosszú távú győzelem stratégiájának tehát az bizonyult, hogy egyesíteni kellett a kormányképes nemzeti erőket. Összesen húsz évbe telt, de végül kormányra került a „nemzeti nagykoalíció" (Orbán Viktor), amely idestova tizenöt éve kormányoz.

Ahhoz, hogy a jobboldal legyen a magyar politika gravitációs centruma, a szellemi origó rögzítése is kellett. Rátérve most már a lényegre, jelentsük ki rögtön, hogy a 2010-es évek óta Magyarországon a kormánypártok által képviselt nemzeti-konzervativizmus a domináns ideológia, a legnagyobb társadalmi mozgalmat a jobboldal tudhatja magáénak, eszméik pedig a „folytonos meggyőzés" munkájának hála konszenzusteremtő pozícióba kerültek – erről lesz szó a továbbiakban.

Jobboldali törzsszövetség

A rendszerváltoztatással és az első szabadon választott országgyűlés által megválasztott Antall-kormánnyal megnyílt az út Magyarországon a konzervatív politikai elmélet és a vele szövetséges jobboldali politikai gyakorlat előtt. Ez a kommunista diktatúra negyvenéves (1949–1989) hagyományveszejtése miatt egyszerre jelentette a korábbi, százhúsz éves (1825–1948) hazai hagyomány

számbavételét és e szellemi örökség kreatív hasznosítását, valamint az európai konzervatív vérkeringésbe való visszatérést. Az elmúlt harmincöt évben egy szívós fölépülési folyamat során az egymással együttműködő konzervatív gondolat és jobboldali cselekvés olyan párhuzamos szellemi-szervezeti stratégiát hajtott végre, melynek során az új évezredben – 2002-ben indulva, 2006-tól megerősödve, 2010-től kormányzati pozícióból – vezető szerepre tett szert. Ehhez szellemi innováció és politikai rátermettség egyaránt kellett, a két képességet pedig időben össze kellett hangolni, hogy a szellemi menetrend és a politikai napirend kölcsönösen támogatni tudja egymást.

Richard Weaver 1948-ban *Az eszméknek következményeik vannak* címmel írt nagy hatású, a korban konzervativizmusa okán kivételnek számító könyvet, melynek címadása szállóigévé vált.[124] S valóban: a Reagan-érához vezető hosszú út az '50-es évek elején-közepén kezdődött a szellemi alapok lerakásával. Az 1979/80-as áttörés és a hosszú távú, legalább 1992-ig eltartó politikai siker évtizedekkel korábban alapozódott meg az amerikai konzervatív hagyomány újrafelfedezésével (ennek legfontosabb lépése Russell Kirk 1953-ban kiadott *The Conservative Mind*ja volt), aztán folyóiratok (*Intercollegiate Review, Modern Age, National Review*) létrehozásával, klubok és könyvkiadók működtetésével – azaz

124 Richard M. Weaver: *Ideas Have Consequences*. University of Chicago Press, Chicago, 1948.

elméleti munkával. De az „ész csele" módján kellett hozzá Barry Goldwater 1964-es veresége és Nixon felemás elnöksége (1969–1974), és biztosan nem következett volna be a mozgalmi politizálás megindítása (American Conservative Union, Conservative Political Action Conference, Moral Majority, New Religious Right, Young Americans for Freedom), valamint televíziócsatornák és agytrösztök (Free Congress Foundation, Heritage Foundation) alapítása nélkül. Ahogy Marx nélkül nincs Lenin, úgy Kirk nélkül sincsen Reagan.

A tanulság, hogy a szellem és a politika kölcsönösen egymásra van utalva – e tétel magyar vonatkozásban megfogalmazható Berzsenyi és Széchenyi relációjában vagy Réz Mihály és Tisza István személyiségpárjaival. Előbbiek között jól ismert a kölcsönös megihletés, Széchenyi például így írt Berzsenyinek: „Méltóztasson, ide mellékelt munkámat – mellyel már régóta kívántam kedveskedni – habár tárgya nem igen kellemes s érdekes is, nyájas hajlandósággal elfogadni. Rég óhajtom a Nagy Hazafit személyesen Miklán felkeresni."[125] Utóbbiak pedig közös tanulmánygyűjteményt is jegyeztek (*Választójog*. 1914), melyet Tisza *Magyar Figyelő*je adott ki, amelynek Réz főmunkatársa volt. Nos, ennek mintájára ma sem lehetséges konzervatív filozófiáról beszélni jobboldali politikai praxis nélkül, és fordítva! Az előbbi nem lenne más, mint

125 gróf Széchenyi István Berzsenyi Dánielnek, 1830. január 15. = *Berzsenyi Dániel levelezése*. Szerk. Debreczeni Attila – Fórizs Gergely. EditioPrinceps, Bp. 2014, 588.

tét nélküli puszta okoskodás, az utóbbi viszont csupasz hatalmi mechanizmussá válna.

A nemzeti-konzervatív szellemi munka a '90-es évek első harmadában kezdődött el, az ezredforduló után fokozódott, a kettőezres évek első felében pedig konkrét eredményeket ért el, hogy a 2010-es évektől domináns ideológia legyen. Mint láttuk, a jobboldali pártpolitikai élet hasonlóképpen nagy utat járt be, a rendszerváltó jobboldali pártok koalíciós kormányzásától kezdve az ezredfordulós „polgári kormányzáson" át egészen a rákövető választási vereség utáni újjászerveződésig. Mindkét munkát ugyanaz az erő hátráltatta: a posztkommunista–liberális blokk, amely 1989/90 után a baloldal képében továbbgyarapította a diktatúra holt súlyát, amelyet a vele szövetkező egykori „demokratikus ellenzék" könyörtelen kulturális hegemóniával egészített ki. 1990 és 2010 között így a konzervatív ügy már nyelvileg is diszkreditálódott, és a közismert szállóigével szólva a jobboldal két alkalommal kormányon ugyan lehetett, de hatalmon nem.

A kezdeti munka a lehetőségekhez képest kedvező feltételekkel indult meg. 1990 és 1993 között egy tőrőlmetszett reformkonzervatív állt az ország élén Antall József személyében, és már a '80-as évek utolsó harmadától kell számítanunk azokat a konkrét törekvéseket, amelyek nemcsak közvetlenül az antikommunista politikai fordulathoz járultak hozzá, hanem egy jövőbeli – politikailag is reflektált – polgári-nemzeti felfogás kialakulásához is (köztük a népiek harmadik nemzedékével,

a *Hitel* folyóirattal és Tőkéczki László munkásságával). A konzervatív újjáéledés szimbolikus lépésének kell tekintenünk, hogy 1992-ben újraalapították Bethlen István *Magyar Szemléjét*. Szintén szerencsés együttállásnak tekinthetjük, hogy az eredeti, angol nyelvű megjelenésekhez képest évtizedes késéssel, de elkezdtek megjelenni a legnagyobb kortárs katolikus filozófus, Molnár Tamás (1921–2010) művei anyanyelvén. Ezzel egy olyan, az Egyesült Államok konzervatívjai között népszerű – Russell Kirkkel és Eric Voegelinnel is baráti viszonyban álló – magyar ember tolmácsolásában olvashatott a hazai közönség közös eszméinkről, aki a kontinentális francia és nem a tengerentúli angolszász hagyományhoz állt közel. Molnár professzor első magyar nyelvű könyvét az Eötvös Collegium adta ki 1991-ben (*Az ideális állam kritikája*), a következő években pedig rendszeresen jelentek meg kötetei, gyakran évente kettő is, és sok közülük azonnal alapművé vált (*Az ellenforradalom, Az értelmiség alkonya, Én, Symmachus – Lélek és gép, Liberális hegemónia*). Molnár professzor ezen kívül tanított a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és számos itthoni folyóiratban (*Havi Magyar Fórum, Hitel, Kapu, Kortárs, Magyar Nemzet, Nagyvilág*) publikált.

A kétezres évek elején két olyan fordulópont is bekövetkezett, melyek egyike sem függetleníthető az országos politikai eseményektől, sem pedig a szellem birodalmában megtett öles lépésektől. A választások előtt nyílt meg a Terror Háza Múzeum

(vezető kurátor és történészi koncepció: Schmidt Mária), amely a történetpolitikai narratívaalkotásban hozott áttörést, ezzel vetve meg egy hosszú távú politikatörténeti változás alapjait. Aztán a választások után jelent meg Lánczi András könyve, a *Konzervatív kiáltvány*, amely kimondta, hogy „türelmes, lassú, állhatatos szellemi és szervezői munkával lehet eredményeket elérni", mégpedig egy politikafilozófiailag kidolgozott „konzervatív fordulattal" szállva szembe a restaurált (poszt)-kommunista hatalommal.[126] A két Széchenyi-díjas professzor alkotása gondoskodott a történetpolitikai és a politikafilozófiai alapról, amelyre a későbbiekben bátran lehetett építkezni.

A rendszerváltoztatás idejének hagyománykereső, töredezett világából az elmúlt két évtizedben egy fókuszált, de továbbra is változatos kulturális közeg alakult ki. Ez metaforikusan kifejezve a *jobboldali törzsszövetség* szervezeti modellje, melyben néhány alapvető érték és közös cél mentén úgy egyesülnek az egyes törzsek, hogy megtartják saját szállásterületüket.[127] Ez nemcsak szervezeti, hanem ideológiai értelemben is elmondható. Ennek a szervezeti modellnek a sikerességét a különálló csoportok autonómiája adja, és a centrumát alkotó derékhadának tőkesúlya biztosítja, az esetleges

126 Lánczi András: *Konzervatív kiáltvány*. Attraktor, Gödöllő-Máriabesnyő, 2002, 7–32.

127 A „jobboldali törzsszövetség" szókapcsolatra lásd bővebben Békés Márton: Moszkva tér-konzervatívok. Jobbklikk, 2012. április 20. http://jobbklikk.hu/index.php?Cikk=743 és Békés: *Nemzeti szövetség*, i. m. 6–9.

monopolizálás vagy széleinek dominanciára törekvése viszont veszélyezteti.

Voltaképpen kezdettől ez a szervezeti modell érvényesült. Az első idehaza szervezett konzervatív seregszemlére 1993-ban került sor, ezen a konferencián is nyilvánvalóvá vált, hogy az előadók már akkor is azt a tágas mozgáskört biztosító, de világos kontúrú elvet keresték, amelyen belül egyesülhet egymással „kereszténydemokrata és nemzeti demokrata".[128] És valóban: a történeti alkotmány jogfolytonosságának fenntartásától a szabadelvűségen át a keresztényszociális gondolatig sok mindent számba is vettek. Öt évvel később, a második jobboldali koalíciós kormányzás kezdetekor, a rendszerváltoztatás idején még külön utakon járó, kétféle konzervatív forrásvidékből táplálkozók kezdtek közeledni egymáshoz, amelyhez jó alapot biztosított, hogy „a népi gondolat [...] szomszédos az értékkonzervativizmus polgári irányzataival", képviselői ráadásul – az ellenfél közös voltán túl – fölismerték azt is, hogy e kettő „értékvilága tulajdonképpen mindig rokonságban állt", erkölcsi-etikai tartalmuk azonos, történelmi hordozóik rokon rétegek, így hát „a (plebejus) népi politika és képviselői [...] végleg átkerültek az értékkonzervatív polgári gondolkodás táborába".[129] Az értékmag tekintetében 2002-ben

128 Joó Rudolf: *Előszó = Magyar konzervativizmus. Hagyomány és jelenkor.* Szerk. Tőkéczki László. Batthyány Lajos Alapítvány, Bp. 1994, 1.

129 Tőkéczki László: Folyóirat a „politikai időben". *Hitel*, 1998/november, 32–33.

Lánczi András megfogalmazta, hogy mi lehet az, amiben minden árnyalat megegyezik, amikor úgy írt, szükséges, hogy „a jobboldal, amely szerencsére mind világnézetileg, mind képzelőerejét tekintve sokszínű, nyíltan vállalja és kifejezze elkötelezettségét a konzervativizmus valamilyen válfaja mellett".[130]

A rendszerváltoztatástól kezdve a jobboldali politizálás kettős alapvetése az antikommunizmus és a nemzeti elkötelezettség volt, amelyek kölcsönösen egymásból következtek. A „polgári kormányzás" négy évében megszilárdult a formálódó jobboldali konszenzus alapja, vagyis az imént körvonalazott népi-polgári kompromisszum, és ezen túl csatlakozott hozzá a nemzeti szabadelvű irányzat. A rákövetkező ellenzéki nyolc évben ez a társadalmi-ideológiai alap kiszélesedett a plebejus-nacionalista irányvonallal és képviselőivel. A 2010-es kormányváltást követően végül társult hozzá egyfelől a kereszténydemokrata, másfelől a szuverenista eszmekör, amely együttesen nemzeti *és* demokrata karaktert adott neki.

Ebből a rövid kronológiai áttekintésből is látszik, hogy a magyar jobboldal intézményi-ideológiai fölépülése egy hosszú, szerves és sokrétű fúzió eredménye, amelyet belső logikájának engedelmeskedve mindvégig a történelmi kihívásokra adott hazai válaszok formáltak. Az, ami külföldről jött, legföljebb tanulmányozni való adalék, kitekintés és afféle

130 Lánczi, i. m. 9.

jó gyakorlat volt, semmiképpen nem utánzásra méltó, ájult tisztelettel gyakorolt *cargo cult* tárgya – ezt fontos megjegyezni, még inkább szem előtt tartani napjainkban. Mindennél jellemzőbb, hogy az eszmék tekintetében 1990 és 2010 között meghatározó két külföldi szerző közül az egyik, a már említett Molnár Tamás Amerikába szakadt magyar filozófus volt, a másik pedig az angol Roger Scruton; de míg előbbinek ebben a húsz évben nem kevesebb mint 23 könyve jelent meg idehaza, az egyik közülük második kiadásban is, addig az utóbbinak mindössze öt, azóta viszont fordult az arány, mert miközben 2010 óta hat Molnár-kötet látott napvilágot, ebből kettő az életműkiadás részeként, Scruton nevét kétszer ennyi viseli egy kávézólánccal együtt.

A hazai jobboldalt egyesítő, sőt a rajta kívüliekre (hagyományos szociáldemokraták, klasszikus liberálisok, lokalista zöldek, nemzeti radikálisok) is vonzást gyakorló ideológiai komplexum aktív-dinamikus és nem passzív-reakciós. Éppen ezért igaz az állítás, hogy „a 2010 után hatalomba került hazai jobboldal célja [...] elsősorban nem egy, az elmúlt kétszáz év változásaira reagáló *kulturális ellenforradalom*, hanem az 1989 után kialakult domináns eszmék ellen fellépő *ideológiai forradalom*".[131] Ez a globális uralkodó eszmék – és helyi kulturális

131 Kiss Viktor: *Dominancia és hegemónia. Politikai ideológiák a mai Magyarországon = Igazságosság, demokrácia, fenntarthatóság.* Szerk. Földes György – Antal Attila. Napvilág, Bp. 2022, 193. (kiemelés az eredetiben); Békés Márton: *Konzervatív forradalom.* Kommentár Alapítvány, Bp. 2023. *Konzervatív állítmány* című fejezet, 151–170.

komprádoraik – ellen megfogalmazódó lokális domináns ideológia három elemből áll, amely bár változó fokon és arányban, de a jobboldali törzsszövetség mindegyik csoportjára jellemző: 1) nem liberális (keresztény, nemzeti) demokrácia, 2) lokalista-szuverenista elkötelezettség és 3) közösségelvűség.

Az előbbiekben röviden bemutatott, több évtizedes politikai-ideológiai folyamatnak köszönhetően a szélesen értelmezett nemzeti-konzervatív tábor és a kormányzó jobboldal szövetsége alkotja Magyarország szellemi-politikai centrumát. A két komponens – ha tetszik: a párt és az eszme, az intézmény és az ideológia, a politika és a kultúra – párhuzamossága érthető, hiszen minden „hegemonikus szervezet megvalósítása új ideológiai terrénumot teremt" (Gramsci). Nincs ez másként egy domináns párt esetében sem, merthogy a hegemónia nemcsak politikai dominanciát jelent, hanem domináns ideológiát is, amint a konszenzus sem csak anyagi, hanem szellemi természetű. Politikai értelemben véve, a domináns ideológia minden korszakban a domináns párt ideológiája, konszenzusának szélesítése mégsem szűk pártérdek miatt, hanem nemzeti ügyek mentén történik.

A hegemónia kimegy az utcára

A hegemónia minőségi kritériumok (intellektus, kormányzóképesség, tapasztalat) mellett legalább annyira mennyiségi kérdés is, név szerint tömegkérdés, értve ez alatt a támogatók létszámát és a

rendelkezésre álló struktúrák számosságát. A társadalmi mozgalom feladata a tömegtámogatás becsatornázása és kinyilvánítása, ami a párt általános irányvonalával egyetértők (elkötelezett aktivistáktól az egyszerű szimpatizánsokig) megszervezését, tömörítését és mozgósítását jelenti.

Hogy egy ilyen nem pártpolitikai szervezet mennyire fontos, azt jól demonstrálja a német és osztrák munkásmozgalom 1933–34-es sorsa, melyről Kassák Lajos úgy fogalmazott, hogy szakszervezeti és pártoldala azért nem tudott kellőképpen ellenállni, mert kulturálisan gyengék voltak. Mint írta: „A politikai és gazdasági vonal összeroppant és ennek az összeroppanásnak nem kis mértékben alacsonyfokú szocialista kultúráltsága [volt] az oka." Felosztása szerint ugyanis „a politikai front mellett nem kisebb és nem is másodrendű tényező a gazdasági és kulturális front", sőt „mozgalmi jelentőség" szempontjából a gazdasági oldal (szakszervezet, sztrájkmozgalom) után rögtön a kulturális oldal jön, s csak ezek után következik maga a munkáspárt. A hitleri hatalomátvétel és az ausztriai polgárháború után úgy látta, általánosan kijelenthető, hogy a munkásságnak szükséges „politikai mozgalomból társadalmi mozgalommá való átalakulása".[132] A társadalmi mozgalom – akkor is és most is – a pártpolitikánál szélesebb körű szervezetrendszert jelent, melynek tartalma mélyen kulturális meghatározottságú.

132 Kassák Lajos: *Napjaink átértékelése.* Bp. 1934, 19–21.

Az erő nem pusztán a számtani mennyiségben, hanem a szervezettség minőségében rejlik, amelyet ki kell egészíteni olyan struktúrákkal, amelyek az eszmék áramlásáról gondoskodnak. Talán nem a véletlen műve, hogy Orbán Viktor 1987-ben a lengyel antikommunista ellenzék társadalmi megszervezéséről írott jogász szakdolgozatát *Társadalmi önszerveződés és mozgalom a politikai rendszerben (A lengyel példa)* címmel írta, második, elméleti fejezetének sokatmondó címe pedig így hangzott: *A probléma fő vonalai Gramscinál.* Itt azt olvassuk, hogy a '80-as években a Szolidaritás mozgalom révén a lengyelországi kommunista diktatúra hivatalos állami, munkahelyi és pártszerveivel párhuzamos struktúrákat alakítottak ki, amelyek alternatív szakmai és politikai képviseletet, sőt földalatti kultúrát teremtettek. A szakdolgozat szerzője és témavezetője, Fellegi Tamás (nem mellesleg remek írása okán jelen könyvben is idézett Gramsci-szakértő) még az év során társszerzős szöveget közölt a lengyel kezdeményezésről, mégpedig *Új hegemónia* címmel.[133] Ez az „új hegemónia" a korabeli diktatórikus viszonyok miatt nem az állam vezetését vagy pártpolitikai többség elérését jelentette, ez ugyanis – főleg a Jaruzelski-puccs következtében – lehetetlen volt, hanem a társadalom jelentős részének megszervezését és hozzá kulturális támaszték megalkotását, amely egyébként is „messze túlmutat

133 Fellegi Tamás László – Orbán Viktor: Új hegemónia. Ellenzéki mozgalmak Lengyelországban (1980–1981) *Századvég*, 1987/3.

egy politikai szervezet keretein" – írták. Itt megint a hegemónia kérdésébe botlunk, egészen pontosan abba a vetületébe, hogy politikai hatalom nélkül is szert lehet tenni hegemóniára, a vezetési képesség és a konszenzusteremtés értelmében. Pont, mint a Fidesz 2006–2010 között. Ne feledjük el, „a hegemónia nem a választási eredmény következménye, hanem fordítva" (Benedikt Kaiser).

A teória után nézzük a praxist! A jobboldal civiltársadalmi organizálása 1989 és 2002 között legfeljebb a nem teljesen lerombolt korábbi paraszti-polgári és vallási-felekezeti struktúrák mentén bontakozhatott ki. A nemzeti tömegpolitizálás (mindkét jelző fontos!) viszont 2002-től kezdődően immár bő két évtizeden keresztül tudatos szervezés eredménye, amely mostanra a társadalom minden ízében és mélységében kronologikusan megvalósult (polgári körök, gazdakörök, Tranzit, Békemenet). Az önszerveződés munkáját elindító, a 2002-es választási vereség utáni Dísz téri beszédében Orbán Viktor a következőképpen fogalmazott:

> „Most egy új feladat áll előttünk. Arra kérem Önöket, hogy a következő három hónapban hozzanak létre kis, néhány emberből álló csoportokat, baráti csapatokat, polgári köröket. Nem jogi formákra, hanem együttlétre, összefogásra, készenlétre van szükség. Most arra van szükség, hogy százszámra alakuljanak polgári körök és társaságok. Az erőnk, amely a sokaságban van, akkor valódi erő, ha képesek vagyunk magunkat megszervezni."

A programbeszéd után nem kevesebb, mint 11 ezer polgári kör jött létre, 160 ezer nyilvántartott taggal, megalakult a polgári-nemzeti mozgalom koordinálásával foglalkozó Demokrácia Központ, elindult az országjáró *Történelem: Fő utca* című programsorozat, 2004 augusztusában pedig megnyílott a Polgárok Háza. A Dísz téri beszédben hangzott el az is, hogy „erőnk csak akkor valódi erő, ha képesek vagyunk megteremteni és megszervezni a polgári Magyarország nyilvánosságát". A jobboldali sajtóflotta vezérhajói (*Magyar Demokrata*, *Magyar Nemzet* és a 2004-től sugárzó HírTV) ekkor/ettől kaptak lendületet. A 2006-ban alapított *Kommentár* folyóiratot kiadó, róla elnevezett alapítvány által szervezett Tranzit-rendezvénysorozat 2009 végén indult útjára, de valójában egyenes folytatása volt az 1999 és 2006 között működő kőszegi Fesztivál a határonnak. Mindez fontos része volt a támogatói és értelmiségi bázis megszervezésének, ugyanakkor az ellenzéki időkben való felkészülési munkának is. Az évente három alkalommal megrendezett Tranzit-események közül kiemelkedik a 2017 óta Tihanyban sorra kerülő augusztusi fesztivál, amely sajtónyilvános, és évről évre több ezren vesznek részt rajta. Ebben a sorban feltétlenül meg kell említeni az 1990 óta működő tusnádfürdői nyári Bálványosi Szabadegyetemet és a 2004-től kezdve megrendezett kötcsei találkozókat, mert ezek a rajtuk résztvevőkön keresztül és a sajtó segítségével széles körre hatást gyakorolnak. Sőt, Tusnád, Tihany és Kötcse az év júliusától szeptemberéig az

országos politikai napirendet, azaz a tematizálást is rendre meghatározzák.

De térjünk vissza a tömegpolitizáláshoz! A polgári körök életre hívása után újabb tíz évvel, 2012 januárjában indult első útjára a Békemenet, amelyet a rákövetkező tizenkét évben még kilenc követett, minden alkalommal a demokratikusan megválasztott kormány lenyűgöző népi-nemzeti támogatását demonstrálandó. A 2012 és 2024 közötti tíz Békemenet közül az elsőn mintegy 400 ezren vettek részt, a rákövetkezőkön többszázezres-negyedmilliós volt a létszám, a 2022-es választást megelőző nemzeti ünnepeken, azaz 2021. október 23-án és 2022. március 15-én utcára szólítottak pedig már legalább félmillióan voltak. A legutóbbi, 2024. júniusi Békemenet több értelemben is a béke menete volt, emlékezetes módon a pesti Duna-parton hömpölygő, nemzetiszín zászlókat hordozó, tömött menet a Lánchíd és a Margit-híd hídfői között haladt. Szögezzük le, hogy a Békemenet a hazai politikai mozgósítás leglátványosabb formája, egyben a népi támogatás kinyilvánítása, olyan civiltársadalmi, mozgalmi kezdeményezés, amely a kormányzat mögötti önkéntes jóváhagyást demonstrálja, méghozzá tömeges méretekben. Akár menetelő népszavazásnak is nevezhetnénk. Ez a méretű és elkötelezettségű tömegtámogatás rendkívüli felhatalmazást ad a kormánynak, s már-már spontán népszavazással ér fel.

Amikor 1968-ban felmerült a nyelvészetből induló, majd csakhamar az egész társadalomtudo-

mányt meghódító divatos strukturalizmus és az akut diáklázadás összefüggése, sokan tagadták a kettő – vagyis az új módszertan és a régi világgal való elégedetlenkedés, más szavakkal: az absztrakció és a spontaneitás – közötti kapcsolatot; ám megjelent az a gondolat is, hogy Franciaországban felborult a korábban uralkodó szerkezeti egyensúly, így hát „a struktúrák kimentek az utcára" (Jacques Lacan).[134] Valami hasonló történt több szakaszban Magyarországon is: 2002 után, 2006-tól kezdődően és 2012 óta tíz alkalommal. Miről van szó? Nem kevesebbről, mint hogy ez esetben a hegemónia ment ki az utcára.

Mindez még a 2002-es választások két fordulója között kezdődött, a Testnevelési Főiskolán (*mindenki hozzon magával még egy embert*), majd a Kossuth téren tartott nagygyűlésekkel (*hiszünk a szeretet és az összefogás erejében*); aztán folytatódott a vereség utáni Dísz téri találkozóval, ahol kialakult a közös érzület, melyet a polgári közök mozgalma csatornázott be. Utóbbiak találó jelszava 2002 augusztusában született, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége által rendezett győri Barankovics-emlékülésen (*Egy a tábor, egy a zászló*), tartalmi – azaz politikai és mozgalmi – üzenetük azonos volt a néppártosodás 2003-as meghirdetésével, mindez pedig az utána egy évvel kezdeményezett, egymillió aláírással hitelesített nemzeti petícióval

134 Idézi Slavoj Žižek: 1968-ban a struktúrák kimentek az utcára – vajon megint megteszik-e? Ford. Bartha Eszter. *Eszmélet*, 80. szám, 2008/tél, 113.

konkretizálódott (*Munka, otthon, biztonság*). Ezután következett a 2006–2008 közötti időszak morális felháborodással és társadalmi elégedetlenséggel, amelyet a népszavazási kezdeményezés kanalizált; ennek eredményeként a jobboldali ellenzék nemcsak politikai fordulatot ért el, hanem azt előfeltételező és intézményesítő mozgalmi hálózatot teremtett. A 2006. október 23-án meghirdetett és 2008. március 9-én megnyert szociális népszavazás valójában a morális, politikai és társadalmi fordulópont bekövetkeztét jelentette. Ez a 14 és fél hónap olyan fundamentális fordulatot eredményezett, amely teljes egészében megváltoztatta a hazai pártpolitikai és ideológiai paradigmát, vektora pedig az első kétharmados választási győzelem irányába mutatott.

A 2006–2010 közötti ciklus közepére a Fidesz–KDNP politikai kezdeményezésének sikere nyilvánvalóvá vált, amit 2008–2009-ben csak nyomatékosított az MSZP–SZDSZ-koalíció fölbomlása, az EP-választás végkimenetele és a belső kormányfőcsere. Emögött azonban ciklusokon átívelő társadalmi, sőt értékrendbéli változásokat kell észrevennünk, melynek következtében a globalizáció ellentmondásaira és a hazai progresszió csődjére lokális-nemzeti válasz született. Hogy e válasz érvényessége a kormányon töltött elmúlt tizenöt évben sem csökkent, sőt egyre növekszik, azt bizonyítja, hogy paradigmaváltó gondolatról van szó, melynek támogatottsága immár társadalmi többségbe került. Így ismét bizonyítást nyert az, amit a *Börtönfüzetek*ben olvasunk. Ott ugyanis egy passzusban az áll, hogy

már a kormányzati hatalom megszerzése előtt szert lehet tenni hegemóniára, amely ezt követően politikai értelemben dominanciává válik, ugyanakkor az ellenzéki időszakban végzett – nem hatalomhoz, hanem vezetéshez kötött – tevékenység továbbra is folytatandó. Íme:

> „Egy társadalmi csoport lehet vezető, vagy még inkább kell is, hogy az legyen, mielőtt megszerzi a kormányzati hatalmat (ez ugyanazon hatalom megszerzésének az egyik fő feltétele); ezt követően pedig, amikor dominánssá válva már gyakorolja a hatalmat, bármilyen erősen is tartja azt a kezében, továbbra is »vezetőnek« kell maradnia [...] már a hatalomra kerülés előtt kell lennie hegemón aktivitásnak, és ebben nem szabad csak arra az anyagi erőre támaszkodni, amelyet a hatalom a hatékony vezetés érdekében használ".[135]

Ez utóbbi alatt egyfelől szellemi erőt kell értenünk, másfelől pedig azt a szervezési képességet, amelyről az iméntiekben részletesebben esett szó. Gyakorlati-politikai és elméleti-szellemi értelemben egyaránt igaz, hogy „a hegemóniáért meg kell küzdeni" (Benedikt Kaiser), miközben ennek intézményesítéséről és mobilizálásáról sem szabad elfelejtkezni. Természetesen nem lehetetlen ezt kormányról sem végrehajtani, ami az elért eredmények megvédelmezését-biztosítását, előnyeinek mind többekre és

135 Q19, §24; Q1, §44.

többekre való kiterjesztését, valamint a stabilitás és szuverenitás melletti kiállást jelenti. Emlékezzünk csak, mi történt 1968 májusának végén, amikor De Gaulle támogatására százezrek vonultak utcára, a kormánypárt pedig júniusban megnyerte az előrehozott választásokat.

Összefoglalva, a 2002-es vereséget követően a jobboldal olyan, évtizedig tartó közösségépítésbe kezdett, amely évtizedeken keresztül fogja meghatározni Magyarország sorsát. A 2022-es történelmi győzelem is a kitartó politikai-társadalmi mozgósításnak volt az eredménye, azaz a megelőző húsz évben végzett szervezőmunka sikerének köszönhető. A Fidesz–KDNP-pártszövetség létrehozása, a polgári köröktől a Békemenetig terjedő népi-nemzeti mozgalmak energiájának felszabadítása, valamint a közvélemény erejének becsatornázása (nemzeti konzultáció, nemzeti petíció, népszavazás) mind-mind oda vezetett, hogy mára az országos közép jobbra van. Ha valami, akkor ez bizonyosan történelmi változás.

Nemzeti-konzervatív konszenzus

A konszenzus elnyerése nem automatikus dolog, meg kell teremteni, biztosítani és növelni, ami hosszas és fáradhatatlan erőfeszítést igényel. A konszenzus kialakítása mindenekelőtt „szívós politikai és ideológiai előkészítő munka" és „szervesen fölépített tevékenység", amint Gramsci írta.

Bővebben arról van szó, hogy először is „a kormány a kormányzottak konszenzusára támaszkodik, de ez a konszenzus szervezett", mivel aki gyakorolja a hatalmat, az „igényt is tart rá, de egyúttal »neveli« [is] ezt a konszenzust"; másodszor pedig a hegemóniát „az erő és a konszenzus kombinálása jellemzi [...] úgy, hogy az erő lehetőleg a többség konszenzusán látsszék nyugodni, e konszenzust pedig a közvélemény úgynevezett orgánumai fejezik ki".[136] Ez utóbbiak azok a fórumok, melyek a hatalom szelleme mellé a szellem hatalmát társítják, szem előtt tartva azt a fontos összefüggést, hogy „mindaz, ami valóban szellem, ezer úton és kerülőúton hatalommá válik, a szellem megejti a hatalmat" (Valeriu Marcu).

A konszenzus elsősorban szellemi természetű, megszervezésének két komponense a szerves-szervező értelmiség, valamint a kulturális infrastruktúra (benne, mint láttuk, a „közvélemény úgynevezett orgánumaival", amelyek lehetnek államiak, de magánkézben lévők is). Előbbi jellegzetességeiről volt már szó korábban, itt most létszámukból és intellektusukból fakadó erejüket kell kiemelnünk, amellyel afféle szürkeállomány-cserét hajtanak végre a korábban uralkodó értelmiség rovására. Utóbbihoz – mégpedig e feladattal szoros összefüggésben – az az eszközállomány tartozik, amelyen keresztül az új konszenzus üzenetei megfogalmazódnak és terjednek. Ezt Gramsci hol „az ideológiai

136 Gramsci: *Az új fejedelem*, i. m. 256, 205.

világot mozgásban tartó kulturális szervezetnek", hol pedig egyszerűen „ideológiai struktúrának" nevezte, és az újságokat, folyóiratokat, könyveket, kiadókat, iskolákat, könyvtárakat sorolta közéjük.[137] Lassan száz évvel ezelőtti fölsorolásán csak annyit kell módosítani, hogy az eszközpark korunkra jelentősen kibővült (film, közösségi média, podcast, rádió, TV, videó). Milyen érdekes, hogy a működtetés jó példáját újfent az egyháznál találta meg, amelyről úgy vélte, hogy „mindennapi, türelmes erőfeszítéseit [...] annak érdekében teszi, hogy szüntelenül növelje a maga sajátos részesedését az ideológia ezen anyagi struktúrájából".[138] A kulturális infrastruktúrában végzett munka milyenségéről is kiváló leírást kapunk a *Börtönfüzetek*ben, ahol az áll, hogy ezzel kapcsolatban „molekuláris, aprólékos, a végletekig részletekbe menő, szerteágazó folyamatról van szó", melynek mozzanatai „végtelenszer ismétlődnek", majd aztán a kitartó munkának hála végül „létrejön a bizonyos fokig egynemű kollektív akarat".[139] Kis túlzással élve kommunikációs szempontból, ha a média maga a tartalom, akkor a struktúra egyenlő hatalom.

E rövid bevezetés után nézzük, hogy a rendszerváltoztatás után a nemzeti-polgári törekvéseknek ez alapján milyen esélyei voltak a korán egységbe

137 Gramsci: *Filozófiai írások*, i. m. 66; Uő.: *Marxizmus, kultúra, művészet*. Ford. Fogarasi Miklós és mások. Kossuth, Bp. 1965, 127.

138 Gramsci: *Marxizmus, kultúra, művészet*, i. m. 128.

139 Gramsci: *Az új fejedelem*, i. m. 157.

szerveződő – sőt bizonyos szempontból igazán soha szét sem váló – szocialista–liberális blokk által dominált posztkommunista politikai-értelmiségi közegben. Szögezzük is le mielőbb, hogy az 1990 és 2010 között eltelt húsz évben a legerősebb hatalomnak az bizonyult, amely az országos hangulatot és a társadalmi képzeletet a mérceállítás és célkijelölés hitbizományának birtokában irányította: öt cikluson keresztül kulturális, három cikluson keresztül pedig ehhez társuló kormányzati hatalommal is.[140] A liberális kulturális hegemónia pecsétőre mindenestül az egykori „demokratikus ellenzék" magjának számító urbánus-kozmopolita értelmiség volt, amely az 1977 és 1987 közötti féllegalitás évtizede után hamarost maga volt az, amely két évtizeden keresztül illegalitásba igyekezett szorítani szellemi ellenfeleit. A diktatúra utolsó két-három évében úgy pattantak teljes fegyverzetben (a *Beszélő* című folyóirattal, a Soros-ösztöndíjakkal és a Szabad Kezdeményezések Hálózatával) a magyar közélet színpadjára, mint a lenyomott rugó, amely annál nagyobbat ugrik, minél inkább leszorítják – alighanem gyaníthatunk is ebben némi szándékosságot. Így hát a szamizdatos idők üldözöttségének renoméja és a nyugati körök általi felkentség aurája 1989/90 után erősebbé tette őket, mint valaha, főleg, hogy az egyébként sem számottevő baloldali (népi balos, reformkommunista,

140 Helmut Schelsky: *A munkát mások végzik el. Az értelmiség osztályharca és papi uralma* [1975]. Ford. Rieckmann Tadeusz. Századvég, Bp. 2022.

szocdem) értelmiséget fél kézzel, a feltörekvő népipolgáriakat pedig erőből, de egyaránt lenyomták. Mennyire jellemző az a kiválasztottságtudat és felfuvalkodottság, ami Kenedi János (1956-os Intézet, *Holmi*, Nyilvánosság Klub, SZDSZ) szavaiból süt: „A népi írók a nemzet vezetésére aspiráltak, de nem voltak képesek egy olyan közgazdasági, szociológiai és politikai programot kiállítani, amelyet még a *Beszélő* hat szerkesztője is összeütött."[141] Micsoda hübrisz – egy egész nemzedék, a népiek harmadik generációja nem ért volna föl féltucat újmarxistából lett neoliberálissal! Kenedi szavai a *Beszélő* 1987-es évfolyamában közölt *Társadalmi szerződés* és a *Hitel* folyóirat 1988-as elindítása közötti pár hónapban keletkezett benyomását rögzítették, amely baráti társaságában aztán évtizedekre rögzült.

A baloldal-liberális erők gazdasági, politikai és szélesen értelmezett kulturális hegemóniája ugyanúgy ellehetetlenítette a jobboldali pártpolitika kibontakozását, mint a szervesen fejlődött nemzeti értelmiség érvényesülését. Így, bár szervezeti értelemben a '90-es években számos konzervatív szellemi platform fejtett ki tevékenységet (Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Magyar Polgári Együttműködés Egyesület, Professzorok Batthyány Köre, Századok Tanácsa), csak a kétezres években jelent meg a szélesebb körű társadalmiasítás esélye és 2010-től kezdve a hatékony országos fellépés lehetősége. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a posztkommunista

141 Kenedi János: Emberekről, eszmékről, politikáról – Csizmadia Ervin interjúja, II. rész. *Valóság*, 1990/4, 42.

erők a diktatúrából származó tájékoztatási monopóliumot – szerkezetileg némileg módosítva – megörökölték, ráadásul megosztották azokkal a külföldi befektetőkkel, akiknek gazdasági-politikai komprádoraiként szolgáltak. Tegyük rögtön hozzá, hogy e reláció abból a szempontból fordított volt, hogy a beáramló működő tőke volt az, amelyik helyén hagyta a korábbi médiaműködtetőket (az MSZMP napilapja, a *Népszabadság* például a nyugatnémet Bertelsmann-konszern kezébe került, Eötvös Pál pedig, aki 1985-től volt a napilap főszerkesztő-helyettese, 1989–2004 között főszerkesztőként szolgált tovább). A rendszerváltoztató erők kulturális szétválása – népeikre és urbánusokra, nemzetiekre és kozmopolitákra, konzervatívokra és progresszívekre, lokalistákra és globalistákra – már a nyílt politikai polarizáció előtt megtörtént, amely az állami televízió és rádió körüli „első médiaháborúban" végül mindenki számára megnyilatkozott. Ezzel kapcsolatban az egykor MSZP-közeli házelnöki főtanácsadó-kabinetfőnök korrekt áttekintését érdemes hosszabban idézni, aki szerint „a tényleges törésvonal nagyjából ott húzódott a médiában, mint a pártpolitikában. Az MDF választási győzelme ellenére a szocialisták spontán privatizációs manővereik révén [...] befolyásuk egy részét megőrizték. Az SZDSZ pedig elsősorban kulturális kötődései jóvoltából élvezhette a »független« újságíró-társadalom többségének támogatását. [...] Az új kormánnyal szemben álló, nyíltan ellenséges orgánumok száma valóban többszörösen meghaladta a vele

rokonszenvezőkét."[142] Ez volt tehát a kiinduló helyzet, amely a rákövetkező évtizedben bizonyos szempontból még rosszabb lett, hiszen a hagyományos állami vagy magánkézben lévő tömegtájékoztatás (nyomtatottlap-piac, rádió, televízió) csatornáinak szaporodása, illetve ezzel egyidejű politikai koncentrálódása mellett tekintetbe kell vennünk a kibontakozó szabadpiaci szórakoztatóipar egészét (filmkultúra, magazinok, popzene, reklámipar) és a nemsokára megjelenő internetes nyilvánosságot is.

A politika minderre csak ráerősített: az utódpárt 1994-es első, majd az SZDSZ szövetségében való 2002-es második visszatérésével nemcsak a gazdasági érdekkörök, hanem a kulturális holdudvar is jobban kitüremkedett. Az első tanulságát úgy vonja le higgadtan az imént idézett forrás, hogy „a szocialisták hatalomba kerülésével maradt a pártállami titkosszolgálati vezetők befolyása, maradt a szakszervezetek pártállamhoz kötődő vezetése, maradtak az MSZMP-hez kötődő, a vad privatizációval nagy vagyont szerző oligarchák, maradtak a pártállam idején médiakarriert csináló véleményvezérek". Éppen emiatt már a második visszatérésük előtt, azaz 1998 és 2002 között megfogalmazódott, hogy „a Fidesz számára a rendszerváltás sikerének zálogát az alternatív politikai, gazdasági és médiaelit megteremtése jelentette, ennek érdekében kellett megtörni az ellenzékbe kényszerülő régi nomenklatúra gazdasági és médiahátterét, ideológiai hatalmát", ám mivel ez egyetlen ciklus alatt nem sikerült, 2002 és 2010 között két ciklusra újra a baloldali–liberális blokk került hatalomra.[143] Mindkét értékelésből világossá válik, hogy a tényleges politikai hatalom egyaránt múlik a gazdasági háttéren és a médiaelőtéren; vagyis egy politikai, gazdasági és kulturális komplexumról, illetve kettőről beszélünk, melyek küzdelme 1990 és 2010 között meghatározta a hazai politikatörténetet. Leegyszerűsítés volna azt állítani, hogy a kétkomponensű posztkommunista–liberális blokk balfele, azaz az MSZP biztosította a gazdasági (és titkosszolgálati) súlyt, liberális része, vagyis az SZDSZ pedig a kulturális hegemóniát szőtte, de azért nem áll távol az igazságtól. Egyfelől a balliberális tömb számára – legalább – két évtizeddel 1989 elé visszanyúló kapcsolattörténete és rákövetkező újabb kétévtizedes összeforradása hiánytalanul biztosította a közösen uralt politikai, gazdasági és kulturális komplexum szilárdságát, másfelől azonban valóban volt némi feszültség a nagyobbik koalíciós partner és a tagjait intellektuális képességeik miatt lenéző kisebbik között. De bárhogy is esett, a posztkommunista erők két része – mint pártpolitikusok, tőketulajdonosok, szakértők és humánértelmiségiek – ugyanazt a modernizációs diskurzust beszélte, és ugyanazt a nyugatos progresszív víziót vallotta. Tökéletesen rájuk illik a leírás, mely szerint az eliten belül az egyik rész

142 Wéber, i. m. 74; Mező Gábor: *A média lenyúlásának titkos története*. Erdélyi Szalon, Bp. 2021; Uő.: *A tévé megszállása*. Századvég, Bp. 2023.

143 Wéber, i. m. 169, 173.

ideológusként lép föl, míg a többiek, mert kevesebb idejük és affinitásuk van ehhez, elfogadják a gondolati irányt. Ez az igen jellemző szerkezet okolható azért az egyenetlenségért, amit fentebb megpendítettünk, jelesül, hogy a szabaddemokraták olykor saját koalíciós partnereiket is mucsainak nézték.

A „polgári kormányzás" idején egy sor intézmény alakult (XX. és XXI. Század Intézet, *Heti Válasz*, Teleki László Alapítvány és Intézet, Terror Háza Múzeum), amelyek ki tudták venni részüket a nyilvánosság szerkezetváltásából, ugyanakkor a baloldali-liberális hegemónia olyan erősnek bizonyult, pláne ismételten kormányzati pozíciót szerezve, hogy heves ellenszélben kellett dolgozniuk (a Teleki László nevével fémjelzett intézményrendszert 2006-ban megszüntették, a Terror Háza Múzeumot csak akarták). A már többször szóba került, vereség utáni 2002-es fordulat, amely a szervezésben és a szellemben is megnyilvánult, alapvetően járult hozzá ahhoz, hogy a jobboldal intellektuális értelemben is megizmosodott. Annak a bizonyos „polgári nyilvánosságnak" a bővülése, nézők, orgánumok és platformok tekintetében egyaránt, 2002 és 2010 között jó alapot biztosított a politikai versenyben elhanyagolhatatlan szellemi hajrá megnyeréséhez. Az ellenzéki időkben a már a „polgári kormányzás" előtt rendelkezésre állók (*Hitel*, *Magyar Demokrata*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Szemle*, Századvég Alapítvány) vagy az imént felsorolt, éppen az alatt létrejöttek erősödése mellett egy sor új fórum jelent meg (HírTV, *Kommentár*, Lánchíd Rádió, Nézőpont Intézet, *Polgári Szemle*,

Utolsó Figyelmeztetés), míg a kétezres évek utolsó harmadában az internetes nyilvánosságban győzedelmeskedett egyértelműen a „polgári undergroundnak" nevezett oldalak elérése (Jobbklikk, Konzervatórium, Mandiner, Reakció). Valójában 2006 őszén már érezni lehetett a széljárás változását, amely a rákövetkező négy évben viharossá vált.

Ezen a ponton térjünk vissza oda, hogy a pártszervezet és a civiltársadalmi mozgalom mellett a harmadik elem az eszmeadó és szervező értelmiség, amely a fentebb leírt struktúrát működteti, és tartalommal tölti meg. Itt is érdemes összehasonlítást tenni! A posztkommunista–liberális blokk értelmisége valójában a korábbi, '89 előtti értelmiség volt, hiszen a késő kádári reformisták közül és a „demokratikus ellenzék" soraiból verbuválódott, előbbiekre utalt az MSZP 1994-es technokratikus kampányszlogenje (*Hogy a szakértelem kerüljön kormányra*), utóbbiak politikai intézményesülése, az SZDSZ magát egyenesen a „szürkeállomány pártjának" tartotta. Mi sem jellemzőbb, minthogy az 1973–74-ben *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* címmel – elkobzott, betiltott, Bernben, illetve itthon szamizdatban kiadott – közös kéziratot szerző Konrád György és Szelényi Iván a rendszerváltoztatás idején újraértékelte téziseit (előbbi már mint az SZDSZ alapító tagja, szépíró *doyen*je, utóbbi az UCLA szociológia tanszékének vezetője), s leplezetlenül vallották a következőket: „Az SZDSZ rendkívüli tehetségű szociológusok, közgazdászok, politológusok és jogelméleti tudósok klubja. Ha az

SZDSZ nem lenne politikai párt, akkor könnyen lehetne egy nemzeti Társadalomtudományi Akadémia."[144] Ők voltak tehát a „hagyományos értelmiség", akikkel szemben színre lépett az az új „szerves értelmiség", melynek hivatása az volt, hogy uralkodó eszméiket leküzdje. Hozzájuk képest az 1987-es lakiteleki találkozótól nevesíthető *mindenkori* nemzeti-konzervatív értelmiség ugyanis belső fejlődésű volt, hiszen organikusan képződött, éppenséggel az uralkodó kulturális hegemónia ellenében. Ebből látszik igazán, hogy az egyesítő eszme és a platformok sokasága mellett legalább annyira fontos a működtetők ki- és újratermelése. A rendszerváltoztatást követően a régi rend állagőrző és privilégiumféltő „hagyományos értelmisége" és az eljövendő új korszakot megalapozó „szerves értelmiség" közötti szociokulturális és világnézeti különbség a legnyilvánvalóbb természetesen a leginkább világmagyarázónak és értelemközvetítőnek számító területeken, azaz a jogelméletben és történettudományban, a filozófiában és a közgazdaságban vált.[145] A küzdelem itt volt a legelkeseredettebb, a késő kádári világ reformdiskurzusát nyugatosítva továbbdiktálók ellenében évtizedeken keresztül vívták harcaikat az új s végül győztes paradigma képviselői (példának okáért Lánczi András, Matolcsy György, Pokol Béla, Schmidt Mária, Tőkéczki László).

144 Konrád György – Szelényi Iván: Értelmiség és dominancia a posztkommunista társadalmakban [1989–90]. Ford. Gáthy Vera. *Politikatudományi Szemle*, 1992, 21–22; Mező Gábor: *A kultúra megszállása*. Századvég, Bp. 2023.

145 Sebők Miklós: *Paradigmák fogságában. Elitek és ideológiák a magyar pénzügyi kapitalizmusban*. Napvilág, Bp. 2019.

Emlékezzünk a *Konzervatív kiáltvány* már idézett, 2002-ben írott szavaira, melyek szerint csak „türelmes, lassú, állhatatos szellemi és szervezői munkával lehet eredményeket elérni". Igaz ez az intellektuális tőkefelhalmozásra, de az értelmiségi utánpótlás biztosítására is. Húsz évvel a 2022-es nagy győzelem előtt keletkeztek e sorok, amiből jól látható, hogy szellemi-szervezeti értelemben is milyen hosszú út vezetett odáig! Nehéz és keserves volt, de a vetés itt is beérett. Mostanra a horizontálisan igen sokszínű, fő céljában mégis egységes nemzeti-konzervatív értelmiség többgenerációs emberállománya, folyóiratai, médiája és intézményei révén már nemcsak saját társadalmi szerepét képes tudatosítani, hanem történelmi erőhöz méltó módon az országos kánonképzésben és a stratégiai jelentőségű kulturális intézményrendszer irányításában is vezető szerepet tölt be.

Ezzel együtt és ennek ellenére a kulturális trendváltás egyébként is hosszadalmas folyamata távolról sem érett be, sőt: 2010-hez és főképpen 1989/90-hez képest persze jelentős változások történtek, egy-egy ágazatban tagadhatatlan a jobboldali előny, de konzervatív kultúrfölényről nem beszélhetünk. Nem csoda, ha az ellenérdekelt felek, bár hátradőlni nincs okuk, de pár évvel ezelőtt megállapíthatták, hogy „amíg a kulturális intézményeket vezetők cseréje 2010 után viszonylag sikeres volt, addig a kulturális tekintélyük alapján az elitbe tartozók cseréje sokkal inkább sikertelen

maradt", sőt elégedetten jelenthették ki, hogy a „baloldali túlsúly továbbra is fennáll a kulturális elitben", aztán „a legnagyobb kulturális sztárok [...] baloldaliak", a szín- és filmművészet, valamint az irodalom tekintetében pedig jottányit sem változtak az erőviszonyok.[146] Említsük meg azt is, hogy bár az ideológiatermelés tekintetében egyértelmű a jobboldali fölény, a társadalmi képzeletet annál is jobban befolyásoló szépirodalomban és az általánosan *non fiction*nek nevezett szektorban változatlan a felállás. A KSH 2020–2024-es adataiból, amelyek a legnagyobb példányszámot elérő könyveket sorolja fel, jól látható: az első tizenegy könyv szerzője közül hat liberális értékrendet vall magáénak, méghozzá nyíltan, sőt kifejezetten ellenzéki nyilatkozatokat téve, a három konzervatívnak besorolt szerző ugyanakkor apolitikus. A talált arányokat támasztja alá az MCC által megvásárolt Libri-hálózat 2024-ben kiadott díja is, amely „az olvasók választását tükrözi: a kötetek egytől egyig az objektív népszerűség alapján váltak méltóvá", azaz fogyási számuk indokolta volna helyezésüket. A 12 díjazott közönségkedvenc negyedének szerzője kormánykritikus, ebből kettő militáns ellenzéki író, két könyv alkotója konzervatív, de közülük csak egyik élő személy. A felsorolt két kérdésben nem az államhatalom birtokában könnyen átrendezhető formaságról, hanem a tartalom természetéről van szó.

146 Kristóf Luca: *Kultúrcsaták. Kulturális elit és politika a mai Magyarországon.* Gondolat – Társadalomtudományi Kutatóközpont, Bp. 2021, 9–11.

A kétciklusnyi kedvező előzmények után különösen a 2018–2022-es ciklusban kezdődött el egy aktív kultúraépítő-kánonképző folyamat, amely a stratégiai jelentőségű művelődési infrastruktúra nemzeti irányításában, várva várt építészeti és rekonstrukciós munkálatokban és a polgári-nemzeti kezdeményezések megsokszorozódásában manifesztálódott.[147] Utóbbiaknak is köszönhetően napjainkra alapítványok, intézetek, iskolák és képzések, könyvkiadók, folyóiratok, valamint fesztiválok és online oldalak sokasága formálja azt a dinamikus *konzervatív ökoszisztémát*, amelyben mindenkinek helye van, aki osztja a nemzeti maximumot. Ez egyben a biztosítéka annak, hogy a nemzeti-konzervatív szellemiség úgy hajtson végre konzervatív korszakváltást, hogy az egybeessék a nemzeti konszenzus kiszélesítésével. Az üzenet konszenzuális formai és tartalmi megfogalmazása a társadalmiasulás előfeltétele.

A teljesség igénye nélkül érdemes számba venni, hogy hányféle és milyen intézményi hálózat alakult ki és működik. Mutatva az országos-nemzeti jelentőséget, ezek egy része állami alapítású szervezet,

147 Békés Márton: Kultúrharckészültség. *Kommentár*, 2021/3, 176–178; L. Simon László: *Intézményes kultúrpolitika 2010–2020 között Magyarországon* = Uő.: *Ki viszi a puskát? Emlékezet és politika.* Nemzeti Művelődési Intézet, Lakitelek, 2020; Szilvay Gergely: *Hallgattassék meg a másik fél is. Szellemi és kulturális építkezés = Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt 10 évről.* Szerk. Mernyei Ákos – Orbán Balázs. MCC, Bp. 2020; Veszprémy László Bernát: Jobboldali építkezés, 2010–2020. *Kommentár*, 2022/1.

köztük történeti és emlékezetpolitikai kutatóintézetek (Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Nemzeti Örökség Intézete, Magyarságkutató Intézet, RETÖRKI, Veritas), valamint döntéselőkészítő- és háttérintézmények (KINCS, Nemzeti Művelődési Intézet, a Nemzetpolitikai és a Nemzetstratégiai Kutatóintézetek, Magyar Külügyi Intézet, Makronóm Intézet és Oeconomus Alapítvány). Ezek mellett számos nem állami alapítású intézmény (agytröszt, intézet, kutatóközpont) létezik, amelyek orientálják a közvéleményt (XXI. Század Intézet, Alapjogokért Központ, Axióma Központ, Christian Democratic Institute, Kertész Imre Intézet, MCC és intézetei, Örökség Kultúrpolitikai Intézet, Nézőpont Intézet, Szent István Intézet, PAGEO, Szabad Európa Intézet, Századvég és folyóirata). Ezen kívül három nagyobb ernyőszervezetként szolgáló alapítvány lát el finanszírozási-organizálási feladatokat (a Batthyány Lajos, a Kommentár és a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítványok). A kimondottan szövegalapú tudásmegosztásra többek között két hetilap (*Magyar Demokrata*, *Mandiner*), a középtávú ideológiai munka elvégzésére egy negyedéves folyóirat (*Kommentár*), továbbá legalább féltucat könyvkiadó (köztük Hitel, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Jogállam és Igazság, Magyar Művészeti Akadémia, MCC Press, Pallas Athéné, Századvég) áll rendelkezésre. A nemzetköziesítést több felsorolt intézet, a *Hungarian Conservative* című lap és a CPAC Hungary végzi. (E felsorolásban

nem szerepelnek a pártalapítványok, az állami kézben lévő kulturális intézmények és az egyetemi-kutatói világ, például a Polgári Magyarországért Alapítvány, a Magyar Kultúráért Alapítvány vagy a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és könyvkiadója, illetve az Eurázsia Központ és magazinja.) A fölsorolt intézményi hálózat a tapasztalatok alapján dedikált feladatát akkor tudja hatékonyan elvégezni, ha karakterében nemcsak hasonló a nagy nemzeti hivatáshoz, hanem gondolatilag képes annak élén járni, mert kellően népszerű, konszenzuális és honos. Amint a választásokat is itthon kell megnyerni, úgy eredetiség, kreativitás és elsősorban hazai születésű magyar gondolat kell, a külföldi minta legfőljebb másodlagos lehet.

A hazai nemzeti-konzervatív szellemiség intézményes képviselői (a fölsorolt alapítványok, folyóiratok, intézetek, könyvkiadók, ösztöndíjak és tehetséggondozó központok) a tudástermelés és az utánpótlás-nevelés terepén működve a korszak összképének megalkotásán dolgoznak. Ez az a bizonyos feladatvállalás, amelyről korábban rövidebb formában azt idéztük, hogy „végtelenszer megismétlődnek, s óriási összességükben ezek alkotják azt a kitartó munkát, amelyből létrejön a bizonyos fokig egynemű kollektív akarat". E munka politikai és kulturális dimenziója világos, konkrét eredménye olyan eszméknek a létrehozása, amelyek a történelmi korszakot egész terjedelmében meghatározzák.

Eközben a túloldalon 2002–2006 óta nem akad szellemi innováció, ami nem jelenti azt, hogy ne lennének liberális értelmiségiek, progresszív műhelyek és baloldali folyóiratok, köztük alkalomadtán érdekesek és értékesek is, de azt igen, hogy az egységes, világképteremtő – azaz ideológiai – munka odaát lehanyatlott. Ennek nem az a legfőbb oka, hogy politikai pártjaik 2010 óta folyamatosan veszítik el a választásokat és ezzel az ideológiai infrastruktúrába befektethető erőforrásaikat, hanem éppen fordítva: az ideológiai kimerülés volt az, ami megelőzte a pártpolitikai kudarcokat. A korábban hegemón posztkommunizmus „hagyományos értelmiségének" szóló legendás folyóiratok (*Beszélő, Holmi, Kritika, Magyar Lettre Internationale*) a 2010-es években szűntek meg, a Nagy Nemzedék, azaz a magyarországi '68-as generáció legjobbjai pedig az elmúlt évtizedben mentek el. A progreszszió nagyjai azóta mind halottak: a nyelvét megteremtők (Esterházy Péter), az esztétikai ízlését kidolgozók (Konrád György), a világfelfogását rögzítők (Heller Ágnes), a történetpolitikai reflexióját megfogalmazók (Tamás Gáspár Miklós). Ám ők még elvitathatatlanul teremtettek *valamit*.

Mindennek következményei egészen az egyes (régi és új) ellenzéki pártok vezetőinek – szellemi, intellektuális, művészeti – érdeklődéséig, pontosan annak döbbenetes hiányáig levezethetők, de valószínűbb, hogy a tyúk–tojás viszony ezúttal is fordított. Lánczi András aligha vitatható megállapítása szerint „Orbán igyekszik alaposan tájékozódni a világról [...] nincs olyan ellenzéki politikus, akinek a gondolkodásáról akár csak egy rövidke könyvet is lehetne írni. Orbán más szinten van".[148] Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az elmúlt hat-nyolc évben hazai belpolitikai slágerkönyvnek azok bizonyultak, amelyek a miniszterelnökkel foglalkoznak (gondolkodását, észjárását bemutatva vagy éppen heves kritikáját adva), többször jelennek meg vélt vagy valós olvasmánylistájával kapcsolatos cikkek, gondolatait, megjegyzéseit pedig rendre fürkésző figyelem övezi. Jellemző az érdeklődésre, hogy G. Fodor Gábor *Az Orbán-szabály* című könyvét 2021-ben egymás után ötször kellett kinyomtatni. A könyv tárgyához képest az ellenzék vezetői egyenként és összességében is ahhoz a relációhoz hasonlítanak, ami egykor a budai rakparton zöld festékkel díszelgett, ti. *magyarázd el egy pontnak, hogy mi az a gömb.*

A tartós ellenzékiségről korábban már volt szó, most annyiban érdemes visszatérni rá egy pillanatra, hogy a hatalmi gyakorlatból való hosszas kiesés óhatatlanul leértékeli az elmélet hatalmába vetett hitet, ami hiba. Az ellenzéki értelmiség 2024 során úgy értékelte, hogy „négyszer kétharmados Fideszgyőzelem mentén lehetne tagolni a számunkra rendelt időt" (*Mozgó Világ*), merthogy „míg Orbán cselekvésében és beszédében távlatokat láttat, addig az ellenzék a pillanatnyiságban és az azonnaliságban

148 Mi zajlik Magyarországon? Lánczi, Giró-Szász és Róna vitáznak az elmúlt tíz évről. *Mandiner*, 2021. szeptember 1.

van" (Böcskei Balázs). A hazai progresszió tulajdonképpen egyetlen talpon maradt intellektuális ereje – a pártok szétesséssel arányos szaporodása és a társadalmi támogatás elszivárgása miatt – hajdanában szebb napokat látott értelmisége, annak is végsőkig kitartó, urbánus-kozmopolita része (nem számítva most a többségében külföldről finanszírozott kormányellenes médiát). Jó ideje sem a konkrét társadalmi valósággal nincs kapcsolatuk, sem a politikai realitásokkal nincsenek tisztában: kultúrájuk szubkultúra, témáik népszerűtlenek, ügyeik jelentéktelenek, történetük nincs. Ha nem lenne eléggé nyilvánvaló, hogy bekövetkezett a szürkeállomány-csere, ezt leszűrhetjük abból is, hogy a pártpolitikai baloldal funkcionáriusai milyen szavakkal kezdik ezt végre – legalább saját fórumaikon, önmaguknak – bevallani. Nézzük csak!

A parlamenti ellenzék szélsőbaloldalán helyet foglaló Jámbor András például úgy kiáltott föl a választási vereség után a Partizán stúdiójában, hogy „okosabbak nálunk a fideszesek, több nemzetközi szakirodalmat olvasnak, jobban behozzák azokat a tudásokat, amik a világban keletkeznek, sokkal nagyobb kitekintésük van". Scheiring Gábor közgazdász–szociológus (2010–2014 között országgyűlési képviselő, a Párbeszéd pártalapítványának volt elnöke) igen tanulságos módon úgy nyilatkozott a DK-közeli KlikkTV-ben, hogy „a politikai közösség felépítése identitásépítést jelent, narratívaépítést jelent, amibe beletartozik a közpolitikai kutatásoktól kezdve a kulturális termékeknek az előállítása

[...] Ez az, amit a baloldal száz évvel ezelőtt tudott, akkor nemcsak szakszervezetek, hanem dalárdák és könyvkiadók is voltak. [...] sajnos a leépülés Orbán Viktor alatt felgyorsult, de előtte is igazából nem figyelt arra oda a baloldal, hogy a közösségépítéshez ezeket a szükséges intézményeket fenntartsa, megerősítse, létrehozza; úgyhogy mára a nyelvezet, kultúra, életérzés és identitás hiányában van az ellenzék". Szabó Tibor Benjámin, nem mellesleg a Líra könyvkiadóhálózat kereskedelmi vezetője így panaszkodott a baloldali önkormányzat által vezetett Szeged városi televíziójában: „A kormány intézményeinek, például a *Kommentár* című folyóirat körének, illetve a XXI. Század Intézetnek, több válasza is megvan arra, mi lenne az ideális rendszer. [...] Ilyen gondolatok ilyen mélységben és gazdagságban egyelőre kizárólag a Fidesznél vannak, a másik oldalon erre fogékonyságot sem látni". Ki vitatná komoly ábrázattal az elhangzottakat?

Ezek után nem csoda, ha legjobbjaik felismerik, hogy ehhez képest „a magyar »baloldali« politikus egyszerűen nem érti, hogy mire való a szellemi innováció. Nem érti, hogy azért szükséges [...], hogy megtermelje a politikáról, a társadalomról, a nagyvilágról, tehát *a korszak egészéről szóló tudást*".[149] Kiss Viktor – valóban és tiszteletreméltó módon baloldali – politológus megállapításának dőlttel kiemelt része a fontos: a korszak egészéről szóló

149 Kiss Viktor: A megdermedés éve 2022 a magyar belpolitikában. Mérce.hu, 2023. január 3. https://merce.hu/2023/01/03/kiss-viktor-a-megdermedes-eve-2022-a-magyar-belpolitikaban

tudás megfogalmazása. Ezt tévesen általában úgy nevezik, hogy „a kulturális korszakalkotás térfoglalása" (*Népszava*), noha arról van szó, amit a baloldal által elfelejtett Gramsci egykor úgy fogalmazott meg, hogy minden hatalom „igényli a szükségesség és az észszerűség bizonyítását", és minden új állam és mögötte álló történelmi blokk számára szükség van arra, hogy megalkossa „a korszak »ideológiai körképét«". És hogy mi is az a bizonyos nemzeti-konzervatív konszenzus, amely formálja korszakunk kulturális körképét, azt könnyen meghatározhatjuk.

A nemzeti-konzervatív konszenzus természetéből fakadóan nem szakítható el a történelemtől, belső fejlődésű, endogén folyamat eredménye, szerves-dinamikus egység, lényege a szellemi önrendelkezés. Forrásairól nem lehet jobbat és többet mondani, mint amit Tőkéczki László annak idején megjegyzett, vagyis, hogy „a konzervatív magyar múlt gazdag örökséget kínál a mai magyar politikai megújuláshoz. *Nem szükséges tehát a kétségbeesett szellemi importtevékenység.* Tanulni persze mindenkitől lehet és kell, de egyetlen mai nyugati modell sem a mi feltételeink között született, míg egykori elődeink nagy részben a mi gondjainkkal is küszködtek."[150] Micsoda megszívlelendő tanulság ez napjainkra vonatkozóan is! Köztudomású, hogy minden nemzet konzervativizmusa a saját(os) nemzeti arculatának megfelelően alakul, önnön történeti kihívásaira adott válaszainak láncolatából áll elő, és ennek megfelelően alig-alig lehet egy másik nemzetre szabni. Röviden: magyar konzervativizmust csak magyar konzervatívokkal lehet csinálni.

150 Tőkéczki László: A mai magyar konzervativizmus forrásai, *Hitel*, 1996/augusztus, 68. (kiemelés tőlem)

Tartalmi tekintetben Asbóth János a modern magyar konzervativizmust meghirdető 1875-ös könyvében úgy írt, hogy míg „a liberalizmus [saját] elveit és teóriáit, a konzervatív politika mindenekelőtt a hazát igyekszik szolgálni", 1896-ban pedig azt mondta a Képviselőházban, hogy „a legfőbb nemzeti konzervatív érdek a magyar hazának a fennmaradása".[151] Ennél a receptnél ma sem tudunk – vagy akarhatunk – jobbat. Éppen ezért e körül a nemzeti-konzervatív paradigma körül helyezkedik el ma is a szélesen értelmezett polgári, népi-nemzeti tábor és politikai szövetségese, a kormányzó jobboldal. A belülről vezérelt Magyarország programjának aktuális része a határvédelem és a gazdasági önállóság megteremtése, valamint a munka- és családközpontú élet rendje.[152] Miután a magyar nemzet modern kori történetének legnagyobb fenyegetése rendre a *kívülről irányított progresszió* volt, így hát az örök ellenfél a bármelyik égtáj felől érkező birodalmi beolvasztási kísérlet és vele együtt a hazai viszonyok azoknak megfelelő átalakítása. Ez

151 Asbóth János: *Magyar conservativ politika.* 3. kiadás. Légrády, Bp. 1875, 94; Asbóth János képviselőházi beszéde, 1896. december 19. = *Képviselőházi Napló*, Bp. 1896, I:239.

152 Békés Márton: Belülről vezérelt Magyarország. *Kommentár*, 2022/1; Uő.: *Nemzeti-konzervatív program = Tihanyi jobboldal. Közösség, hagyomány, szabadság.* Szerk. Békés Márton. Kommentár Alapítvány, Bp. 2022.

váltotta ki a germanizáló bécsi jozefinizmussal szembeni rendi ellenállást, és ez ellen írta Madách Imre a Bach-adminisztráció idején a *Civilizátor*t (1853–54), amelyben az aktuális „progresszor" (Galló Béla) a következőt mondja:

> Én Stroom vagyok, a nagy civilizátor,
> A végzet az, mely engem útamon visz.
> Tietek is lesz, íme, elhozám.
> Keletre hordom áldását nyugotnak.

A progresszió szélkakasai ennek mintájára 1918–19-ben tíz hónap leforgása alatt a kritikátlan wilsonizmustól eljutottak a kompromisszummentes leninizmusig, majd 1989–90-ben visszacserélték a keleti cégért nyugatira, s ettől kezdve a transzatlanti haladást akarják – akár talajcsere árán is – hazai földbe ültetni. A nemzeti-konzervatív erők kezdettől fogva a kívülről irányított progresszió mindkét komponensével felveszik a küzdelmet, mivel 1) a birodalmi integráció – katonai, jogi, politikai, gazdasági, kulturális – projektjét ugyanúgy és ugyanazért ellenzik, mint 2) a kierőszakolt haladás szuverenitássértő gyakorlatát. Idehaza az, aki nemzeti, egyúttal konzervatív is, a konzervatív ember pedig szükségképpen nemzeti. A nemzeti-konzervatív konszenzus alapvetése tehát ma is az, ami mindig is volt: hogy Magyarország egy Magyarországról kormányzott magyar ország legyen, és maradjon – ez egyben a nemzeti maximum konkrét politikai tartalma.

A NEMZETI MAXIMUM KORA

A nagy történelmi cél horizontjára emelkedve még a kulturális stratégia is magasabb értelmet nyer. Ha ezt szem előtt tartjuk, teljes egészében kibontakozik előttünk annak a ténynek a jelentősége, hogy az elmúlt tizenöt évben a posztkommunizmus 1990 és 2010 közötti időszakából, sőt a kommunista diktatúra megelőző négy évtizedéből megörökölt kulturális hegemónia szerkezete végre valahára változásnak indult. A globális-progresszív oldalon időről időre megfogalmazódó kultúrharcos csatakiáltások annyiban nem a tévedés művei, hogy helyesen regisztrálják kulturális térvesztésüket. Ennek oka azonban távolról sem kiszorításukban keresendő, hanem abban, hogy a rendszer kezd korszakká szilárdulni, ennek minden kultúrpolitikai feltételével és következményével együtt. Az ezzel kapcsolatos eseményeket érdemes a könnyen felejthető aktualitásoknál jóval távlatosabban szemlélni. A távoli, de belátható szemhatár ugyanis úgy fest, hogy míg a rendszerváltoztatást követő húsz évnek hiányzott az össznemzeti legitimációja (részben, mert mint láttuk, lényege éppen az állandósított átmenetiség volt), addig 2010-től esély nyílt a permanens kormányzásra és vele együtt egy olyan társadalmi mítosz megfogalmazására, amely kollektív történelmi célt ad, kormányzati filozófiát indukál, egyetértésre hív és politikailag is mozgósít.

A korszellem mint kultúrpolitikai kérdés

Egy-egy korszak jelentésének meghatározása mindig érdekelte az adatok összegyűjtésén, de a rendszerzésükön is távolabb látó, holisztikus szemléletű történészeket. A korszellem faggatására tökéletesen ráillik, amit Herder mondott róla: „A korszellem hatalma nagy, de észrevétlen; a hozzáértő képes nyomon követni és kiaknázni, a balga viszont rendszerint túl későn és csak a bekövetkezett hatásai alapján veszi észre."[153]

Joó Tibor 1933-ban a Magyar Filozófiai Társaság lapjában jelentette meg *A korszellem mint történetfilozófiai kérdés* című szabatos dolgozatát.[154] Írásában a hegeli korszellemet (*Zeitgeist*) se nem mechanisztikusan, se nem metafizikailag fogta fel, hanem annak értelmében, hogy „a korszellem egy állandó lényeg azonos tendenciája". Ez alatt azt értette, hogy a korszellem a történelem során dinamikusan változó „életegység", teremtője nem más, mint maga a „kultúraalkotó erő", amiből az következik, hogy *a korszellem a kultúrában ragadható meg.* Ma azt mondanánk, hogy a korszellemet az adott korban érvényesülő kulturális komplexum tartalmában ismerhetjük föl. Egy három évvel korábban keletkezett cikkében úgy vélte, hogy a korszellem

153 Idézi Ralf Konersmann: A korszellem bűvöletében. *Valóság*, 2003/3, 123.

154 Joó Tibor: A korszellem mint történetfilozófiai kérdés. *Athenaeum*, 1933/1. Újraközlés: *Kommentár*, 2023/4.

„egy egész nagy kulturális egységnek az általános eszmeköre", de számos más, találó szókapcsolattal is leírta (általános szellem, közszellem, uralkodó irány).[155] Egy másik, a hosszabb tanulmánynál öt évvel később keletkezett szövegében pedig, amely a *Korszellem és könyvkötészet* címmel jelent meg, azt írta, hogy „valamely történeti kor szelleme, az a jellemvonás, amely lényegének tekinthető, az egész kultúra területén megnyilatkozik, minden alkotásban, a legapróbb kulturális jelenségben is jelentkezik és sajátos jelleget ad nekik".[156] Ez a szemlélet, amint az utóbb idézett szöveg címe is mutatja, a kultúra minden területén – legyen az könyvkötészet vagy fegyverzetfejlesztés, ipari formatervezés vagy popkulturális alkotás – föl tudja fedezni az aktuális *Zeitgeist* (ki)alakulását. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a korszellem mindig egy adott korszak szelleme.

A nagyszabású, *A mai világ képe* című többkötetes gyűjtemény szándékosan első, *Szellemi élet* című kötetének szerkesztője, Kornis Gyula ugyanekkor úgy fogalmazott az iméntiekkel egybehangzó módon, hogy

> „a korszellem a korra tipikusan jellemző eszmék, jelentések, értékrendszerek összessége [...] A szellemi alkotások együttese a kultúra. A kor szelleme tehát a kor kultúrájában nyilatkozik meg.

155 Uő.: Korunk szelleme. *Nyugat*, 1930/19, 486.

156 Uő.: Korszellem és könyvkötészet. *Magyar Könyvszemle*, 1938/2, 165.

> Egy-egy kornak kultúrája, mint az értékeket megvalósító szellem történeti terméke [...] egységes egész, szellemi organizmus, amelyben minden mindennel közvetlenül vagy közvetve összefügg [...] ha egy-egy korszak kultúráját hosszabb időtávolban, történeti távlatban szemléljük, a kultúra szelleme egységesebb stílusúnak, jobban egybehangzónak tűnik [...] lényegében ugyanaz a tipikus értékfelfogás hatja át egy-egy kor kultúrájában a vallást, az erkölcsöt, a szaktudományt és a filozófiát, a művészetet, az irodalmat, a zenét, a politikai rendszert s a gazdasági életet."[157]

Mi következik ebből? Nem kevesebb, minthogy a korszakot, amely legközvetlenebbül egy meghatározott történeti szakaszt jelent, távlatosan és összehasonlításban szemlélve korának szelleme teszi fölismerhetővé. Egy adott korszak szellemisége márpedig legjobban a rá jellemző stílus képében (és képei stílusában) ragadható meg, amely az élet minden területén megnyilvánul, ám az örökkévalóság számára mint tiszta idealitás, legjobban a művészetben érhető tetten. Annál is inkább, mert „a stílus az egység s a különböző stílus a különböző egységek karakterképe".[158] A korszakok szellemi körképe könnyebben felismerhető az egyébként is rétegtermékeket előállító divat- és zeneiparnál

157 Kornis Gyula: *Korunk önvizsgálata = A mai világ képe*, i. m. 14–15.

158 Kassák Lajos: „Írástudók"-kal szemben – a kultúra védelmében. *Nyugat*, 1935/június, 455–456.

maradandóbb alkotásokat teremtő ágazatokban (ábrázolóművészet, építészet, film, szépirodalom), amelyekben a maguk természetének megfelelően közvetlenül érvényesül a formai harmónia és a stílusegység. A középkort ma is érthetővé teszi a román kor és a gótika, a kora újkor végét a barokk, a 20. századot pedig a modernizmus. Mindannyian tudjuk, mit értünk – vagy inkább érzünk – rokokón és szecesszión, mit sugall egy *art deco* lakásbelső, s mikor volt divatos a brutalizmus.

A későmodernitás, avagy a posztmodern körülményei közepette e konstruktív egység létrehozása több szempontból is megnehezült, a talajául szolgálni képes egységes – például keresztény európai – kultúra széttöredezett, ugyanakkor nem lehetetlen a korszakot fémjelző szellem, adott esetben szó szerinti kőbe vésése, gondoljunk csak az olyan *landmark*jellegű épületekre, mint a Magyar Zene Háza vagy az új Néprajzi Múzeum, amelyek korántsem ellentétben, inkább szintetikus viszonyban állnak a Várkert Bazár, a Kossuth tér és a Budavári Palota historikus rekonstrukciójával. Nem véletlen, hogy éppen ezek váltották ki a legnagyobb ellenzést és terméketlen cinizmust, hiszen a korszakot, melyben készültek s melynek szellemét hordozzák, maradandóan megjelölik, és a történelem keretei közé iktatják. Annak a kornak a szelleme, melynek politikáját Nemzeti Együttműködés Rendszerének nevezik, nem is lehet más, mint történelmi és konszenzusra épülő. Van azonban itt egy probléma, amely úgy hangzik, hogy korunkban – és ez egy rá

igencsak jellemző vonás – a lokális korszellem ütközik a globális korszellemmel, márpedig a helyi kultúra (újra)termelésének eszközei eltörpülnek a globális korszellem terjesztésére rendelkezésül álló arzenálhoz képest. A hiányzó erő pótlásához kormányzatilag nem lehet más és hathatósabb eszközt igénybe venni, mint az államét, ezért van szükség fokozott kultúrpolitikára. Ez a magyarázata annak, hogy bár itthon kormányon van a jobboldal, a világ egészéhez képest mégis ellenzékben dolgozik, fordítva pedig úgy áll a helyzet, hogy balliberális ellenzéke nem más, mint az „uralkodó eszmék" szolgája.

Az iménti összefüggés jól mutatja, hogy a korszak szelleme legalább annyira akarat, mégpedig történelmileg megfogható, politikai akarat kérdése, mint általános, sőt globális jelenségek összjátéka. A korszellem nem a platóni idea véletlenszerű földre költözését jelenti, sem pedig az embertől független természeti vagy termelési erők befolyásolhatatlan vastörvényeinek eredménye. Miután *a korszakban a kor szellemét is kormányozni kell,* ehhez politikai akarat, társadalmi felhatalmazás és szellemi rátermettség szükséges. A közkultúra, a művelődési közeg, magasabb értelemben pedig maga a szellem több eszközzel is alakítható, amelyek mind-mind a kultúra területén találhatóak. Ennek használatba vételét kulturális politikának, közkeletű nevén kultúrpolitikának szokás nevezni. A korszak jórészt a kultúrpolitika működése által válik mindennapi és mindennapos tapasztalattá, szelleme pedig a kor szellemévé. *A kultúrpolitika távlatos horizontja a történelem.*

A korszak nemcsak annyival több egy mégoly stabil politikai rendszernél, hogy állandó vezetés mellett huzamosabb ideig marad fenn, hanem hogy jól megkülönböztethető, csak rá jellemző szellemiség érvényesül benne. Érezzük, hogy a kort, amelyben élünk, egy bizonyos értékkánon, meghatározott kulturális kurzus, sajátos intellektuális klíma jellemzi. Orbán Viktor ötödik kormányzati ciklusában a rövidebb távú jogi-gazdasági és a középtávú társadalmi célok után nem túlzás a hosszú távú kulturális célokat fókuszba helyezni. Különösen, hogy valójában ezek teljesülése alapozza meg az előbbiek sikerét. Amint a korábbiakban bizonyítani igyekeztünk, politikai értelemben biztosan beszélhetünk korszakról, de hogy kulturális értelemben is korszak lesz-e a rendszerből, az az állami kultúrstratégia érvényesülése mellett a társadalom áthatásának sikerességén is múlik. Egy politikai rendszer maradandóságát belpolitikai stabilitása, működtetőinek állandósága és időtartamának hossza adja, viszont az általa hagyott *kulturális lábnyom* teszi felismerhetővé és emlékezetessé. Már csak ezért is igaz, hogy a kultúra nem a politika mellékhadszíntere, hanem stratégiai terület. Pontosan ezen a mezőn múlik a kitűzött nagy történelmi cél elérése.

Korszaképítés

Idézzük föl röviden, hogy a kommunista diktatúra (1948–1989) negyven évére rákövetkező két évtized (1990–2010) – nem függetleníthetően az előbbihez

tartozó nomenklatúra gazdasági túlélésétől, a nyugati kiszolgáltatottságtól és a rendszerváltoztatás szándékos eltérítésétől – egy kétkomponensű posztkommunista komplexum uralmát jelentette, melyben összeszövetkezett egymással a posztkádári/baloldali politikai-gazdasági elit és a „demokratikus ellenzékből" formálódó liberális értelmiség. A gazdasági, diplomáciai, titkosszolgálati, jogi és államigazgatási pozíciók felügyelete mellett ez a blokk tartotta magánál az értelmezés hatalmát, a referenciakijelölés előjogát és a nyelvi *felügyelet és büntetés* monopóliumát. És bár a politikai hatalom egyszer-másszor kicsúszott a kezükből (1990–1994, 1998–2002), a gazdasági és ami fontosabbnak tűnik, a kulturális hatalmat mindvégig maguknál tartották. A rendszerváltoztatás után tehát nemcsak a korábbi politikai elit és a régi-új gazdasági elit bizonyult maradandónak, de a kulturális elit is konzerválódott, sőt sikeresen újratermelte magát. Utóbbi megképződése még a '80-as évek első felére esik, amikortól a késő kádári vezető értelmiség biológiailag és szellemileg elfáradt, ami egybeesett a hazai '68-as nemzedék – mégpedig nem minden előzetes pártállami számítás és állampárti jóváhagyás nélküli – őrségváltásával. A velük küzdők feladata hasonló volt ahhoz, amiről Gramsci annak idején azt írta, hogy Dél-Olaszországban meg kell „bontani azt az intellektuális blokkot, amely az agrárblokk rugalmas, de igen szilárd teste".[159] Nálunk

159 Gramsci: *A déli kérdés néhány aspektusa*, i. m. 259.

a posztkommunizmus rugalmas szerkezetét stabilizáló nyugatos-liberális gondolatkör szilárdsága jelentette a problémát.

2010 óta egy új történelmi blokk van formálódóban, amely azóta három országgyűlési és ugyanennyi európai parlamenti, négy önkormányzati és két népszavazáson bizonyította, hogy a Fidesz–KDNP mögött politikai többség áll, sőt bizonyos kérdésekben mögötte áll a társadalmi többség. A korábbi uralkodó elitet sikerült lecserélni, bár makacs utóvédharcokat folytat, sőt újabb nemzedékeket szült, miközben aktívan keresi a kapcsolatot a transzatlanti elitekkel, az uniós és Soros-struktúráktól pedig minden támogatást megkap törekvéseihez. Különösen ebben a helyzetben fontos a kulturális hegemónia megteremtése, amely jó évtizede több szinten zajlik, minduntalan az új korszak építésével szembeni elkeseredett kultúrharccal kísérve, melyet – a félreértések elkerülése végett – a globális elit és hazai szövetségesei folytatnak. Míg a jobboldali bátortalanságot sikerül végleg felszámolni, s egyre több olyan intézmény (folyóirat, képzési központ, könyvkiadó, kutatóintézet, média) van, amelyik nem a „hallgattassék meg a másik fél is" defenzivitásával áll hozzá feladatához, addig az ellenoldal diagnózisa sem téved, amikor a kultúrharc szünetében szétnéz és megállapítja, hogy „a korábbi hegemón megbukott, de a jelenlegi csak részlegesen épült ki".[160] Mégis, annak

160 Barna Emília és mások: Dinamikus hatalom. Kulturális termelés és politika Magyarországon 2010 után. *Fordulat*, 2019/2, 243.

elképzelése és eszméje, történeti hagyományaiban alátámasztott, abból megőrzött és az alapján gyakorolt tudása" – íme, ez keletkezteti az állam kultúrával kapcsolatos kötelezettségeit. Ám az állam és a kultúra között még szorosabbnak látjuk a kapcsolatot, ha tekintetbe veszünk egy másik megállapítást, melynek értelmében „az államalkotói teljesítmény történeti és jelenbéli tudata, valamint jövőbéli képzete, várakozása ad értelmet a nemzeti (ön)tudatnak, a nemzeti önértékelésnek és [teremti] a valós alapot a méltán kiérdemelt nemzeti büszkeségnek. Annak a nemzeti-közösségi életérzésnek, amelynek részese lehet mindenki, aki a történeti gyakorlat szerint a nemzet tagjának vagy az országhoz tartozónak tartja magát".[162] Az állam kulturális feladatai, amelyek a történetileg őt megalkotó közösség (nép) és az általa hordozott politikai alany (nemzet) javára szolgálnak, saját fennállásának vitális érdekeit is szolgálják. Ezt az államcél hívták száz évvel ezelőtt „kultúrpolitikai államnak", amely érvényességéből semmit sem vesztett. Amikor Dékány István társadalomfilozófiai alapot kívánt vetni ennek, akkor az előbbiekkel egybehangzóan úgy fogalmazott, hogy elsődleges tényező „az állam társadalmi háttere [...] egy primer-természeti társulás, rokoni és helyi közösség, nemzet- és kultúrközösség". Napjainkban különösen aktuális, amikor leszögezte azt is, hogy egyfelől „nálunk a nyugati keresztény kultúrközösség" biztosítja

162 Fabó Edit: Államalkotó kultúra. *Kommentár*, 2024/1, 86, 90.

a társadalom szellemi-erkölcsi alapjait, másfelől pedig „családot és nemzetet nem lehet szervezni" mesterségesen, hiszen azok szerves közösségek.[163] Röviden összefoglalva tehát a nemzeti szuverenitás előfeltétele az állami szuverenitás, amely viszont a kulturális szuverenitáson nyugszik.

Az állam szélesen elnyúló és mélyen fekvő kulturális alapja az, amelyen a társadalom roppant épülete nyugszik, és ez tartja a reális szférák (adminisztráció, gazdaság, honvédelem, kritikus infrastruktúra, külpolitika és külkereskedelem, újraelosztás) egymásra épülő szintjeit is. Az évszázados horizontú történelmi hivatással, évtizedekre szóló tartalmi feladatvállalással és világos politikai napirenddel bíró állami működésnek integráns kulturális talapzatra van szüksége – ennek védelmét, újratermelését, sőt bővítését szolgálja a kulturális stratégia és az ennek szolgálatába állított gyakorlati kultúrpolitika.

Az előbbiekből az következik, hogy egységes, hosszú távú kulturális stratégia nélkül nem lehet biztosítani az állam történelmi távlatú fennmaradását. A kulturális stratégiaalkotás a kultúra természetéből fakadóan maga is rétegzett folyamat: a távlatos politikafilozófiai célok felmérése után a közösség középtávú igényeit szolgáló világnézeti keretezést igényel, végezetül ennél is aktuálisabb politikai feladatainak meghatározására van

163 Dékány István: A kultúrpolitikai állam eszméjének kialakulása. *Társadalomtudomány*, 1929/1, 33–34.

szükség. Ennek mintájára a kulturális szuverenitás definiálásra után a kulturális stratégia célrendszerének megalkotása következik, majd a gyakorlati megvalósítás miként jének meghatározása jön, amely már az állami kultúrpolitika feladatkörébe tartozik. Ez utóbbi az állami irányítás – miniszteriális szintű – kijelölésével, kiterjedt intézményrendszerrel és hozzárendelt anyagi eszközökkel történik, hogy az állam ezáltal gondoskodhassék saját immunrendszerének működéséről.

Az állam kulturális feladatai annál is világosabbak lesznek, ha részletesebben megnézzük ennek elméleti alapját és gyakorlati eredményét, amelyek egyaránt az 1920-as években szökkentek szárba. A kilenc évig érvényesülő Klebelsberg-féle kultúrpolitika mögött, amely az évtizedes Bethlen-kormányzás szerves része, sőt leglényege volt, a vallás- és közoktatási miniszter államtitkára, a fejezet élén már idézett Kornis Gyula piarista szerzetes, filozófus, egyetemi tanár állt. A hegeliánus újidealizmus és a korabeli magyar neonacionalizmus ötvözetét valló gondolkodó-politikus úgy vélte, hogy „az állami tevékenység mögött mindig világnézet, filozófiai álláspont húzódik meg", melyet céljának tart megvalósítani. A maga részéről a kultúrállam-koncepciót vallotta, amely „a kultúra értékrendszerének megvalósítását" jelenti, vagyis a társadalom minél magasabb művelődési szintre emelését, mégpedig a természetes közösségi kötelékek (család, nép, nemzet, vallás) erősítése mellett s érdekében. Kornis szerint az államnak két eszköze van a kultúra fej-

lesztésében: 1) közvetlenül gondoskodhat a kultúra anyagi feltételeiről, intézményrendszerének létrehozásáról, annak működtetéséről, és 2) közvetett módon, „ráhatás útján előkészítheti a fogékonyságot" a kultúrára. Az előbbi konkrét eszköze a kormányzati kultúrpolitika, amely – mintegy felülről lefelé haladva – megállapítja az elérendő kultúra értékrendi alapjait, aztán kitűzi a művelődés eszményeit, majd létrehozza ezek megvalósításának intézményrendszerét, végezetül megóvja, fenntartja és lehetőség szerint bővíti őket, mégpedig az oktatás-nevelés, művelődés, tudomány, művészet és a vallási élet területén működtetett szakpolitikák segítségével.[164] Sok mindent nem is kell aktualizálnunk rajta, hogy mindezt ma is elmondhassuk.

Ennek a gondolatnak a jegyében állt az utolsó nagy magyar korszaképítés, azaz a Bethlen-konszolidáció évtizede. A kultuszminiszter által 1928-ban kezdeményezett neonacionalizmus-vitához hozzászólva a kortárs történész úgy írt, hogy „Klebelsberg azt akarja, hogy a magyar nemzetre most virradó korszakot a történetírás egykor a neonacionalizmus korának nevezhesse el", ezért vezeti aktív s nem passzív nemzeti eszme, komparatív historizmus és szakpolitikai felkészültség.[165] Ezt az „előre elképzelt korszakot", amint az imént

164 Kornis Gyula: *A kultúra mint államcél* = Uő.: *A kultúra válsága*. Franklin, Bp. 1934, 122–134; Békés Márton: Szuverén kultúra. *Kommentár*, 2022/2.

165 Hajnal István: A múlt a jelen szolgálatában. *Napkelet*, 1928/5, 377–381.

idézett Hajnal István írta, a „konstruktív magyar gondolat" és a „nemzeti értékfejlesztés politikája" hajtotta, mégpedig a megőrzött és újonnan létrehozott kulturális alkotásoknak a nemzeti köztudatba való minél mélyebb és szélesebb körű beleszervesülésének programja mentén. A társadalmat csak a kultúra képes nemzetként integrálni.

Szintén az állam újraalapozásának roppant feladatával szembesülve lépett másodjára kormányra Orbán Viktor 2010-ben. Az első miniszterelnöki hivatalban töltött négy év, majd a rákövetkező nyolc ellenzéki esztendő tapasztalatából tudni lehetett, hogy ahhoz, hogy a 2010-es kormányváltás egy olyan rendszerváltás kezdete – egészen pontosan a rendszerváltoztatás befejezése és egy új politikai rendszer létrehozása – legyen, ami egy idő után korszakváltássá összegződhet, mindenekelőtt a kultúrában bekövetkezett változásnak, afféle „szellemi-morális fordulatnak" (Helmut Kohl) kell megtörténnie. A 2010 és 2014 közé eső ciklust az új állam intézményesítésének és a múlt legközvetlenebb problémái kiküszöbölésének kellett szentelni, a 2014 és 2018 közötti időszak pedig jobbára a gazdaság üzembe helyezéséről, a határvédelemről és a külső támadások kivédéséről szólt. A 2018 és 2022 közötti ciklus volt az, amelyben – a koronavírus-járvány által meg-megakasztva – hozzá lehetett kezdeni ahhoz a nagy feladathoz, amely még a 2009-es kötcsei beszédben programszerűen úgy fogalmazódott meg, hogy

> „a mindenkori ideális magyar kormányzatot annak a felismerésnek kell vezetnie, hogy [...] a létezés magyar minősége többek között abból ered, hogy rendelkezünk egy saját, csak ránk jellemző látásmóddal, ahogyan leírjuk, megértjük, érzékeljük és kifejezzük a körülöttünk lévő világot. [...] S ez a kulturális minőség az, amit egy kormányzatnak meg kell őriznie, illetve ezt a közösséget abban az állapotban kell megtartania, hogy a bennünket az összes többi nemzeti közösségtől megkülönböztető kulturális minőség fennmaradjon."

Annak kijelentése, hogy van valami sajátosan magyar történeti-kulturális létező a világban, amely önmagában vett érték, megőrzésre méltó, továbbörökítése pedig feladatokat ró ránk, a szokványosan értelmezett politikánál jócskán tágasabb horizontot rajzol elénk, amely a kultúra, sőt végső soron a történelem területén fekszik. A „létezés magyar minősége" nem mást jelent, minthogy minden fennhéjázástól mentesen deklaráljuk: a történeti időben és adott földrajzi térben kialakult egy sajátosan magyar kulturális tartalom, amely hordozza a magyar kivételesség jegyeit. Ennek tágas szellemi határait a magyarság hosszas és tagolt etnogenezisének eredményeként létrejött egyedi magyar népiségben, az ezeréves magyar államiság unikális jogfolytonosságában, a történelmi nemzet ránk jellemző koncepciójában és egyedülálló kultúránkban rögzíthetjük.

A fentiek megállapítása után nagy vállalkozás vette kezdetét. Az első lépés a posztkommunizmus évtizedei alatt eltorzított kulturális versenyfeltételek megváltoztatása volt, melynek során meg kellett teremteni a nemzeti-konzervatív értékrend esélyegyenlőségét, és be kellett kapcsolni a határon túli magyar közösségeket a kultúra áramvonalába – írja a kezdetekről L. Simon László József Attila-díjas író-költő, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, aki kultúrpolitikusként és értelmiségiként maga is számos formában vett részt a munkában (országgyűlési képviselőként, NKA-elnökként, kulturális államtitkárként, kormánybiztosként, az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnökeként, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójaként, írótábor-szervezőként).[166] Ezt szolgálta egy sor, határozott kormányzati lépés: a Magyar Művészeti Akadémia köztestületté emelése, a Nemzeti Művelődési Intézet (NMI) és a Nemzeti Filmintézet létrehozása, az akadémiai kutatóhálózat korszerűsítése, a Kárpát-medencei Tehetséggondozó és a Bethlen Gábor Alap elindítása, a magyarlakta települések műemlékfelújítási programjai vagy a határon túli történelmi magyar egyházak támogatása, hogy csak néhányat említsünk.

A korszaképítés nem elhanyagolható feltétele, hogy a kultúra miniszteriális szintű vezérlése hosz-

166 A 2010 és 2020 közötti kultúrpolitika rekonstruálásában a szerző már korábban idézett, *Intézményes kultúrpolitika 2010–2020 között Magyarországon* című összefoglalójára támaszkodom. L. Simon, i. m. 123–160.

szabb távon is koncepciózusan menjen végbe. Mint utaltunk rá, Bethlen István több mint tíz évig tartó kormányzása idején ez adott volt, vele együtt lemondó minisztere, Klebelsberg Kunó nyolc hónap híján annyi ideig volt hivatalban, mint ő. Ehhez képest az elmúlt tizenöt évben a kulturális ügyek összesen öt miniszter két tárcájához tartoztak, két alkalommal került sor ciklus közbeni cserére, és csak egy miniszter volt – ő is csak másfél – ciklusokon átívelő. Tényszerűen az Emberi Erőforrások Minisztériumában Réthelyi Miklós (2010–2012) után Balog Zoltán következett (2012–2018), majd Kásler Miklós (2018–2022), akiket a Kulturális és Innovációs Minisztérium keretei között Csák János (2022–2024) s legutóbb Hankó Balázs váltottak.

Összesen tíz kultúrstratégiai intézményt számolhatunk össze: Hagyományok Háza (néprajz és népművészet), Magyar Állami Operaház (opera), Magyar Művészeti Akadémia (összművészeti köztestület), Magyar Nemzeti Cirkusz (cirkuszművészet), Nemzeti Galéria – Szépművészeti Múzeum (képzőművészet), Nemzeti Filmintézet (filmművészet), Nemzeti Színház (színházművészet), Nemzeti Táncszínház (táncművészet) és a Zeneakadémia (zeneművészet).[167] A tizedik összevonással keletkezett: ez a 2024-ben létrehozott Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ, amely közös szervezetbe illeszti a névadó intézményt és öt másikat

167 Szabó László: Kultúrpolitikai gondolatok. *Kommentár*, 2022/2.

(Iparművészeti Múzeum, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár, Petőfi Irodalmi Múzeum, Természettudományi Múzeum). Az intézményi integrációra akad korábbi jó példa is, mégpedig a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Galéria egyesülése. A nemzeti kultúrstratégia teljesebb érvényesítése és a finanszírozás megoldása szempontjából a koncentráció lehet helyes és szükséges, de „a túl nagy szervezet sokszor éppen azt veszélyezteti, ami a létrehozásának indoka: a hatékonyságot és az olcsóbb működtetést".[168]

És ha már itt tartunk, akkor a finanszírozás konstrukcióját – mint az állami kultúrpolitika eminens feladatát – szintén át kellett alakítani, az ezzel járó szakigazgatási, adózási és munkajogi vonatkozásokkal együtt. Ide tartozott a vármegyei levéltáraknak a Magyar Nemzeti Levéltárba való integrációja, a vármegyei könyvtárak és múzeumok észszerű, összevont irányítása, az önkormányzatok számára visszaadott kulturális normatíva, valamint a közalkalmazotti státusz átalakítása. A finanszírozási változásokhoz tartozott továbbá a visszaélésekre módot adó tao-rendszer kivezetése, a kőszínházak fenntartásának megosztása az állam és az önkormányzatok között, valamint az egyetemek modellváltása. Az Eurostat adatai szerint Magyarország 2018, 2019 és 2020 során mindvégig első helyen állt az uniós államok között a GDP-arányos kulturális célú kormányzati kiadások tekintetében. A kulturális, rekreációs és vallási célú hazai 3,3 százalékos ráfordítás bőven az EU-átlag fölött van, de ha csak kizárólag a kultúrát nézzük a maga 1,13 százalékos részesedésével, az is kétszer magasabb a félszázalékos uniós átlagnál. Beszédes adat az is, hogy míg 2010-ben 72 milliárd forintot költött az állam kulturális kiadásokra, addig 2020-ban a nyolcszorosát, 578 milliárdot. A *Népszava* érthetetlen módon annak idején keserűen meg is jegyezte, hogy „temérdek pénzt fordítottak és fordítanak kulturális beruházásokra".

168 Nemes Attila: Nincs végtelen időnk. Interjú L. Simon Lászlóval. *Magyar Napló*, 2024/június, 61.

A kultúrpolitikai szakirányítás is jelentősen megváltozott az elmúlt tizenöt esztendőben: megalakult a kultúrstratégiával foglalkozó Nemzeti Kulturális Tanács, a külügyi szervekhez tartoznak a külföldi kultúrdiplomáciai intézmények (Liszt Intézet-hálózat), a filmipar külön szervezetrendszert és kormánybiztost kapott, akárcsak a Budavári Palota rekonstrukciója és programjai (Hauszmann-program, Várgondnokság), a lakiteleki népfőiskola körül egész kulturális szervezetrendszer jött létre (Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola, NMI, RETÖRKI). Ezen kívül egy sor program indult a műemlékvédelem érdekében (emlékmű-, kastély- és várfelújítások, népi építészeti program, rekonstrukciók), valamint a múzeumlátogatás népszerűsítése, a könnyűzene támogatása vagy a magyar irodalom külföldi nyelvekre történő fordítása és terjesztése céljából.

A szükséges strukturális-finanszírozási átalakításoknál látványosabbnak, sőt egyenesen korszaképítőnek bizonyulnak a nagyszabású felújítások (Erkel Színház, Főőrség, Honvéd Főparancsnokság, Karmelita, Ludovika, Királyi Lovarda, Mátyás-templom, Millennium Háza, Operaház, Szépművészeti Múzeum román csarnoka), a véghez vitt rekonstrukciók (Kossuth tér, Magyar Nemzeti Múzeum környezete, Pesti Vigadó, Várkert Bazár, Zeneakadémia), az új beruházások (Bálna, Biodóm, Puskás Aréna) és építészeti projektek (Budapesti Music Center, Eiffel Csarnok, Liget Budapest, Magyar Zene Háza, MOME kampusz, Nemzeti Táncszínház, Néprajzi Múzeum). E fővárosi fejlesztések mellett a Modern Városok Program keretében számos magyar városban kéttucat nagyobb kulturális projekt valósult meg. A kiemelt, országos emlékezetpolitikai programokat szintén érdemes felidézni; közéjük tartozik a Liszt Ferencnek szentelt (2011), az I. világháború eseménysorozatára időzített (2013–18), a holokauszt 70. (2014), az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. (2016), a reformáció 500. (2017), Arany János születése 200. (2017), a rendszerváltoztatás 30. (2019), a trianoni békediktátum 100. évfordulójára (2020) és Petőfi Sándor bicentenáriuma (2023) alkalmából rendezett emlékév. Jó pár szimbolikus, ugyanakkor maradandó emlékezetpolitikai lépés is történt, amelyek egyszerre törlesztenek többévtizedes adósságot, emelik a magyar főváros fényét, és járulnak hozzá az egészséges nemzeti öntudat megerősödéséhez, gondoljunk csak az Országház és szűkebb környezete, illetve tágabb

vonzáskörzete megújulásához, benne a visszaállított-restaurált szobrokkal (Andrássy-lovasszobor, Kossuth Lajos, Nemzeti Vértanúk emlékműve, Tisza István) és a Nemzeti Összetartozás Emlékhelyével.

Az állami kultúrpolitika, már csak a kormányzat országos hatóköre és nemzeti feladatai miatt is, az összességre irányul, láthatára történelmi. Ez nem szűk pártpolitikai igénytámasztást jelent, hanem össznemzeti célrendszert. A kulturális tárcát és más állami kulturális infrastruktúrákat működtető kormány azonban törvényhozási többségét annak a pártnak köszönheti, amelyet a demokratikus versenyben a szavazók a legnagyobb bizalmukkal tüntették ki, így sem nem szabad, de valójában nem is lehetséges semleges kultúrpolitikát gyakorolnia. Minden joggal megállapítható, hogy a polgári-nemzeti kormányzat célja „identitásmegerősítő programokat alkotni, amelyek révén a mögöttünk hagyott évtized és az előttünk álló [...] évtizedek egy szellemileg is jól körülhatárolható politikai-kulturális korszakká állnak össze".[169]

Metapolitika

Az állam ebben a nagy nemzeti feladatban az egyik fontos, de nem az egyedüli szereplő. Az államhatalom alrendszerei (fegyveres testületek, igazságszolgáltatás, közigazgatás, önkormányzatok) és

169 L. Simon, i. m. 130.

a legitimációját demokratikus döntéshozatalnak köszönhető többségi párt eszközrendszere (kormányzat, törvényhozás) mozgatja a modern *polgári állam* roppant szerkezetét. Ez azonban kiegészül egy másik szereplővel, amely létét és energiáit társadalmi kezdeményezésnek köszönheti és *állampolgári* részvételnek, civil kurázsinak, közéletnek nevezhető. Utóbbihoz tartoznak a (valóban) civil szervezetek, alapítványok és egyesületek, helyi és országos mozgalmak, valamint a szellemi tevékenység minden rendű-rangú elemei (folyóiratok, iskolák, klubok és körök, kiadók és könyvek, műsorszolgáltatók és tartalomgyártók).

Az állami és civiltársadalmi szférák elválasztását és a hozzájuk kapcsolódó hatalompolitikai, illetve kultúrhatalmi törekvések differenciálását Gramscihoz szokás kötni, aki a már többször idézett, börtönben írott följegyzésfolyamában rögzítette, hogy a kényszerek világához tartozó „politikai társadalom" (*società politica*) intézményrendszere (állam, hadsereg, rendőrség, bíróság, ügyészség, iskola, pártok) mellett létezik a nála nem kevésbé lényeges, önkéntességen alapuló „polgári társadalom" (*società civile*) világa, egyesületekkel, magánkezdeményezésre létrejött fórumokkal és a közvéleményformáló orgánumokkal. Találó megfogalmazása szerint „állam = politikai társadalom + polgári társadalom, vagyis kényszerrel páncélozott hegemónia".[170] Ez a megkülönböztetés egyéb-

170 Gramsci: *Az új fejedelem*, i. m. 262–263, 165–167, 243, 259–263.

ként Hegeltől eredeztethető, aki az ember közösségi életét a szervezett államban folyó intézményes életre és a polgári társadalom talaján kibontakozó magánéletre osztotta föl.

Itt kell visszatérnünk oda, hogy a Bethlen-konszolidáció idején is – egészen más politikai körülmények között, de hasonló eredménnyel – fölvetődött a gondolat, hogy az állam kulturális megalapozása nem mellőzhető, amint a politikai hatalom mennyisége is párhuzamba állítható a szellem hatalmának minőségével. 1921 tavaszán elhangzott, kormányalakító bemutatkozó beszédében maga Bethlen egyenesen azt mondta, hogy „egy nemzet akkor erős és akkor hatalmas, ha a társadalmi élet alkotja az igazi állami életet, ha van a nemzetben iniciatíva, [...] ha a nemzet nagyra becsüli a kultúra fejlődését", sőt magát a jogi, politikai és gazdasági konszolidációt is a „céltudatos kultúrpolitika" függvényévé tette.[171] Klebelsberg minisztersége idején maga kezdeményezte a *Napkelet* című folyóirat megalapítását; itt bocsájtotta vitára 1928-ban az eredetileg a *Néptanítók Lapjá*ban megfogalmazott neonacionalizmus-koncepcióját, mégpedig azért, mert mint írta „irányító hatalmam csak Magyarország oktatóira van, akiknek felelős vezetője vagyok, de ott van a kultúrának a közvetlen hivatalos befolyástól ment[es] óriási része: az irodalom, a művészet, a tudomány".[172] Dékány István 1928 végén recenziót

171 Közli *Bethlen István beszédei és írásai*, i. m. 157.

172 Gróf Klebelsberg Kunó levele a *Napkelet* szerkesztőjéhez. *Napkelet*, 1928/3, 213.

írt Kornis Gyula *Kultúra és politika* című könyvéről. Úgy fogalmazott, hogy míg az állam szerkezet, addig a kultúra szervezet, és „ily módon az állam fő problémája az aktuális hatalom megtartása, a kultúra fő problémája a potenciális hatalom kiterjesztése".[173] Ez ismét fölveti a közvetlen (állam)-hatalom és a közvetett (kulturális) hatalom kérdését, amely kapcsolódik a korszaképítés egyik fő terepéhez, a kánokalkotáshoz. Ezzel kapcsolatban a fő „kérdés az, hogy végül a folyamatosan formálódó nemzeti kánon mire, melyik kánonra fog épülni" – teszi föl a kérdést L. Simon, majd meg is adja a választ, mondván: „Ezt a munkát viszont nem a kormánynak kell elvégeznie, hanem a szellemi elit azon részének, amely magát a konzervatív oldalhoz tartozónak véli."[174]

Tegyük világossá, hogy 2010-től kezdve a hazai jobboldali kormányzat a jogszabályok, az intézményfinanszírozás és az infrastruktúrafejlesztés tekintetében mindent megtett, hogy a szükséges gazdasági alap meglegyen, és a művelődési fölépítmény létrejöjjön, valamint a kulturális versenyfeltételek korrektek legyenek. Miután ez megtörtént, a korszaképítés egy másik elvárásának is teljesülnie kell, amelyhez viszont az szükségeltetik, hogy „ismerje fel a történelmi lehetőséget a konzervatív szellemi holdudvar" (L. Simon László). Míg az előbbi

173 Dékány István: Kultúra és politika. *Protestáns Szemle*, 1928/december, 694.
174 L. Simon, i. m. 133.

nagyrészt állami-kormányzati feladat, addig utóbbi szó szerint polgári kezdeményezést, szakadatlan szellemi tevékenységet igényel. Mindebből érthető talán, hogy bár a nagy nemzeti feladat megvalósításában úttörő szerepet szükségképpen egy párt visz, amely a kormányt adja, de ugyanennyire fontos a tömegtámogatás megnyilatkozása és az egész mögül sugárzó intellektuális erő biztosítása. A társadalmi bázis megtartása, sőt szélesítése és a kormányzat mögé – vagy még inkább *elé* – a szellemi erőtér létrehozása a finanszírozási oldal megteremtésén túl azonban már nem állami feladat, hanem önkéntes aktivitás kérdése. És noha a támogatás becsatornázása és láthatóvá tétele, vagyis az elköteleződés intézményesítése és mozgósítása alapvetően politikai kérdés, mégsem csak pártközelből végezhető, sőt hitelesebb is, ha ettől függetlenül történik. Vannak persze határterületek, ahol a szorosan vett politikai és a tágan értelmezett kulturális munka nehezebben szétválasztható, sőt olykor összeér, de a napi küzdelmektől távolabbi – irodalmi, művészeti, tudományos, vallási – területek esetében kapcsolatuk áttételesebb. Így továbbra is igaz, hogy „az eleve elhatározott tendencia megöli a művészet funkcionális erejét, [...] más kérdés azonban, hogy a pedagógus, a társadalompolitikus a maga produktív területén hogyan alkalmazza céljai eszközéül".[175]

175 Kassák: „Írástudók"-kal szemben – a kultúra védelmében, i. m. 452.

A politikai győzelem jelentős részben szervezés kérdése, amelyben a hátország megszervezése a szélesen értett kultúrán keresztül történik. A posztkommunistákhoz ezernyi szállal kapcsolódó szakszervezetek és az urbánus-liberális értelmiség nehezebben mérhető, de annál hatékonyabb kulturális hatalma éppen elég kihívást jelentett a jobboldal számára 1990 után, amiről már több vonatkozásban esett szó. Előbbire jellemző eset volt, amikor a Horn-kormányzat alatt a háromoldalú bértárgyalások során a kormány, a munkavállalók és a munkáltatók képviseletében is egy-egy MSZP-s képviselő ült asztalhoz, utóbbira az a tény, hogy a szocialista–szabaddemokrata együtt kormányzás összesen két és fél ciklusában két teljes kurzust vitt liberális oktatási miniszter. A jobboldal ezzel szemben, éppen a diktatúra miatt, a kezdet kezdetén sem társadalmilag szervezett, sem szellemileg kiépült nem volt, mert nem lehetett. Hogy három és fél évtizeden keresztül mekkora és milyen minőségű változás következett be ezen a téren, az önmagában bizonyítja, hogy valójában *a hosszú távú feladatok a legsürgősebbek.*

Itt tegyünk is egy kitérőt, mert a szellem természete jelentősen eltér a hatalométól – mindez sajátos jellemzőik velejárója. A mégoly szükséges hatalom- és reálpolitikai lépések magasabb szempontból méretnek meg, a történelem oly sokat hivatkozott ítélőszéke a nemzet csarnokában áll. Ugyanúgy igaz, hogy a kormányzás sikeres napi munkája híján értelmetlen hosszú távú terveket kovácsolni,

amint az, hogy mindez egy nagyobb terv érvényesítése érdekében történik – e kettő egymásból következik. Gyakorlatiasabban szólva, nem pusztán a pillanatot, hanem az évtizedet kell uralni. Azok a stratégiai kérdések felelnek meg a hosszútávúság követelményének, amelyek a nemzet életében a négyévenkénti választások ciklikusságán fölül állnak, vagyis minimum évtizedes horizontúak. Ezek elsősorban a biopolitikával (demográfia, egészségügy), a geopolitikával (infrastruktúra, honvédelem) és a történetpolitikával (korszellem, kultúra) összefüggő területeken találhatóak. A megvalósulás természetesen nem lehet független a hatalomtól – választásokon kell nyerni ahhoz, hogy hosszú távon győzni tudjunk.

Az intellektuális erő fölmutatása, az értelmiségi bázis megképzése, a szellemi munka struktúrájának és eredményei elterjesztésének feladata hosszas és fáradtságos erőfeszítést igénylő „szervesen felépített tevékenység" (Gramsci). Mindez mellőzhetetlen része a nagypolitika mögött végzett kulturális előkészítő tevékenységnek. E gondolat igen korán megérlelődött, Alain de Benoist már az 1968-as diáklázadás előtt pár hónappal életre hívta GRECE (Groupement de recherche et d'etudes pour la civilisation europeenne) nevű fórumát, amely nem pártalapítást jelentett, hanem nevének megfelelően az „európai civilizációt tanulmányozó" minőségi folyóiratok (*Éléménts, Krisis, Nouvelle École*) és szimpóziumok „új iskoláját". A szocialista–kommunista koalíció 1981-es választási győzelme után

vált nyilvánvalóvá a csoport által bő évtizede hirdetett igazság, miszerintis a konzervatív oldal elég sokat törődött ugyan a francia gazdasággal, de túl keveset a kultúrával, és éppen ez vezetett Mitterand győzelméhez. A szokványos alap-fölépítmény relációt (amely a marxisták mellett a piaci liberálisokat és fafejű konzervatívokat is jellemzi) megfordítva azt is mondhatjuk, hogy „nem a gazdaságpolitika határozza meg a társadalom ideológiai viszonyait, azaz az emberek kulturális önmeghatározásának útját-módját, hanem az ideológia diktál a politikának".[176] De a könnyebbség kedvéért lefordíthatjuk úgy is, hogy a politika előtere nem más, mint a kultúra erőtere.

Hazája viszonyain jócskán túllátva, Alain de Benoist, a francia Új Jobboldal alapító-teoretikusa volt az első, aki a 20. századi jobboldalon felismerte az eszmék erejét. A *metapolitika*, vagyis a napi politikai küzdelmek mögötti hosszú távú szellemi munka, a mélységében tagolt kulturális befolyásszerzés, nyersebben szólva az ideológiai harc szükségességét azzal magyarázta, hogy nem elég csupán a pártpolitikára koncentrálni, a nyelvpolitikára is kell. Összefoglalóan a következőképpen írt: „Világos elmélet nélkül nincs hatékony gyakorlat. Az eszméket nem spórolhatjuk meg! A lovat sem lehet a farkánál fogva megzabolázni. A történelem minden nagy forradalmát azért hajtották végre, hogy azt, ami a szellemben már végbement, a tet-

176 Michael O'Meara: *New Culture, New Right: Anti-Liberalism in Postmodern Europe*. AuthorHouse, Bloomington, 2004, 43.

tekben is megvalósítsák. Nem lesz Lenin, amíg nincs Marx. Ez a teoretikusok bosszúja". Kora hivatalos/hivatásos francia jobboldalát (republikánusokat és monarchistákat, gaulleistákat és OAS-puccsistákat), azaz az őhozzá képesti Régi Jobboldalt, a következőkkel vádolta, méghozzá 1968 tapasztalataiból kiindulva:

> „Nem látta, hogyan fenyegeti a kulturális hatalom az államapparátust; vagyis azt, hogy miképpen hat a »kulturális hatalom« azokra az implicit értékekre, amelyek körül a politikai hatalom fennmaradásához elengedhetetlen konszenzus kialakul. Ezért aztán azt sem tudja, hogy a politikában a nyílt, frontális támadás csupán learatja az előzetesen megvívott ideológiai lövészárokharcok gyümölcsét. A jobboldal egy meghatározott része töredezett csoportokat alkot, egy másik, a parlamentben ülő láthatóbb része pedig mindig a legsürgősebbre, azaz a következő választásokra koncentrál. De minden alkalommal, amikor rövid távon cselekszik, újabb és újabb területeket ad fel, és végül hosszú távon szenved vereséget."[177]

Az idézett passzusok az eredetileg 1985-ben és csak német nyelven megjelent *Kulturális forradalom jobbról* című könyvében olvashatók, melynek címlapját egy ógörög szobortöredékkel lefedett Guevara-

177 Alain de Benoist: *Kulturrevolution von Rechts* [1985]. Jungeuropa Verlag, Drezda, 2017, 38; Czopf Áron: *Metapolitika*. Kommentár Alapítvány, Bp. 2024.

arckép díszítette. De Benoist művében nyíltan Gramscira hivatkozott, sőt magát gyakorta „jobboldali gramsciánusnak" is nevezi, utalva arra, hogy az olasz marxista gondolkodó és politikus börtönben írott feljegyzéseinek alapján gondolkodik és tervez. Mindez oda vezethető vissza, hogy Gramsci a „vörös két év" (*biennio rosso*, 1919–20) olaszországi sikertelensége során jött rá, hogy Nyugaton a helyzet alapvetően más, mint Oroszországban: a polgári társadalmakban nem lehet puccsal megdönteni a hatalmat, hiszen annak gyökerei a politikai felszínnél jóval mélyebben találhatóak. Ezeket a lehető legszélesebben értelmezett kultúrában, annak mélyszerkezetében (szokások, hagyományok, kánonok, művelődési mércék) lelhetjük fel. Amint híres hasonlatában írta:

> „Keleten az állam volt minden, a polgári társadalom kezdetleges és cseppfolyós volt; nyugaton az állam és a polgári társadalom között helyes arány állt fenn, és amint az állam megrendült, rögtön megmutatkozott mögötte a polgári társadalom vaskos szerkezete. Az állam csak előretolt lövészárok volt, s mögötte erődök és kazamaták vaskos láncolata húzódott meg".

Később hozzátette, hogy egészen pontosan

> „a modern demokráciák vaskos szerkezete – államszervezetként és a polgári életben szereplő egyesülések összességeként egyaránt – az álló-

> háborús front állandó »lövészárkainak« és erődítményeinek felel meg".[178]

A leninista villámháborús taktika helyett tehát a Gramsci-stratégia szívós lövészárokharcot jelent, amely hosszú távú szellemi megalapozással kezdődik, a közgondolkodás átformálásával folytatódik, s végül egy konszenzusos kulturális hegemónia tetőzi be.

A hazai metapolitikai erőfeszítéseket a külföldi Új Jobboldal melegen üdvözli, sőt példaként állítja maga elé, az itthoni Régi Baloldal pedig szörnyülködik fölötte. Martin Sellner, az Osztrák Identitárius Mozgalom alapítója, aki nemcsak vezető aktivista, hanem filozófiai végzettségének köszönhetően teoretikus is, *Rezsimváltás jobbról* című, a Rekonkviszta-stratégiát körvonalazó könyvében tíz oldalt szentel az általa *Orbanisierung*nak nevezett folyamat bemutatásának, vagyis annak, hogy hosszú távon hogyan győzött Magyarországon a „konzervatív forradalom". Érdemes teljes egészében idézni az erről szóló meglátást, hiszen külső szemlélőként talán élesebben láttatja azt, ami számunkra megszokottnak számít: „A már felépített metapolitikai hatalom tette lehetővé a politikai hatalom megszerzését. Aztán ez utóbbi segítségével nyílott meg az »ideológiai államapparátusok« ajtaja a jobboldali metapolitika számára. Ezzel pedig létrejött a kulturális hegemónia patrióta változata. Amit az

178 Gramsci: *Az új fejedelem*, i. m. 129–130, 160.

ellenkultúra egykor előkészített és még az államhatalom birtoklása nélküli időkben véghezvitt, az alkotmányozó többség megszerzése után jogi-politikai normává vált."[179] Ehhez képest a *Népszavá*ban a Politikatörténeti Intézet Tudományos Osztályának *senior* történésze (a '70-es évek végén az ELTE KISZ-bizottság közművelődési felelőse, a '80-as években az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársa, a rendszerváltoztatás környékén a Baloldali Alternatíva egyik vezetője) úgy fogalmaz, hogy „nálunk az utóbbi évtizedekben a nacionalista konzervativizmus ideológiai megalapozása óriási léptekkel haladt előre, [...] nem is beszélve a külföldi konzervatívok fordításairól. Újabban már nagyüzemi méretekben folyik ezek terjesztése a tízezer fiatalt befogadó kollégiumi hálózatban, a könyv- és folyóirat-kiadásban és a tömegkommunikációban."[180] Mintha nem ez volna az ideológiai lövészárokharc – eredetileg a baloldaltól származó – stratégiájának természete.

A szellemi erőkifejtést és a politikai eredményt persze nem egy az egyben váltják, a kultúra és a hatalom sebessége, sűrűsége nem ugyanakkora. Mint ahogy egy tonna tollnak és egy tonna vasnak is csak a súlya ugyanakkora, bár az kétségtelenül megegyezik. A szellem vasútja nem gyorsvonat: lassan, de biztosan ér célba, ha következetes munkával jól fektettük le elébe a síneket.

179 Sellner: *Regime change von rechts*, i. m. 258.

180 Feitl István: Igazságosság, demokrácia, fenntarthatóság. *Népszava – Szép Szó* melléklet, 2022. augusztus 6. 3.

A történelem szava

Bár az időnként fel-fellángoló kultúrharcok – melyek többnyire önigazoló pozíciókijelölésekből fakadnak, forráselosztás körüli vitákat lepleznek, és főleg értelmiségi diskurzusok – margóján olvasunk olyasmit, hogy „a Nemzeti Együttműködés Rendszere nemcsak a kormánypártból és az általa fenntartott intézményekből áll, hanem a teljes keretrendszert megszabja, amelyben ma a kultúránkról beszélni lehet", a fennálló helyzet távol áll ettől; amint az sem befejezett folyamat, melynek eredményeképpen a kormányzó „jobboldal valódi erejét a nagyon tudatosan és szisztematikus munkával kiépített kulturális hegemónia biztosítja, amely ügyesen ötvözi a plebejus és a magaskultúra elemeit".[181] A történelmi keret kialakítása és a hegemónia megszerzése, főleg kulturális dimenziójával együtt, nem egyszer és mindenkorra érvényes statikus állapot, hanem dinamikus folyamat.

Az egymás után következő négy kormányzati ciklusban – állami és civiltársadalmi eszközökkel – a húszéves posztkommunista és az azt megelőző negyven évig tartó diktatórikus időszak kulturális terhének mennyiségét mérsékelni lehet, de hosszú még az út. Mindennek történelmi okai vannak,

181 Bodor Emese: Így tartsd el a szépíród! *Litera*, 2024. augusztus 6. https://litera.hu/irodalom/publicisztika/bodor-emese-igy-tartsd-el-a-szepirod.html; Kiss Lajos András: Jobboldali „baloldal" és baloldali „jobboldal" – a teljes zűrzavar kora. *Liget Műhely*, 2024. augusztus 8. https://ligetmuhely.com/liget/kiss-lajos-andras-jobboldali-baloldal-es-baloldali-jobboldal

amelyek legalább fél évszázadra nyúlnak vissza, és a művelődési szféra természetéből következőleg minimum ugyanennyi ideig vetik még ránk árnyékukat. Ennek közvetlen okát a rendszerváltoztatás ellenére a magyar élet minden területén kulcspozícióban maradó-kerülő, sőt ott újratermelődő „továbbszolgálókban", azaz a „régi-új élcsapatban" találjuk meg – Schmidt Mária plasztikus megnevezései pontosan leírják a lényeget.[182] Mint fogalmaz, a rendszerváltoztatás idején már hosszú évtizedek óta kulcspozícióban voltak a hazai élet gazdasági, diplomáciai, szolgálati és szellemi (kulturális, nyilvánossággal kapcsolatos, tudományos) területein, azt követően pedig dominanciájuk még növekedett is, főképpen a nyelvi, tematizálási, értelmezési és referenciakijelölési hatalmuk révén. A tanulság az, hogy a szimbolikus hatalom valójában nagyon is valóságos és konkrét, más szavakkal: a *soft power* a legkeményebb hatalomfajta.

A liberális értelmiségi elit dominanciája 1990 és 2010 között majdhogynem zavartalan volt, ám a teljes történelmi-társadalmi látkép nyomasztó perspektívájának felméréséhez tudatosítanunk kell azt is, hogy ekkortájt a szokások szintjén, a viselkedési minták révén és az azonosulási pontok segítségével egy – immár nem kelet felől, hanem Nyugatról sugallt – összefüggő kulturális elvárásrendszer határozta meg a magyar társadalmi képzeletet. Ezt a mitológiát

182 Schmidt Mária: *Az értelmiség proxiháborúja* és *A régi-új élcsapat* = Uő.: *Korszakhatáron*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Bp. 2022, 228–229.

nemcsak, hogy nem itthon szőtték, de nem is speciálisan nekünk készült: ez a neoliberális világhegemónia mindent meghatározó globális képzete volt, amelynek persze akadtak hazai kulturális komprádorai és lokális médialerakatai. A közvetítés idejekorán elkezdődött. Konrád György már a '80-as évek közepén szamizdatban megjelent, beszédes címadású *Antipolitikájában* megfogalmazta, hogy „az internacionalizmusnak [...] nem a munkásosztály, hanem az értelmiség a különleges hordozója. [...] A munkásosztály nemzetibb osztály, mint az értelmiség".[183] Az SZDSZ 1989-ben kiadott forgatókönyve, *A rendszerváltás programja* pedig nyíltan a feltétlen nyugatosítás mellett érvelt, gazdasági és kulturális vetületét tekintve egyaránt. Ebben a liberalizáció egyszerre jelentette a nemzeti termelőkapacitás nyugati cégek érdekében történő privatizációját és a nemzeti kultúra (maradékának) lebontását a „nyitott társadalom" kedvéért.

Ennek az összefüggésnek szerves része volt, hogy a rendszerváltoztatás során kéretlen bábaként fellépő nyugati/transzatlanti gazdasági, szolgálati és kulturális struktúrák (melyeket igen nehéz elválasztani, sőt megkülönböztetni egymástól) a posztkommunista erőket, különösképpen azok neoliberális pólusát hozták helyzetbe. Schmidt Mária újabb találó megállapítását idézve, „a Nyugat igencsak Janus-arcúnak bizonyult. Egyrészről

183 Konrád György: *Antipolitika* [1984]. AB Független Kiadó, Bp. 1986, 120–125.

kétségtelenül segítette a demokratikus intézményrendszer és a magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépítését, másrészről azonban megerősítette és továbbra is helyzetben tartotta a közel félszáz év alatt beágyazódott és kizárólagos szervezeti és anyagi forrásokkal rendelkező egykori pártállami nómenklatúrát."[184] Ez igencsak lényegbevágó megállapítás, ugyanis a másoló-mintakövető magatartás, azaz a progresszív diskurzus posztkommunista és neoliberális dialektusát beszélők számára egyaránt kellemes kötelmeket keletkeztetett. E nyugati támogatás az amerikai nagykövetség, az európai diplomácia, a nemzetközi nagyvállalatok és a Soros-hálózat irányából nem önzetlenül érkezett, a piacliberalizációt például azért javasolták-segítették, mert a kommunizmus gazdasági romhalmaza alól egész ágazatokat olcsón vásárolhattak ki, két legyet ütve egy csapásra: potom pénzért hozzájutva a gyártókapacitáshoz és megsemmisítve a konkurenciát (a legnyilvánvalóbb eseteket a magyar mezőgazdasági feldolgozóipar háza táján kell keresni). A kipróbált pártállami funkcionáriusok továbbfoglalkoztatása mellett a reformközgazdászok és a „demokratikus ellenzék" helyzetbe hozása is látványos volt: rájuk a nyugati érték- és értelemközvetítés területén számítottak, melyben korábbi amerikai, nyugati-európai, illetve Soros-ösztöndíjaiknak hála már évekkel-évtizedekkel 1989 előtt

184 Schmidt Mária: *A továbbszolgálók* = Uő.: *Országból hazát. Harminc éve szabadon*, i. m. 235.

tapasztalatot szereztek. Ennél is tovább menve azonban érdemes pszichopolitikai képet alkotnunk magunknak arról a politikánál, gazdaságnál, sőt kultúránál is mélyebben gyökerező antropológiai magatartásról, amely történelmi értelemben minduntalan az utánzó, azaz követő-másoló taktikát alkalmazta, és mindig is élesen szemben állt az önelvű, belső fejlesztés stratégiájával.

Itt álljunk meg egy pillanatra, mert a keletiből máról-holnapra nyugati irányúvá váló hazai progresszió állandó reformkurzusa ezen a ponton könnyen megragadható, nem is beszélve az örökös utánkövetés maradandóságáról. Az 1968 és 1972 közötti Új Gazdasági Mechanizmus leállítása utáni visszarendeződés, majd az 1973-as olajválságtól kezdődő lejtmenet (eladósodás + versenyképtelenség) már a '70-es évek derekán felvetette a gazdasági-monetáris modellváltás igényét; ennek kitüntetett eseményei egy évtizeden belül be is következtek: a Magyar Népköztársaság 1982-ben csatlakozott az IMF-hez és a Világbankhoz, 1984-ben pedig létrejött az MTA és a Soros Alapítvány vegyesbizottsága. A pénzügyi és ideológiai transzferek közös csatornán érkeztek, a „neoliberalizmus [...] az államszocializmust belülről és látens módon kikezdő paradigmaként fogalmazódott meg".[185] A Milton Friedman-i ortodoxiát magától a mestertől az egyetemen elleső „chicagói fiúk" nálunk a Dimitrov téren

185 Antal Attila: *Chicago a Dimitrov téren. Neoliberalizmus a Kádár-rendszerben*. Napvilág, Bp. 2021, 81.

található Közgázon tanultak. A progresszív reformizmus legújabb verziója a gazdasági, társadalmi és kulturális nyugatosodás, pontosabban a könyörtelen nyugatosítás lett, amelyben egymásra találtak a meghatározó reformközgazdászok és a „demokratikus ellenzék" derékhada. Jellemző, hogy reformközgazdászokból könnyen lettek SZDSZ-alapítók (Bauer Tamás, Tardos Márton), vagy hogy Bokros Lajos „Rikárdó" álnéven írt a *Beszélő*be. Nem kell csodálkoznunk rajta, hogy 1990-ben még a reformközgazdászok egykori fő fészkében, a híres Pénzügykutatóban tíz évet eltöltő szereplő is úgy látta, hogy már a rendszerváltoztatás küszöbén „a külső pénz- és tőkefolyamatok [...] gyakorlatilag diktáló pozícióba kerültek", melyek közé az IMF-et, az amerikai és nyugatnémet szakértőket, valamint Soros Györgyöt is odaszámította.[186] Ennek aztán évtizedekre kiható következményei lettek a kultúrában és a közmorálban is, amit legkönnyebben úgy foglalhatunk össze, hogy Magyarország ekkoriban nem a saját történelmében élt.

Mint már többször volt róla szó, a húsz éven keresztül gazdasági-politikai és még inkább szellemi-kulturális értelemben üzemelő baloldali–liberális blokk ereje 2010-től kezdve megroppant. Ami a politikai hardver esetében történt, egyértelmű: azóta egymás után négy alkalommal szenvedtek – minden lehetséges variációban – vereséget, s aratott

186 Asztalos László György: A pénz szerepe a magyar rendszerváltásokban. *Valóság*, 1990/9, 39.

ugyanennyiszer kétharmados alkotmányozó felhatalmazással egyenértékű választási győzelmet a jobboldal. A kulturális szoftver maradt ugyan, de gyöngült. Ez két okra, pontosabban kétszer két okra vezethető vissza. 1) Egyfelől a liberális kulturális hegemóniát nyelvileg, narratív értelemben és tekintélyi alapon képviselő értelmiség kiesett az időből, a konzervatív szellemi közeg viszont annak élére állt; így bátran kijelenthető, hogy a százhúsz éve ideológiai importból élő hazai progresszív értelmiség manapság időben igen, de szellemileg semmiképpen nem a kortársunk. 2) Másfelől, bár anyagi és kreatív lehetőségeik beszűkültek, a korábbi történelmi mintázatukat folytatva, továbbra is kívülről kapnak segítséget kulturális programjuk képviseletéhez, helyesebben fogalmazva, a kívülről érkező kulturális program magyarországi képviseletéhez. Márpedig az, hogy Magyarország a saját útját járja-e, nemcsak átvitt értelemben történelmi kérdés, hanem *a* történelem kérdése.

Mi mármost a teendő? A magyar jobboldal tudatosan és következetesen lassan negyedszázada követi a többség stratégiáját, melynek középtávú eredményeképpen mostanra megszilárdult a nemzeti blokk mint a történelmi erő gerince. Szervesen egymásra épülő folyamatról van szó, amelyben a szorosan vett pártpolitikai sikerek és a szélesen értelmezett kultúrpolitikai eredmények egymást feltételezik. A magyar nemzeti-konzervatív erők persze nem önmagában a jobboldal politikai győzelméért, hanem a magyar nemzet történelmi sikeréért

szállnak síkra (éppen ezért bírnak egy történelmi erő minden karakterisztikumával). Nem maguknak építik az új korszakot, hanem Magyarország egészének. Ez utóbbihoz politikai értelemben jobboldali országvezetésre van szükség, kulturális értelemben pedig egy horizontális nagy történetre. Ez az átfogó elbeszélés az, amely képes megalapozni a nemzet egészének „egységes meggyőződését" (Asbóth János), ez az, ami „nagy közös *confessio*" (Kornis Gyula) gyanánt szolgál. Ennek létrehozása már csak a nemzeti-konzervatív erők eszmeisége okán és a jobboldali kormányzás természete miatt sem rövid távú mikrotörténeteket, hanem hosszú távú makrotörténetet igényel: *story*k helyett *history*t, egyéni történetek helyett közös történelmet.

A történelmen magán azt értjük, hogy a történelmi létmód „túlmutat a dolgok gazdaságtörténetévé lefokozott történelmen", melyhez egyfelől a történelem elméleti/filozófiai elgondolása szükséges, másfelől pedig a benne való társadalmi, azaz gyakorlati/politikai részvétel igénye.[187] Az így fölfogott történelem, különösen egy nemzet történelme, bizony nem egyszerű eseménytörténet, hanem magas rendű szellemtörténet, amely meghaladja még a gazdaságtörténet horizontja fölé emelkedő politikatörténet szemhatárát is, merthogy a kultúrtörténet színvonalán helyezkedik el. A kultúra

187 Guy Debord: *A spektákulum társadalma* [1967] = Uő.: *A spektákulum társadalma* és *Kommentár a spektákulum társadalmához*. Ford. Erdhardt Miklós. Open Books, Bp. 2022, 73, 75–76.

és a történelem viszonya kapcsán egyenesen azt is mondhatnánk, hogy „a kultúra lényege a történelem" (Guy Debord) s persze fordítva. Könnyen belátható ugyanis, hogy a történelem folyamatának maradandó elemei a kultúrán keresztül rögzülnek, maga a kultúra pedig nem más, mint történetileg megképződött kollektív összesség. Mindezekből le kell vonni azt a következtetést, hogy a társadalom kultúrtörténete után fogalmat kell alkotnunk a „kultúrtörténelem társadalmáról" (Kassák) is, ami nem lehet más, mint egy adott kultúrát megvalósító társadalom történetisége. Ezen a ponton annak megállapításához kell visszatérnünk, hogy végső soron a kultúra csak nemzeti kultúra lehet, amely történelmi folyamat eredményeként rögzül.

Menjünk tovább azzal, hogy ami egyfelől tehát kultúra, az másfelől történelem. Nem véletlen, hogy Gramsci egyszer egy bekezdésen belül két idekapcsolódó, egyben a kérdést egyenként és összességében is magasabb szinten integráló fogalmat használt. Ezek a „kulturális komplexum" és az „integráns történelem". Előbbi alatt az egész társadalmi lét kulturális keresztmetszetét értette (klasszikus és popkultúra, népkultúra és magaskultúra, politikai és ideológiai viszonyok, irodalom, művészet, tudomány, közgondolkodás, vallási képzetek, közerkölcs), utóbbi alatt pedig a történelmi valóság folyamatát (szellemi és anyagi, politikai és kulturális, állami és polgári értelemben egyaránt).[188]

188 Gramsci: *Marxizmus, kultúra, művészet*, i. m. 44, 362–363.

Összefoglalva: integráns, vagyis önmagában teljes egész történetiséget a kulturális komplexum tud biztosítani, ami mindenkit érintő politikai kérdés.

Már csak ezekből is következik, hogy a hosszú távú, azaz történelmi léptékű politikai kormányzás nem lehetséges kulturális összetevő nélkül. Ehhez kormányképes emberek, művelődési infrastruktúra és olyan kultúrközeg szükséges, amely nem passzív „kultúrafogyasztó", hanem közösségileg megszerveződött, aktív kultúrahordozó. Más szavakkal: államalkotó történelmi nép és a családok családjaként funkcionáló nemzet. Alapvetésként kell kezelnünk, hogy történelmünk a magyar nemzet története, kultúránk a magyar nép kultúrája. Ebből is látszik, hogy történeti tudat és társadalmat integráló ethosz nélkül semmire nem megyünk.

A történelemben való részvétel teóriája és praxisa értelemszerűen kollektív feladatot jelent, amelyhez a mítosz és a társadalmi képzelet a méltó; ezek szolgálatában áll az a nagy narratíva, azaz kerettörténet, melynek megvalósításáért a nagystratégia felel; ez utóbbi ágazati stratégiákra bomlik (mint például a kultúrpolitikáé); melyeket taktikai lépések váltanak valóra, például esetünkben a nyelvpolitika és az ideológiai küzdelmek. Ennek a roppant szellemi-politikai építménynek a fókuszában a történelem és a kultúra, e két, egymástól el nem választható terület áll. A politikai rendszer és a kulturális korszak kölcsönös relációja már világos, most azt kell határozottan leszögezni, hogy „egy politikai időszak mérlegének meghúzásakor leginkább a kultúra számít [...] ami meghatározza, hogy egy időszak, néhány kormányzati ciklus vagy a hatalomban töltött évtized összeáll-e korszakká".[189]

A történelmet és a kultúrát hozzáférhetővé tevő elbeszélés rendje organikus-hierarchikus módon tagolódik *(4. ábra)*. A csúcson a kollektív politikai fantázia legmagasabbrendűbb képviselője, azaz a társadalmi mítosz helyezkedik el, amely alatt a közvetlenül belőle származtatott társadalmi képzelet következik. Ez után jönnek a gyakorlatiasság mennél szélesebb köreit megvalósító konstrukciók. Első közülük a nagy elbeszélés. „Metanarratíva vagy nagy elbeszélés alatt legitimáló funkcióval rendelkező elbeszéléseket értek" – írta róluk Jean-François Lyotard.[190] Világmagyarázó erővel, identitásteremtő képességgel és kollektív mondanivalóval rendelkező történetekre gondolt, amelyet a közösség tagjai továbbadnak egymásnak. Egy ilyen nagy elbeszélésnek a derivátumai az átfogó világnézetek és azok kifejezetten politikailag alkalmazott változatai, az egyes ideológiák.

A politika diszkurzív műfaj, minden csoportnak rendelkeznie kell az önmagáról, a Másikról és a világról szóló történettel. Az egyes történetek, politikai narratívák versengenek egymással, s amelyik

189 L. Simon, i. m. 124.

190 Jean-François Lyotard: *Széljegyzetek az elbeszéléshez.* Ford. Bujalos István. = *Posztmodern filozófiai írások.* Szerk. Bujalos István. Kossuth Lajos Tudományegyetem Filozófia Tanszéke, Debrecen 1991, 89; Uő.: *A posztmodern állapot.* Ford. Bujalos István – Orosz László. = *A posztmodem állapot.* Szerk. Bujalos István. Századvég, Bp. 1993, 146.

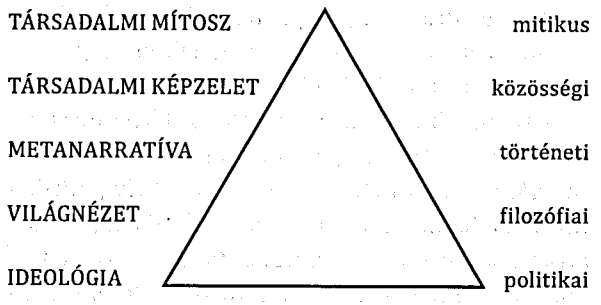

4. ábra. *Az elbeszélés rendjei és természetük*

győz, jó esélyt kap arra, hogy politikai rendszerét korszakká szilárdítsa. A világról és önmagáról szóló történettel idehaza jó ideje csak a nemzeti-konzervatív jobboldal rendelkezik, főként abban az értelemben, hogy „pozitív eszmékre van szükségünk ahhoz, hogy a holnap társadalmát felépíthessük" (Dominique Venner).

A normatív hatalomváltás akkor következett be, amikor a kommunista diktatúrát és a posztkommunista hegemóniát egybeforrasztó „reformpárti ideológiai kontinuumnak" (Tőkés Rudolf) 2010-ben vége szakadt; ekkor azon nyomban napvilágra került a „progresszió válsága" (G. Fodor Gábor) is, és ez hamar látható, kézzelfogható politikai következményein túl egy nehezebben észrevehető, de legalább annyira fontos eredményre vezetett. Amint egy-egy fa kidőlése felveri az egész erdőt, növekedése nem csap zajt, és csak évtizedes távlatban végigkövethető. Így volt ez az összességében 1945 és 2010 között tartó progresszív korszakot meghatározó

filozófiai, világnézeti és ideológiai vonulattal, illetve az elmúlt másfél évtizedben láthatóvá váló lebomlásával, szétporladásával és magvaszakadásával is. Röviden: a megelőző kulturális hegemónia szellemi ereje egyszerűen elfogyott. Ez könnyen észrevehető, ha összehasonlítjuk az elmúlt évek könyvheti címlistáinak azokat a tételeit, amelyek valamilyen világképet, ideológiát közvetítenek, azaz többnyire politikai és/vagy történelmi tárgyúak. Az elmúlt fél évtizedben a vonatkozó művek között fokozatos volt az eltolódás: az arány öt, sőt tíz volt az egyhez, mégpedig a jobboldal javára. A szemfülesebbek észre is vették, hogy „az életünk, így a politika az elmesélhető történetekről szól. Azoknak érdemes hát politizálniuk, akiknek legalább van egy nagy történetük. Vagy legalább vannak könyveik, amelyek elmondják a történeteiket."[191] Miután a hazai baloldal láthatóan nem akar történetet mesélni, történelme sem lesz, de ezzel nem elégedhetünk meg.

Térjünk vissza az elején elmondottakhoz, amikor a mintakövető magatartás kontinuitásáról volt szó. Volt egyszer egy nagy történet, amelyből egységes világnézet és számos ideológiai mozzanat következett: a rendszerváltoztatás domináns ideológiája a Nyugatról importált reformizmus volt, amely ismerősen csengett a progresszió minden rendű-rangú szereplőjének (volt maoistáknak és

191 Pető Péter: Boldog dánok, kínai észjárás, őrjítő technológia: mit tudunk meg Orbán Viktor olvasmánylistájából? 24.hu, 2021. november 16. https://24.hu/belfold/2021/11/16/orban-viktor-konyvek

leendő neoliberálisoknak, idősebb reformközgazdászoknak és ifjúlukácsistáknak), amelyet a '70-es évek közepén-végén kezdtek Magyarországra hozni s kialakítani emberjogias-liberális és racionalizáló-technokrata dialektusát, amelyek aztán a '80-as évek derekán elkezdtek konvergálni egymással. Ennek eredményeként szerzett 1989/90-től kezdve vitathatatlan és megdönthetetlen primátust a politikatudományban, a kormányzástechnikában és a társadalmi képzeletben, valamint a közkultúrában egyaránt az úgynevezett tranzitológia, azaz a nyugati mércék fenntartás nélküli utánkövetése. 2006 és 2008 között azonban a globalizáció vonzereje csökkent s ezzel párhuzamosan a hazai progresszió felhajtóereje is kimerült; „a rendszerváltás azért került válságba, mert a progresszió mozgalma elvesztette korábbi magabiztosságát, bizonytalanná vált megfogalmazott céljait és ígéreteit illetően".[192] A haladás többé nem bírt történelemmagyarázó erővel, politikai mondaivalója érvényét veszítette, sőt kulturálisan meghaladottá vált. Paradigmát kellett váltani, új perspektívát nyitni.

A neoliberalizmus érzékelhető nemzetközi alkonyata, főleg pedig a hazai paradigmaváltás hajnalhasadása vezetett oda, hogy létrejött az az egyszerre nemzetiszuverenitás-párti és népszuverenista felfogás, amely *épp annyira forradalmi, mint amennyire hagyományos* nemzeti-konzervatív verziójában idehaza 2010-től végérvényesen domináns ideológiává kezdett válni. Ez pontosan annak a társadalmi mítosznak a politikai narratívája, amely a külföldi mintaátvétel helyett az önálló magyar modell követését szorgalmazza. A magyar jobboldal történelemképe ezt a népi-nemzeti mondanivalót egyesíti, ezzel növelve az általa képviselt domináns ideológia országos népszerűségét. Ennek az átfogó történelemképnek a horizontján fogalmazódik meg a *magabíró Magyarország* kiépítésének és megőrzésének hivatása. Ez az a történelmi küldetés, melynek keretében a kulturális stratégia is magasabb értelmet nyer, és Gottfried Benn szavaival élve fölemelkedik oda, „ahol a történelem veszi át a szót".

192 G. Fodor Gábor – Kern Tamás: *A rendszerváltás válsága*. Századvég, Bp. 2009, 11.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

TARTALOM

Előszó 7

MAGABÍRÓ MAGYARORSZÁG

Az új állam mítosza 25
- Társadalmi mítosz 25
- Népi-nemzeti egység 48
- Az új állam 56
- Történelmi felelősség 69

Történelmi erők 73
- Történelmi erők Magyarországon 74
- Két párt 78
- Történelmi-politikai mérleg 1990–2025 92
- Konszenzusos hegemóniából hegemón konszenzus 103

RENDSZERBŐL KORSZAK

Permanens kormányzás 119
- A történelem ideje 120
- Hosszú kormányzás 126
- Rendszerekből korszakok 135
- Stratégiai aszimmetria 148
- Permanens győzelem 159

Születik-e „Orbán-korszak" 2010 után? 165
Rendszerváltás után korszakváltás 166
Nemzeti Együttműködés Rendszeréből Orbán-korszak 173
A második húsz év 181

NEMZETI KONSZENZUS

Magyar nemzeti szövetség 195
Történelmi szövetség 196
Jobboldali reneszánsztól konzervatív korszakig 202
A nemzeti maximum kora 245
A korszellem mint kultúrpolitikai kérdés 246
Korszaképítés 251
A történelem szava 279

Új Idők

Sorozatszerkesztő
Békés Márton

„Szép szemben állni ezernyi pokolnak
S kis itthonunkban harcolni ki rendet."
Ady Endre

A 21. század nem a huszadik folytatása. Az új századhoz új gondolkodás, más hozzáállás és a megelőzőtől eltérő szellemiség szükséges. Amit, ha nem lenne alátámasztást sem igénylő evidencia, már eddig eltelt első két évtizede is bőségesen bizonyított. Átalakulóban van a világ rendje: a nemzetközi erőviszonyoktól kezdve az európai kontinens két fele közötti egyensúlyon át a belpolitikai törésvonalakig minden átrendeződik. Az új helyzetben a régi megoldások használhatatlanok, akárcsak azok a korábbi receptek, melyeket más idők más problémáira írtak föl – ráadásul gyakran nem is idehaza. A XXI. Század Intézet könyvsorozata, az *Új Idők* hazai szerzők gondolatainak közrebocsátásával kíván hozzájárulni a magyar politikai gondolkodás megújításához.

AZ ÚJ IDŐK SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEK

G. Fodor Gábor: *Az Orbán-szabály – Tíz fejezet az Orbán-korszak első tíz évéről* (2021)

A nagy terv – A Soros-birodalom Közép- és Kelet-Európában. Szerkesztette: Békés Márton (2021)

Molnár Tamás: *Európa zárójelben.* Válogatta és szerkesztette: Békés Márton, fordította: S. Király Béla – Betlen János (2022)

Lánczi András: *Politikai megváltás – Lehetséges-e racionális politika?* (2023)

G. Fodor Gábor: *Orbán kontra Soros – Három fejezet Orbán és Soros négy évtizedes küzdelméről* (2024)

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének tizenötödik évében politikai értelemben már biztosan Orbán-korszakról beszélhetünk, ami egyben a rendszerváltoztatás óta eltelt időszak legfontosabb eredménye. Hogy mik ennek a lassan korszakká érő rendszernek a jellemzői, vannak-e előképei, és lesz-e folytatása – ezekre a kérdésekre keres választ ez a munka.

Békés Márton
történész-politológus,
a XXI. Század Intézet igazgatója,
a Kommentár főszerkesztője

K

KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI
TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOM KUTATÁSÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

4990 Ft

9 786156 200914